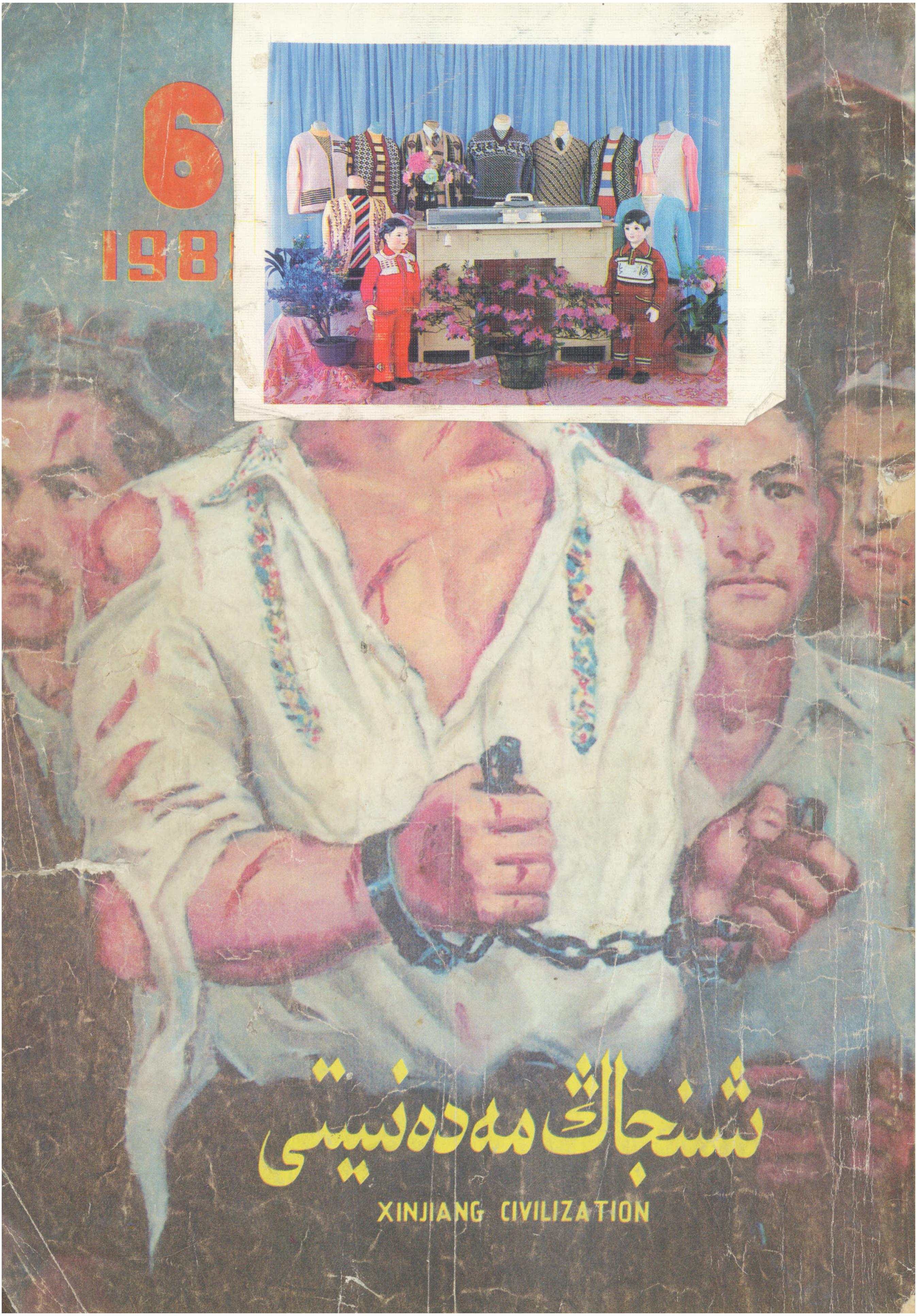

6

198

شنجاڭ مەدەنيتى

XINJIANG CIVILIZATION

ئەدیب، ئالم ئەهمەدزیبائی (1913)

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

38 - يىل نەشرى

1989-يىل 6-سان (ئومۇمىي 181-سان)

ABDUL CELİL TURAN
Yeni Doğan Mah. Sok.
No. 7/4 Tel :
Zeytinburnu - İstanbul

بۇ ساندا

مەدەنىيەت - سەنئەت گېزىتى

مەدەنىيەت - سەنئەت خىزمىتىدە ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە چىڭ تۇرۇش لازىم .... مۇھەممەت زۇنۇن 2

ئەدەبىيات گۈلزارى

جىنايەت ۋە جازا .... مۇھەممەت باغراش 6

تارىختىن سۆز

كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەر ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي ئۇچېركلىرى....... ...نىزامىددىن ھۈسەيىن 59

مۇھاكىمە

ھەسەتخورلۇق ھەققىدە ھەسرەتلىك خىياللار .... ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن 43

ئەخلاق - ئادەم زىننىتى

دانىشمەنلەر ئەدەب - ئەخلاق توغرىسىدا .... تەييارلىغۇچىلار: داموللا ئابدۇلئەزىز، سۈزۈك 78

سەھنە ماتېرىياللىرى

ناخشا تېكىستلىرى .... مۇھەممەت تۇرسۇن باھاۋىددىن 71
مۇھەممەتئېلى زۇنۇن، تۇرسۇن نىياز، مۇختار خەلىل، مېھمانجان روزى

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

ئىغۋاگەر ئۇ دۇنيادا .... (ھەجۋىي ھېكايە) .... مىر مۇھسىن 74

مۇقاۋىدا: ۋەتەنپەرۋەر شائىر، ئىنقىلابىي قۇربان لۇتپۇللا مۇتەللىپ (ماي بوياق) پەرھاد ئىبراھىم سىزغان. مۇقاۋىنىڭ 4 - بېتىدە: قېتىق ساتقۇچى قىز (ماي بوياق) پەرھاد ئىبراھىم سىزغان. خەتتات ۋە رەسسام ئىسمائىل ئىبراھىم (تەكلىپ قىلىنغان)

تەھرىر ھەيئەت مۇدىرى، باش مۇھەررىر: مۇھەممەت زۇنۇن
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: قۇربان مامۇت (بۇ ساننىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى)
مەسئۇل مۇھەررىر: ساتتار توختى

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى:
مۇھەممەت زۇنۇن، مۇھەممەت تاتلىق، ئىبراھىم پەخرىدىن، نىزامىددىن ھۈسەيىن،
مۇھەممەتئېلى زۇنۇن، قۇربان مامۇت، ساتتار توختى

مەدەنىيەت-سەنئەت خىزمىتىدە ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە چىڭ تۇرۇش لازىم

مۇھەممەت زۇنۇن

(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتگورۇپپىسىنىڭ شۇجىسى)

يولداش دېڭ شياۋپىڭ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ خاراكتېرى بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈش بىلەن تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇشنىڭ قارىمۇ-قارشىلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.» يولداش دېڭ شياۋپىڭنىڭ بۇ سۆزى ئىككى ئايغىچە داۋاملاشقان مالىمانچىلىق ۋە بېيجىڭدا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭنىڭ ماھىيىتىنى دەل جايىدا ئېنىق كۆرسەتتى.

بىر قانچە يىلدىن بۇيان، بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈش پىكىر ئېقىمى مەدەنىيەت-سەنئەت ساھەسىدە گەۋدىلىك ئىپادىلەندى. بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈش پىكىر ئېقىمى — چەكسىز ئىجادىيەت ئەركىنلىكىنى تەرغىب قىلىپ، پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىنى ئىنكار قىلىش، تۇرمۇشتىن ئايرىلىش، خەلقتىن ئايرىلىشقا، پەقەت ئۆزىنىلا ئىپادىلەشنى تەكىتلەش، ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىنى تاۋارغا ئايلاندۇرۇپ ھەممىدە پۇلغا قاراش، مىللىي مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنى ئىنكار قىلىپ، پۈتۈنلەي غەربلىشىشنى يولغا قويۇش، ئادەمنىڭ قىممىتىنى، كىشىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى مۇتلەقلەشتۈرۈپ، ئابستراكتلاشتۇرۇپ، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ ئىجتىمائىي رولىغا، بولۇپمۇ خەلق ئاممىسىنى سوتسىيالىستىك ئىدىيە بىلەن تەربىيىلەشكە قارشى تۇرۇش، ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ «ۋاقتى ئۆتتى»، «ئىدىيىدە كۆپ خىللىقنى يولغا قويۇش كېرەك» دەپ ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىك رولىنى ئىنكار قىلىش قاتارلىق بىر قاتار مەسىلىلەردە گەۋدىلىك ئىپادىلەنسىمۇ، لېكىن مەسىلىنىڭ تۈگۈنى يەنىلا يېتەكچى ئىدىيە جەھەتتە ئاتالمىش كۆپ خىللىقنى يولغا قويۇش نىقابى بىلەن ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات-سەنئەتكە بولغان يېتەكچىلىك قىلىش رولىنى ئىنكار قىلىشتىن ئىبارەت.

ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى «تۆت ئاساسىي پرىنسىپ»نىڭ يادروسى، «تۆت ئاساسىي پرىنسىپ» — مەدەنىيەت-سەنئەت خىزمىتىنىڭ ئاساسى،

مەدەنىيەت-سەنئەت گېزىتى

(1989-يىل 4-سان)

مەدەنىيەت- سەنئەت خىزمىتىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ توپ يولى. ماركسىزم- لېنىنىزم ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىدىن ئىبارەت بۇ روھىي تۈۋرۈكتىن ئايرىلغاندا، مەدەنىيەت- سەنئەت سېپىدە بۇرژۇئازىيە ئەركىنلەشتۈرۈش پىكىر ئېقىمى يامرايدۇ، مەنىۋى بۇلغىنىش پەيدا بولىدۇ. بۇ، بىر ئاچچىق تارىخىي ساۋاق.

ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى- پارتىيە ۋە دۆلىتىمىزنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى، شۇنداقلا، ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭمۇ يېتەكچى ئىدىيىسى. پارتىيىمىزنىڭ ئەدەبىيات- سەنئەت فاڭجېنى ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى ئۆزىگە نەزەرىيىۋى ئاساس قىلغان. ئەدەبىيات- سەنئەت خادىملىرى- ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى يېتەكچىلىكىدىكى ئەدەبىيات- سەنئەت كۆز قارىشىنى تۇرمۇش ئەمەلىيىتى ۋە ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىگە يېتەكچى قىلىشى لازىم. ئەدەبىيات- سەنئەت ئىجادىيىتى ۋە تەتقىقاتىدا ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلىشنى تەشەببۇس قىلىشتىكى مەقسەت- ئەدەبىيات- سەنئەت خادىملىرىنىڭ تۇرمۇشنى تونۇش، ئانالىز قىلىش، ھادىسىدىن ئۆتۈپ، شەيئىنىڭ ماھىيىتىنى بىلىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈپ، خەلق ئاممىسىنى ئەڭ ياخشى مەنىۋى ئوزۇق بىلەن تەمىنلەيدىغان قىلىشتىن ئىبارەت. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەتتە جەزمەن ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلىشتا چىڭ تۇرۇش كېرەككى، ھەرگىزمۇ يېتەكچى ئىدىيە جەھەتتە كۆپ خىللاشتۇرۇشقا بولمايدۇ.

بۇرژۇئازىيە ئەركىنلەشتۈرۈشنى تەرغىب قىلغۇچىلار ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەتتىكى يېتەكچىلىك رولىنى ئىنكار قىلغاندا، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ ئەدەبىيات- سەنئەت ئىشلىرىمىزغا بولغان يېتەكچىلىك رولىنى ئىنكار قىلىش، ھەتتا ئەسەبىيلەرچە ھۇجۇم قىلىش پوزىتسىيىسىنى تۇتۇپ كەلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11- نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 6- ئومۇمىي يىغىنىدا ماقۇللانغان «دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى پارتىيە تارىخىغا دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدىكى قارار»دا، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى پارتىيىمىزنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى قىلىشنىڭ ئۇلۇغ ئەھمىيىتى تولۇق بايان قىلىنغان.

يولداش ماۋزېدۇڭ جۇڭگو ئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلغان ئۇزۇن يىللىق ئەمەلىيەت جەريانىدا، ماركسىزم- لېنىنىزملىق ئىلمىي پرىنسىپنى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتى بىلەن چىڭ بىرلەشتۈردى، شۇنداقلا، ماركسىزم- لېنىنىزملىق دۇنيا قاراش ۋە ئەدەبىيات- سەنئەت كۆز قارىشىنى جۇڭگو ئىنقىلابىي ئەدەبىيات- سەنئەت ھەرىكىتىنىڭ كونكرېت ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشتۈردى.

ماۋزېدۇڭ ئەدەبىيات- سەنئەت ئىدىيىسى- ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، ماركسىزم- لېنىنىزمنىڭ جۇڭگو ئىنقىلابىي ئەدەبىيات- سەنئەت ئەمەلىيىتى بىلەن بىرلەشكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى، جۇڭگونىڭ يېڭى ئەدەبىيات- سەنئەت ھەرىكىتىدىكى باي تەجرىبىلەرنىڭ ئىلمىي يەكۈنى، پارتىيىمىزنىڭ ئەدەبىيات- سەنئەت خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىشتىكى كوللېكتىپ ئەقىل- پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى.

يولداش ماۋزېدۇڭ ئاڭ شەكلىدىكى شەكىلىنى ئالغان ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭ ئالاھىدىلىكىنى، بولۇپمۇ پرولېتارىيات ئەدەبىيات- سەنئىتىنىڭ خاراكتېرى، خۇسۇسىيىتى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى، خەلق ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر

ئۈچۈن خىزمەت قىلىش يۆنىلىشىنى، ئەدەبىيات-سەنئەت خادىملىرىنىڭ خەلق ئاممىسى بىلەن بىرلىشىش يولىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بەردى. ئەدەبىيات-سەنئەت بىلەن خەلقنىڭ، ئەدەبىيات-سەنئەت بىلەن ئىنقىلابنىڭ، ئەدەبىيات-سەنئەت بىلەن تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتىنى، جۇڭگونىڭ ۋە چەت ئەللەرنىڭ مەدەنىي مىراسلىرىنى تەنقىدىي قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىش، ئەدەبىيات-سەنئەت خىزمىتىدە ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن ئۆستۈرۈش، ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى تىپىكلاشتۇرۇش مەسىلىسى قاتارلىق بىر قاتار پرىنسىپال مەسىلىلەرنى يېشىپ بەردى.

ئازادلىقتىن كېيىن «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس-بەستە سايراش»، «قەدىمكىنى ھازىرقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، چەت ئەللىكنى جۇڭگو ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش»، «كونىنىڭ ئورنىغا يېڭىنى يارىتىش» قاتارلىق مۇھىم سىياسەت-فاڭجېنلارنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ئۇزۇن مۇددەتلىك ئەمەلىيەت ئىسپاتلىدىكى، يولداش ماۋزېدۇڭ ئوتتۇرىغا قويغان بۇ پرىنسىپلار تامامەن توغرا. ئۆتمۈشتىمۇ، ھازىرمۇ، جۇملىدىن، كېلەچەكتىمۇ ئېلىمىز ئەدەبىيات-سەنئىتىنىڭ يېتەكچى فاڭجېنى. يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت توغرىسىدىكى بايانلىرى ئىچىدە تازا ئىلمىي بولمىغان، تازا توغرا بولمىغان كۆز قاراشلارمۇ مەۋجۇت. بۇ بىر تەرەپلىمە كۆز قاراش ئەدەبىيات بىلەن سىياسىينىڭ مۇناسىۋىتى، ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدىكى زىيالىيلار قوشۇنىغا قانداق مۇئامىلە قىلىش قاتارلىق مەسىلىلەردە گەۋدىلىك ئىپادىلەنگەن. بۇ بىر تەرەپلىمە كۆز قاراشلار بىزنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىمىزنىڭ تەرەققىياتىدا بەزىبىر يامان تەسىرلەرنى پەيدا قىلغانىدى.

پارتىيىمىزنىڭ 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ ئېلىمىزنىڭ سوتسىيالىزم ئىشلىرىدىكى تەۋرەنمەس يېتەكچىلىك رولىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش بىلەن بىرلىكتە، يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىنىمۇ تۈزەتتى. پارتىيىمىزنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت سىياسىتى ۋە زىيالىيلار سىياسىتىنى تەكشەپ، ئىككى سەپ ئوتتۇرىسىدىكى ئىدىيىۋى كۈرەشنى توغرا قانات يايدۇرۇپ، «تۆت ئاساسىي پرىنسىپ»تا چىڭ تۇرۇپ، پارتىيىنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەتكە بولغان رەھبەرلىكىنى كۈچەيتتى ۋە ياخشىلىدى. شۇنداق قىلىپ بىزنىڭ مەدەنىيەت-سەنئەت ئىشلىرىمىز ئۇزۇن مۇددەت مۇقىم تەرەققىيات ئىزىغا چۈشۈپ، ئەڭ جانلانغان، گۈللەنگەن يېڭى تارىخىي باسقۇچقا قەدەم قويدى.

ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىك رولىنى تەكىتلىگەندە، يولداش دېڭ شياۋپىڭنىڭ يېڭى دەۋردىكى پارتىيىمىزنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت خىزمىتى توغرىسىدىكى بايانلىرىنى ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىدىيىسىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى دەپ قاراپ، ئۇنى ئەستايىدىل ئۆگىنىشىمىز ۋە خىزمەتلىرىمىزگە يېتەكچى قىلىشىمىز لازىم.

يولداش دېڭ شياۋپىڭنىڭ جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش ئىدىيىسى ئىچىگە ئەدەبىيات-سەنئەت كۆز قارىشىمۇ سىڭگەن. يولداش دېڭ شياۋپىڭ ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تۈپ پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، يېڭى تارىخىي تەجرىبىلەرنى خۇلاسىلەپ، بەزى مۇھىم مەسىلىلەردە ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىدىيىسىنى تەرەققىي قىلدۇردى ۋە چوڭقۇرلاشتۇردى. مەسىلەن، «خەلق ئەدەبىيات-سەنئەت خادىملىرىنىڭ ئانىسى»،

«خەلق سەنئەتكە مۇھتاج، سەنئەت خەلققە تېخىمۇ مۇھتاج» دېگەن كۆز قاراش يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ ئەدەبىيات- سەنئەت بىلەن خەلقنىڭ مۇناسىۋىتى توغرىسىدىكى ئىدىيىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇردى. «ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن، پرولېتارىيات سىياسىيسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش كېرەك» دېگەن شۇئارنىڭ ئورنىغا «خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىش» دېگەن شۇئارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭ بىر پۈتۈن تارىخىي بۇرچىنى تېخىمۇ توغرا ئومۇملاشتۇرۇپ، ئىلمىي يولغا سېلىپ بەردى. يولداش دېڭ شياۋپىڭنىڭ بىر قاتار يېتەكچى خاراكتېردىكى پىكىرلىرى ئۇنىڭ «جۇڭگو ئەدەبىيات- سەنئەت خادىملىرىنىڭ 4- قۇرۇلتىيىدا سۆزلەنگەن تەبرىك سۆز»دە تولۇق بايان قىلىنغان بولۇپ، بۇ، «سۆز» يېڭى تارىخىي باسقۇچتىكى ئەدەبىيات- سەنئەت خىزمەتلىرىمىزدە پروگرامما خاراكتېرلىك مۇھىم ھۆججەت.

سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەتتە نېمە ئۈچۈن جەزمەن ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە چىڭ تۇرۇش كېرەك؟ بۇ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭ خاراكتېرى ۋە ئۇنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن. سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەت— سوتسىيالىستىك ئومۇمىي خەلق مۈلۈكچىلىكى ئاساسىغا تىكلەنگەن يېڭى تىپتىكى ئېستېتىكا سىستېمىسى. سوتسىيالىزمنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ئەدەبىيات- سەنئەت — ۋەتەنپەرۋەرلىك، دېموكراتىزملىق، كىشىلىكتە ساغلام، دەم ئېلىش ھوزۇرى بېغىشلايدىغان كەڭ مەزمۇندىكى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولسىمۇ، لېكىن، يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدىغىنى، يادرولۇق رول ئوينايدىغىنى يەنىلا سوتسىيالىستىك مەزمۇندىكى ئەدەبىيات- سەنئەت. سوتسىيالىستىك ئىدىيە سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەتنىڭ جان تومۇرى. سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەت — پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئىدىيە، مەدەنىيەت ۋە ئەخلاق سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، سوتسىيالىستىك يېڭى كىشىلەرنى يېتىشتۈرۈش، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە تولۇقلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، خەلقنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنىڭ ھەر تەرەپلىمە ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش قاتارلىق مۇھىم مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغان. شۇڭا سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەتتە چوقۇم ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلىش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش لازىم. بۇ بىزنىڭ ئەدەبىيات- سەنئىتىمىزنىڭ توپ يۆنىلىشى ۋە يېتەكچى ئىدىيىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان زور مەسىلە.

پارتىيە 13- نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 4- ئومۇمىي يىغىنى ئوتتۇرىغا قويغان تۈرلۈك ۋەزىپىلەرنى ئورۇنداش تەلەپ بويىچە، مەدەنىيەت- سەنئەت خىزمىتىدە ھەم بۇرژۇئازىچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇش، ھەم تىرىشىپ سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت- سەنئەتنى گۈللەندۈرۈش لازىم.

ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى — بۇرژۇئازىچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇش ۋە ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇشنىڭ قۇدرەتلىك ئىدىيىۋى قورالى. شۇنداقلا، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات- سەنئەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئاساسى. بۇرژۇئازىچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇپ، مەدەنىيەت- سەنئەت خىزمىتىنى گۈللەندۈرۈش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، مەدەنىيەت- سەنئەت خادىملىرى ئىچىدە ماركسىزم- لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى توغرىسىدا قايتا تەربىيە ئېلىپ بېرىش كېرەك. بۇ، نۆۋەتتىكى ئەڭ جىددىي ۋەزىپە.

مۇھەممەت باغراش

قەدىرلىك ئوقۇرمەن: ئەدەبىيات جۈملىدىن، بىر پارچە يېزىلما — تەسەۋۋۇرنىڭ — قاناتلىق تەپەككۇرنىڭ بىپايان بوشلۇقىدۇر. پەقەت چەكسىزلىكلا مۇشۇ بوشلۇقنىڭ بەلگىسىكى، ئۇ ھېچقانداق گېئومېترىك شەكىلگە ئىگە ئەمەس. بۇ بوشلۇققا ئاپتور ئۆزىنىڭ جېمى خىياللىرىنى قىستىيالايدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ۋە ئەڭ مۇھىمى شۇ بوشلۇققا زوقمەن بولغان ھەر بىر ئوقۇرمەن ھەم ئۆزى ئىختىيار قىلغان مىقياس، كۆلەم ۋە چوڭقۇرلۇقتا ئەنە شۇ بوشلۇققا ھۆكۈمران بولالايدۇ. بۇ، قەدىمدىن شۇنداق بولۇپ كەلگەن — گەرچە كىلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا رومان، پوۋېست، ھېكايە، باللادا ئاتالمىش يېزىلما تۈرلىرى يوقتەك كۆرۈنسىمۇ، ئىش يۈزىدە مانا بۇ تۈرلەر چۆچەك، قىسسە، داستان، ئەپسانە، رىۋايەت، ۋەھاكازالار ئاتالمىسىدا نەچچە مىڭ يىللاردىن بېرى ئوقۇرمەنلىرىمىز بىلەن ئۇلپەتلىشىپ كېلىۋاتىدۇ. «جىنايەت ۋە جازا» ئەنە شۇ جۈملىدىكى بىر بوشلۇقتىن ئىبارەت. ئۇنىڭغا زوقمەن بولغان ئوقۇرمەن ئۆز رايى — ئىختىيارىچە ھۆكۈمران بولالايدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆزى خالىغان تۈر نامىنى — پوۋېست، قىسسە، چۆچەك ... ۋەھاكازالاردىن خالىغىنىنى قويۇۋالسا بولىۋېرىدۇ ... بۇ يېزىلما — تېما، قۇرۇلما، تۈر، پىكىر، شەكىل جەھەتلىرىدىن ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنگە سوۋغا قىلىنغان بىر بوشلۇق، خالاس.

— ئاپتور

ماشىنا، نورمىدىن ئاشۇرۇپ بېسىۋېتىلگەن يۈكىنىڭ ئاستىدا ھالىدىن كەتكەن قېرى ئاتتەك پۇشۇلداپ، ھاسىراپ، ئىنجىقلاپ

ئاران كېتىۋاتىدۇ. گازنى «قولاقچە» باسقان بولسىمۇ ماشىنىنىڭ پۈتۈن تېزلىكى پەقەت مۇشۇلا بولغاچ، ئىچى تىت - تىت بولغان شوپۇر، خۇددى قىرچاڭغۇ ۋە ئايىغى گال ئاتنى دىۋىتىپ كېتىۋاتقان يولۇچىدەك، گازنى يەنىمۇ كۈچەرەك بېسىپ رولنى مەھكەم قامالىغىنىچە سېدىنلىكتىن قوزغىلىپ ئالدىغا (دىۋىنىپ - دىۋىنىپ قويىدۇ. شوپۇرنىڭ بۇنداق چىدامسىزلارچە ئۇرۇنۇشىغا ئەبجىغى چىقىپ ئەسكى غالتەكتەك غىچىرلاپ قالغان بۇ ماشىنا پات - پات بوغۇلۇپ «يۆتىلىپ» قويۇشى ئارقىلىق جاۋاب بېرىدۇ.

بۇ ماشىنىدىن شوپۇر زېرىككەن، مۇشۇنداق ماشىنا بولۇپ يارىلىپ قالغىنىدىن ماشىنىمۇ زېرىككەن.

مەنزىل بەك يىراق، يوللار بەك ئۇزۇن، بەكمۇ ئۇزۇن، خىيالنى ھاردۇرغىدەك ئۇزۇن...

تاشيول، ئاسماننىڭ كۆلەڭگىسىدەك قارىيىپ ياتقان ئاشۇ تاغنىڭ ئىشتانبېغىدەك، قاقاس، قوڭۇرەك قامەتلىك چوققىلارنىڭ بېلىگە يۆگىشىپ ياتىدۇ. بۇ تاغنىڭ نەدىن باشلىنىپ قەيەردە ئۈزۈلىدىغىنىنى شوپۇر بىلمەيدۇ، يولنىڭ نەگە بېرىپ توختىشىنى ھەم... چۈنكى بۇ يول بەك ئۇزۇن، بەكمۇ ئۇزۇن بولغاچ شوپۇر بۇ يوللارنىڭ تۇرغۇچىغا بېرىپ باققىنى يوق ھەم بارالامدىكىن؟ قەشقەر چېلىشچىسىنىڭ بەلبېغىدەك ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بېلىگە يۆگىلىپ تۇرغان ئاشۇ ئۇيقۇچان تەگرىتاغلىرىنى بويلاپ، ئوتلۇق قۇياشنىڭ ھارارىتىدىن قاغجىراپ، ئۆگدەپ ياتقان تاقىر، غىلتاڭ، نامرات، قۇرغاق، ھارغىن زېمىننىڭ قارنىدا چۆمۈلىدەك توختىماي ئۈچ كۈندىن بۇيان ئۆمىلەپ - قىمىرلاپ كېتىۋاتقان بۇ ماشىنا تېخىچە مەنزىلگە يەتكىنى يوق!

جاپاكەش، بىپايان قېرى زېمىن؛ مىڭبىر كېچە ئەپسانىسىدەك ئايىغى چىقماس ئۇزۇن يول ...... خىيالدىنمۇ، ئەسلىمىدىنمۇ ئۇزۇن ....

شوپۇر كابىنكىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى بوش ئورۇنغا قاراپ قويدى. ئۇ يەردە ئادەم يوق، ئۈچ كۈندىن بۇيان بوش تۇرىدۇ. شوپۇر يالغۇز، بىر ئۆزىلا ......

50- يىللاردا كىرگۈزۈلگەن ئورۇسنىڭ «زىس»ى، ئەمدى ماڭدامدا بىر كۈچىلاپ تۇرمىسا يېتىۋالىدىغان بولۇۋالغانىدى.

— تاماكا چېكەمسىز ئۇستام؟

— . . . . . .

— ھارغانسىز - ھە!؟

— ھازىر ماڭامسىز؟

شوپۇر كاپوتنىڭ ئاستىدىن بېشىنى چىقاردى. جانسىز چاچلىرى توقۇمداپ كەتكەن، بىر كۆزى ئەلەس، ياداڭغۇ چىرايىدا بىر خىل بوشاڭلىق، بىپەرۋالىق ۋە ئۈياتسىزلىق ئىپىلداپ قالغان، چۆلنىڭ شامىلىدىن لەۋلىرى، قوللىرى شورداپ يېرىلغان، ئۈستىگە ئاقىرىپ ئۆڭۈپ كەتكەن «چوپان» چاپىنى ۋە «چوپان» ئىشتىنى كىيىۋالغان، ئېگىز بويلۇق بىر يىگىت قاراپ تۇراتتى.

— ھە... ماڭىمەن، — شوپۇر قويۇق قارا قاشلىرىنىڭ ئاستىدىن ئۇنىڭغا گۆلىيىپ قاراپ قويدى. ئۇ، ھېچ سەۋەبسىزلا بۇ يىگىتنى ئۆچ كۆرۈپ قالغانىدى. شوپۇر كۈلۈچلىرىنى يىغىشتۇردى.

— خوتۇن ئالغىلى باراتتىم، مېنى ئالغاچ كەتسىڭىز...

شوپۇر ئىشىدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا تىكىلدى. يىگىتنىڭ چىرايىدا بېزەڭلىك قېتىپ قالغانىدى.

— نېمە ئالغىلى؟ — شوپۇر قاشلىرىنى كۆتۈرۈپ سورىدى.

— خوتۇن ئالغىلى...

— ئېشەك ئالغىلى دېگىنە...

يىگىت ھولۇقتى، كېيىن ئۇنىڭ يۈزلىرى

سەل يۇمشاپ سەتكىنە ھىجايدى.

— ياقەي ئۇستام... ئېشەكنىمۇ خوتۇن قىلىشقا ئالامدۇ؟...

— ئەمىسە خوتۇننىمۇ ئالامدۇ؟ ئېشەك بولمىسا ئۇ بازارغا بېرىپ سېتىپ ئالىدىغان، «ئۆيلەنگىلى» ياكى «توي قىلغىلى باراتتىم» دېمەمسەن؟

— ئوخشاش...، — يىگىت ئېرەنگسىزلىك بىلەن بۇرنىنى تارتىپ قويدى، لېكىن ئۇنىڭ كۆزى شوپۇرنىڭ چىرايىغا چۈشتىدە، دەررۇ سۆزىنى تۈزەتتى، — ھە... ياق... ماقۇل شۇنداق دەي...

ئۇ شۇ دەرىجىدە خۇشامەتكوي ئىدى. چوپچوڭلا يىگىت - ھە؟!...

يەنە شۇ تاغ، يەنە شۇ يول. ماشىنا خۇددى بىر يېرى ئاغرىۋاتقاندەك غىڭشىپ ئارانلا كېتىۋاتىدۇ. ئۇدۇلدىن بىر ماشىنا گۈلدۈرلەپ چۈشۈپ كېلىۋېدى، شوپۇر ماشىنىنى سەل چەتكە تارتتى. بايىقى ماشىنا ئۆتۈپ كەتتى، ئۇ ماشىنىنىڭ چاقىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ - توزان شوپۇرنىڭ كابىنىكىسىغا شۇڭغۇپ كىردى. ئۇنىڭ بۇرنى ئېچىشىپ كەتتى، ئۇ قاتتىق چۈشكۈرەتتى، كابىنكىنىڭ ئىچى توزانغا تولۇشقانىدى، يولنىمۇ كۆرۈش قىيىن ئىدى. ئۇ سۈرئەتنى ئاستىلاتتى، يېنىغا قارىدى. كابىنكا بوش، ئۆزى تەنھا ئىدى. ئەيىنەكنى توسۇۋالغان چاڭ - توزان سۈرۈلدى. شوپۇر گازنى باستى. ماشىنا يەنە ئىلگىرىلىگەندەك غىڭشىپ تېزلەشتى. يول ئۇزۇن. ماشىنا جۇۋازچىنىڭ قېرى كالىسىدەك ئالدىرىماي، تىنىمەي بىر خىلدا غۇيۇڭشۇپ كېتىۋاتاتتى.

— چىقە ماشىنىغا!

ئەلەس يىگىت شۇنىلا كۈتۈپ تۇرغانىدى، ئۇ يالاقلاپ يۈگۈرۈپ كابىنكىغا چىقتى. شوپۇر ماشىنىنى قوزغىدى.

ھاۋا تىنجىق ئىدى. ساي يولىنىڭ يۈزىدىكى قاراماي ئېرىپ، مىچىلداشقا باشلىدى.

— سەن ئۇيغۇرمۇ؟ — شوپۇر سورىدى. چۈنكى باياتىدىن بېرى شوپۇر ئەلەس يىگىتنىڭ گەپ - سۆزىنىڭ تەلەپپۇزى ۋە ئاھاڭىدىن بىر خامۇسلۇقنى ئاشكارا ھېس قىلغانىدى. خۇددى ئانا تىلىنى يېڭى ئۆگەنچىدەك.

— ئورغۇي. ئورغۇي دەيدىغۇ؟

يىگىت بىپەرۋالىقنە جاۋاب بەردى. ئۇ لېۋىدىكى «كېنت» تاماكىسىنى قىستۇرۇۋالغانىدى. بۇ چەت ئەل تاماكىسى مۇشۇ كۈنلەردە «چوپان» ئىشتىنىغا ئوخشاشلا مودا ئىدى.

— ئاتا - ئاناڭ بارمۇ؟

— ئاتام يوق، ئاپام بار... ئاپاممۇ ئاغرىپ، ياتقىنى - ياتقان...

نېمىشقىدۇر ئەلەس ماشىنىغا چىقىپلا ھاكاۋۇرلىشىۋالغانىدى. ئۇنىڭ چىرايىدا بايىقى خۇشامەتكويلۇقتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ئۇ، شوپۇرنىڭ سوئالىغا خۇشياقمىغاندەك ئەزمىلىك بىلەن جاۋاب بەردى.

«تازا يۈزسىز نوقانچى ئىكەن - دە!» ئويلىدى شوپۇر «بىر بوغدايدا سەمرىپ، بىر بوغدايدا ئورۇقلايدىغان...»

— ئاپاڭنىڭ ئىسمى نېمە؟

ئەلەس تاماكىسىنى ئاغزىدىن ئالماي جاۋاب بەردى:

— پاشا...خان.

— ئاپاڭنىڭ ئېتىنىمۇ بىلمەيدىكەنسەن - دە!

— بىلىمەن. پاشاخان دېدىمغۇ.

ئەلەس سەل قىزىشقاندەك سۆزلىرىنى كۈچەپرەك تەلەپپۇز قىلدى.

— ياق، سېنىڭ ئاپاڭنىڭ ئىسمى شاپاخان...

ئەلەس يىگىت «لاپپىدە» شوپۇرغا قارىدى.

— راست ئېيتىۋاتىمەن.

ئەلەس يىگىت شۈبھە، ياراتماسلىق نەزەرىدە شوپۇرغا تىكىلدى.

— سەن ئاپاڭنىڭ ئىسمىنى بىلمەيسەن

دەيسەنۇ، نېمىشقا ئۆزۈڭنى «ئورغۇي» دەيسەن؟

— ئورغۇي دېمەي نېمە دەيدۇ ئەمىسە؟— دېدى ئەلەس قوپاللىق بىلەن. شوپۇر بىردىنلا قىزدىشتى:

— ئۇي... غۇ... ر دېمەمسەن؟ «ئورغۇي» دېگىنىڭ «ئاپامنىڭ ئىسمى شاپاخان» دېگەن بىلەن ئوخشاش، بىلدىڭمۇ؟ سېنى تۇغقان ئاناڭنىڭ ئىسمىنى تولۇق ئاتىيالمايۋاتساڭ سېنىڭ نەردىك ئادەم؟

—ئوخشاش ... ئورغۇيمۇ، ئويغۇرمۇ كاردىم نېمە؟ — دېدى ئەلەس كىشىنى ئۆرتىگۇدەك بىپەرۋالىق ئىچىدە.

— ئوخشاش ئەمەس!!!

شوپۇر غەزەپ بىلەن ۋارقىردۋەتتى. ئۇنىڭ گۆرەن تومۇرلىرى كۆپۈپ، يۈز - كۆزى ئوتقا قاقلىغاندەك قىزدىرىپ ئېسىلگەنىدى. ئەلەس يىگىت «دىڭگىدە» چۆچۈپ كەتتى ۋە شوپۇرنىڭ ئەلپازىغا قاراپ قورقىنىدىن كابىنكىنىڭ بۇلۇڭغا تىقىلدى.

— ئىت جېنىدا ئۆزىنىڭ ئىت نەسلى ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. «ئورغۇي» دەي...دى... غۇ...» دەيسىنا؟ — شوپۇر ئەلەسنى دوراپ مەسخىرىۋازلارچە ئاغزىنى قىيسايتىپ ھەر بىر سۆزنى دانە - دانە قىلىپ گېلىدىن چىقاردى. ئۇنىڭ گەپ قىلغاندىكى قىياپىتى ۋە ئاھاڭىدىن زەھەر تاماتتى، - سەن ئادەم تۇرۇپ ئۆزۈڭنىڭ كىمنىڭ نەسلى ئىكەنلىكىنى بىلمىسەڭ، ئۇنى ئەينى ئاتىيالمىساڭ ئىتتىنمۇ پەس بولامسەن! ئىتنىڭ تىلى بولغىنىدا ئىدى، «مەن ئىتمەن» دېگەننى سەن «مەن ئورغۇي» دېگەندىن توغرىراق ۋە ياخشىراق دېيەلىگەن بولاتتى. سەن ئىتتىنمۇ پەس نېمىكەنسەن!

— شۇنداق ... مەن ئىتمەن،... — ئەلەس يىگىت قورقىنىدىن ئالدىراپ دۇدۇقلىدى.

— ياق! سەن ئىتتىنمۇ پەس! — شوپۇر ئۇنى ئۆرۈۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا چالۋاقىدى.

— شۇ... شۇ ... شۇنداق، ئىتتىنمۇ پاكار ...، — خورلانغان ئەلەس، شوپۇرنىڭ رولدىكى تومۇرلىرى كۆپۈپ قانسىزلىنىۋاتقان قوللىرىغا قورقۇمسىراپ قاراپ قويدى. ئۇنىڭدىكى بايىقى كۆرەڭلىك يوقىلىپ، شۇ تاپتا ئۇ تېكىدىن چىققان چۈۋىچەك شۈمشىيىپ كەتكەنىدى.

ماشىنا پات - پات «يۆتىلىپ» تۇراتتى. شوپۇر تاغ ئارىسىدىن چىقىۋالغىچە ماشىنىنىڭ ئاۋارە قىلىپ قويۇشىدىن ۋاھىم يەپ قالدى. ئۇ، كابىنكىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى بوش ئورۇنغا يوقسىنغاندەك قاراپ قويدى. ئۇ يەر بوش ئىدى. بىرەر ئادەم بولسىدى، ماشىنا چاتاق قىلىپ قالسىمۇ ئۇنچە ئالدىراپ قالمايتتى. ئۆزى تەنھا... قانداق قىلار ئىكەن؟ ماشىنا زورۇقۇپ - زورۇقۇپ كېتىۋاتىدۇ...

شوپۇر بىر قولىنى رولدىن بوشىتىپ يانچۇقىدىن تاماكا قەغىزىنى چىقاردى، ئاندىن رولنى يولغا توغرىلىۋېلىپ، يەنە بىر قولىنىمۇ رولدىن بوشىتىپ، ناھايىتى تېزلىكتە موخوركا ئوردۋالدى. ئەلەس يىگىت شوپۇرنىڭ رولنى قويۇۋەتكىنىنى كۆرۈپ، قورقىنىدىن كارمانىنىڭ تۇتقىسىغا مەھكەم يېپىشىۋالدى. شوپۇر تاماكىنى لېۋىگە قىستۇرۇپ رولنى تۇتتى. شۇ چاغدىلا ئەلەس يىگىتنىڭ يۈرىكى ئىزىغا چۈشتى. ئۇ ئالمان-تالمان سەرەڭگىسىنى چىقىرىپ، شوپۇرغا ئوت يېقىپ بەردى. شوپۇر ئۇنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋېتىپ ئۆزىنىڭ يانچۇقىدىن قۇلۇپ چاقماقنى چىقىرىپ تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى ۋە كۈچەپ شورىدى.

— تويلىشىدىغان قىزىڭ چىرايلىقمۇ؟— ئۇنىڭ ئاۋازى مۇلايىم چىقتى. ئۇنىڭ يۈزىنىڭ مۇسكۇلىمۇ بوشىغانىدى.

ئۇيغۇر موخوركىسى! شوپۇر تاماكىسى، ئوتقا سۇ سېپىدۇ، يامانغا يولگەن سالىدۇ.

غەزەپنى، نەپرىتىنى، ئاچچىقىنى، ئەلەمنى دەررۇ باسىدۇ. خۇددى قارا يامغۇر يانغىنىنى ئۆچۈرگەندەك، تازا شوراپ تارتقىنىڭدا ئۆپكەڭگە «گۈپ» قىلىپ تېگىدۇ ۋە بىر خىل مەززىلىك، خۇش پۇراق ئاستا - ئاستا مېڭەڭگە ئۆرلەپ، سېنى بىر خۇش خۇيلۇق ئىچىدە لەيلىتىپ قويىدۇ. ئەلەسنىڭ كۆڭلى ئارامىغا چۈشتى. ئۇ يەڭگىل تىنىۋالدى.

— چىرايلىق - سەت بىلەن چاتىقىم يوق. ئېلىپ بېرىدىمەن دېدى، «ھە-ە» دېدىم. «ئېلىپ بەرمەيمەن» دېسە ئالمايمەن...

— كىم ئېلىپ بېرىدىمەن دەيدۇ؟

— ئاپامچۇ ...

ئەمدى كابىنكىدىكى كەيپىيات يۇمشاپ، ئىللىپ قالغاندەك بولدى.

ماشىنا ئاخىرى داۋانغا ئۇلاشتى. شوپۇر ماشىنىنى خالاستوي قىلىپ پەسكە قارىتىپ قويۇۋەتتى. ماشىنا يەر تۆۋىنىگە قاراپ ئۇچقاندەك شۇڭغۇيتتى. چاق كۆگۈللۈك ۋىشىلدايتتى. دېرىزە كۆزنىكىدىن سالقىن شامال ئۇرۇشقا باشلىدى...

«خۇداغا شۈكرى» ماشىنا چاتاقمۇ سالمايدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلىدى شوپۇر، كابىنكىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئادەمسىز بوش ئورۇنغا «لىپپىدە» قاراپ قويۇپ.

— ئۇستام شەھەرگە ئاز قالدۇق، بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ چاي - پاي ئىچىپ ئاندىن ماڭامسىز؟

— ئاپام ئاغرىق دېمىدىڭمۇ؟

— ياق، بىزنىڭ ئۆيگە ئەمەس، مەن توي قىلىدىغان قىزنىڭ ئۆيىگە، بىزنىڭ ئۆينىڭ يېنىدىلا، تام قوشنا.

— مەيلى...

ئاخىرى شەھەرنىڭ بىنالىرى كۆرۈندى. شوپۇر ماشىنىنى ئاستىلاتتى.

— ئوڭ تەرەپكە.

— ھە... ئەمدى بۇ ياققا.

— ئاشۇ كۆرۈنگەن دەرەخلىق مەھەللە...

— مانا كېلىپ قالدۇق.

شوپۇر دەل - دەرەخ بىلەن چۆمكەلگەن بىر قورۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ماشىنىنى توختاتتى. يىگىت ماشىنىدىن چۈشتى - دە، قورۇغا يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى. شوپۇر ماشىنىدىن چۈشۈپ، ئادەتتىكى بويىچە چاقلارنى ئۇرۇپ، ماشىنىنىڭ ئاستىغا بويۇنداپ قاراپ قويدى.

ماشىنا گۈلدۈرلەپ كېتىۋاتىدۇ. تاغ شامىلى شوپۇرنىڭ چاچلىرىنى ئۇچۇرىدۇ... داۋاندىن چۈشكەنسېرى يول يۈزى تېخىمۇ ئوساللاشقىلى تۇردى. لېكىن ماشىنا ئېغىر ۋە سۈرئىتى تېز بولغاچقا، ئانچە سىلكىنىپ كەتمىدى. چاقنىڭ ئاستىدىن كېلىدىغان كۆگۈللۈك شىرقىراش ئەمدى خۇددى تۈگمەن كولىسىغا چۈشكەن سۇنىڭ شارقىرىشىدەك شارقىراشقا ئايلانغانىدى.

- ۋاي كەلسىلە، كەلسىلە، ئۆزلىرىگە قۇللۇق غوجام...

شوپۇر ماشىنىنىڭ تەكتىدىن بېشىنى چىقاردى. ئۇنىڭ ئالدىدا 50 نەچچە ياشلارغا كىرىپ قالغان، ئېگىز بويلۇق، قاتاڭغۇ، لېكىن كېلىشكەن بىر ئايال قول باغلاپ تۇراتتى. ئايالنىڭ چاچلىرى قاپقارا بولۇپ، بىرەر تالمۇ ئاق يوق ئىدى. ئەلەس يىگىت تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلەپ ئۇ ئايالنىڭ ئارقىسىدا شوپۇرغا قاراپ تۇراتتى. شوپۇر جاۋاب سالام قىلدى. ئايال پۈكۈلۈپ تۇرۇپ ئىلىك ئالدى.

— قېنى غوجام، ئۆيگە مەرھەمەت قىلسىلا...

شوپۇر قولىدىكى ئاق پەلەينى يانچۇقىغا سالدى ۋە ھېلىقى ئەلەسنىڭ باشلىشىدا قورۇغا كىردى. قورۇدا ئالتە - يەتتە ئېغىز ئۆي باردەك قىلاتتى. لېكىن ھەممە ئۆينىڭ تاملىرىنىڭ ساق يېرى قالمىغانىدى. تاملار باشتىن بويىغا قۇشقاچ ئۇۋىسىدەك

تۆشۈكلەر بىلەن تولغانىدى، تاملارلا ئەمەس، قورۇ، يەر، تونۇر، يازلىق ئوچاق، ئىشىكلىپ ھەممە يەر نېمىشقىدۇر قول پاتقىدەك چوڭلۇقتا كولانغانىدى. شوپۇر بۇنىڭ تەكتىنى ئويلىۋالاي دېگۈچە بايىقى ئايال شوپۇرنى ئالدىراتتى:

— قېنى، مەرھەمەت غوجام، مۇنۇ ئىشىكتىن... ماۋۇ ئۆيگە...

ئەلەس بىر ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئاچتى. شوپۇر ئۆيگە كىردى-دە، ھاڭ-تاڭ قالدى. ئۆي ياسىداق ۋە خېلى چوڭ سېلىنغانىدى. گىلەملەر سېلىنغان سۇپىنىڭ تۆۋىدە بىر يىگىت ئېشەكچىلەپ تۆت ئاياغلىق بولۇپ تۇراتتى. شوپۇر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ھاڭۋېقىپ بايىقى يىگىتكە قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى.

— قېنى غوجام، سۇپىغا چىقسىلا، قېنى، مەرھەمەت...

شوپۇر ئاران ئۆزىگە كېلىپ، تامغا سۆيۈنۈپ تۇرۇپ سۇپىغا چىقىشقا تەمشەلدى.

— ياق غوجام، بۇ تەرەپ بىلەن. ماۋۇ ئوغۇلچاقنىڭ دۈمبىسىگە دەسسەپ چىقسىلا،...— ئايال دەررۇ شوپۇرنى توستى.

— نېمە؟ دۈمبىسىگە ...؟ — شوپۇر ھاڭ-تاڭ قالدى.

— شۇنداق، غوجام. بۇ، بىزنىڭ ئائىلىمىزنىڭ رەسمىمىز، ئۆيىمىزگە ئاياغ باسقان ھەر قانداق مېھمان مۇشۇ ئوغۇلنىڭ دۈمبىسىگە دەسسەپ سۇپىغا چىقىدۇ، مۇبادا بىر-ئىككى مېھمان بولۇپ قالسا، بولۇپمۇ يېشى چوڭراق مېھمان كەلسە، مېنىڭ دۈمبەمگە دەسسەپ چىقىدۇ. قارىسام، سىلى ياش يىگىت ئىكەنلا (ياش دېسەم كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا، ياش بولسىلىمۇ ئۇلۇغ سىلە)! بىزنىڭ رەسمىمىز بويىچە مۇشۇ ئوغۇلچاقنىڭ دۈمبىسىگە مەرھەمەت قىلسىلا...

شوپۇرنىڭ كۆزى قېتىپ قالدى.

— ئۇنداقتا قانداق بولىدۇ؟ ئۇمۇ ماڭا ئوخشاش ئادەم تۇرسا، ياكى كوسا ئورۇندۇق بولمىسا ئۇنىڭ ئۈستىگە دەسسەپ چىقىدىغانغا...

— كەچۈرسىلە ئۇلۇغ مېھمان، دادىسى ئۆيدىن كەتكەندىن بېرى، بىزنىڭ ئائىلىمىزدە مۇشۇ ئىش قائىدە بولۇپ قالدى. سىلىنىڭ مۇبارەك ئاياغلىرىنىڭ چاڭ-توزانى ئۆيىمىزگە بايلىق ئېلىپ كېلىدۇ. شۇ چاڭ-توزانلار بىزگە قونسا بىز ئۈچۈن شەرەپ. ئاياغلىرىدىن ئەگىشىمىزگە يۇققان چاڭ-توزان بىز ئۈچۈن تۇتىيا. سىلى بىزنى بۇ بەختتىن، مۇشۇ قىممەتلىك پۇرسەتتىن مەھرۇم قىلماسلىقلىرىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن ئۆتۈنىمىز ... — ئايال يىغلامسىرىدى،— چۈنكى سىلى بىزگە مېھان ئەمەسمۇ؟!...— ئۇ قول قوشتۇرۇپ بېشىنى ئەگدى.

— ياق، خاپا بولمىسىلا، مەن قاراپ تۇرۇپ بىر ئادەمنىڭ دۈمبىسىگە خۇددى ئەسكى پالازنى دەسسىگەندەك دەسسىيەلمەيمەن،— شوپۇر كەسكىن رەت قىلدى.

— بىز سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا ئەسكى پالازدىنمۇ ئېتىبارسىزمىز غوجام، ھەرگىز تەڭقىس بولمىسىلا.

— ياق، مەن مۇشۇ يەر بىلەن چىقاي...— شوپۇر سۇپىنىڭ تامغا تېگىشكەن يېرىگە قاراپ ماڭدى.

— ھۆ ... ھۆ...، — شۇ چاقىچە تۆت پۇتلۇق بولۇپ تۇرغان يىگىت بىردىنلا ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى.

شوپۇر چۆچۈپ جايىدا توختاپ، ئۇنىڭغا قارىدى. ئۇ، 20 — 21 ياشلاردىكى چوپچوڭلا يىگىت ئىدى. ناھايىتى كەلسە شوپۇردىن بىر-ئىككى ياشلا كىچىكتەك قىلاتتى. ئۇ، ئۆزىنىڭ يوغانلا ئەر ئىكەنلىكىگە قارىماي، پۈتۈن قورۇنى بېشىغا كىيىپ، كالىدەك ھۆڭرىمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ يىغىسى شۇنچىلىك ئايانچلىق ۋە تەسىرلىك ئىدىكى، ھېچكىممۇ ئۇنى يالغان يىغلاۋاتىدۇ، دەپ

ئويلىمايتتى.

— مانا كۆردىڭمۇ غوجام، بۇ ئوغۇل: «مېھمانىنى دۈمبەمگە دەپسەندە قىلىمەن» دەپ يىغلاۋاتىدۇ. ئەمدى كەچكىچە غىزا يېيەلمەيدۇ، كۆڭلى بەك يېرىم بولىدۇ. ئۇنداق قىلماي بىر ئىلتىپات قىلسىلا غوجام. ئاياغلىرىغا يىقىلاي غوجام، سىلىگە قۇللۇق غوجام، قۇللۇق ...— ئايال چىن كۆڭلىدىن يېلىنىۋاتاتتى.

شوپۇر يىگىت ئاخىرى ئاردىسالدى بولۇپ قالدى. بىردەم نېمە قىلارىنى بىلەلمەي تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، ئىلاجسىز يىغلاۋاتقان يىگىت تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇنى كۆرۈپ ئۇ يىگىت دەررۇ تۆت پۇتلۇق بولۇپ تىزلاندى. ئۇنىڭ چىرايىغا بىردىنلا كۈلكە ئولاشتى. ئۇ خۇشال بولغىنىدى. شوپۇر يىگىت ئىنتايىن تەسلىكتە بىر ئايىغىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ دۈمبىسىگە قويدى ۋە بىلىنەر - بىلىنمەس دەپسەپ، سۇپىغا ئەپچىللىك بىلەن چىقىۋالدى.

— بەكرەكمۇ دەپسىمەيدىكەن بۇ غوجام ... — دەپ غودۇڭشىدى ھېلىقى يىگىت نارازى بولۇپ. ئارقىدىن بۇ ئۆينىڭ كىيۇسى بولمىش ئەلەس يىگىت، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە خۇددى پەشتاققا دەپسىگەندەك ئىككى پۇتىنى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرىنى قويۇپ دەپسەپ چىقتى ۋە ئالدىرىماي - تېنىمەي، بەخىرامان قىياپەتتە سۇپىغا چىقتى.

شوپۇر قائىدە بويىچە قىسقىغىنە پاتىھە بېرىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئامانلىق سوردى. بىردەملىك ۋە ياندۇرۇشلانغان «خۇداغا شۈكرى»، «رەھمەت - ھەشقاللا» لاردىن كېيىن شوپۇر ئورۇن ئېلىپ ئولتۇردى. ھېلىقى ئەلەس يىگىت بولسا، شوپۇر يىگىتنىڭ قىلىۋاتقانلىرىنى ئۇنچى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك، شوپۇرغا ھاڭۋېقىپ قارىغىنىچە ئورنىدىن قىمىرلاپمۇ قويماي ئولتۇرۇۋەردى. ئايال دەررۇ ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئېسىل دۇخاۋا كۆرپىلەرنى

قات - قات سېلىۋەتتى.

يول بارغانسېرى تۈزلەڭگە سوزۇلماقتا. شوپۇرنىڭ ئىت - ئىتلىقى ھەسسىلەپ ئارتماقتا. ئۇنىڭغا ماشىنىنىڭ سۈرئىتى ئىلگىرىكىدىنمۇ ئاستا بىلىنىۋاتاتتى.

ئۇ بۇ قېتىم بارسا، ئۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى قېتىم كۆرۈشىدۇ. ئۇ، شوپۇرنى قانچىلىك زارىقىپ كۈتۈۋاتىدىكىن؟ خۇما كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ، ئۇنىڭ يولىغا تەلمۈرۈپ ئىزتىراپ چېكىۋاتامدىكىن؟ قانداقلا بولمىسۇن، قانچىلىك جاپالىق، قانچىلىك خەتەرلىك بولمىسۇن، ئۇ تاپشۇرغان ئىشلارنى بېجىرىشى، ئاندىن دەل ۋاقتىغا ئۈلگۈرۈپ ئۇنىڭ يېنىغا يېتىپ بېرىشى لازىم.

— ئەمدى ھاراق ئىچمەيمىز، — دېدى ئەلەس يىگىت بىر ھازاغىچە بېشىنى كۆتۈرمەي داستىخاننى قۇرۇقدىغاندىن كېيىن، بولغۇسى قېيىن ئانىسىغا قاراپ.

— خوش غوجام، قۇللۇق، ماڭ ئوغلۇم، ھاراقنى ئەكىر، — دېدى ئايال بىر چەتتە قول باغلىغىنىچە مېھمانلارغا قاراپ ساراڭدەك ھەجىيىپ قاراپ تۇرغان بايىقى پەشتاق ئوغلىغا قاراپ. ئۇ يىگىت تولىمۇ كېلىشكەندى. «نەسلى پاكىزە خەق ئىكەن» دەپ ئويلىدى شوپۇر، ئۇ يىگىتنىڭ تۆكۈلۈپ تۇرغان قاش - كۆزلىرىگە سەپسېلىپ. بۇ يىگىت دەررۇ يۈگۈردى ۋە بىردەمدىلا ئىككى - ئۈچ بوتۇلكا ئاق جۇننى كۆتۈرۈپ كىرىپ ئانىسىغا تۇتقۇزدى.

ماشىنىنىڭ سۈرئىتى بارغانسېرى ئەتتىكلەپ بارماقتىدى. يىگىت بىرەر خېيىم - خەتەردىن خەۋپسىرىگەندەك، تورمۇزنى ئېھتىيات بىلەن يەڭگىلگىنە بېسىپ باقتى. تورمۇزنىڭ گاز بېسىمى خېلى تولۇق ئىدى. شوپۇر خاتىرجەم بولۇپ ماشىنىنى خالىغان تېزلىككە قويۇپ بەردى. ماشىنا قاپاق ھەرىدەك غوڭۇلداپ ئالدىغا تاشلاندى.

— مەن يول ماڭىمەن، ئىچمەيمەن، — شوپۇر

ئەلەس يىگىتنىڭ ئۆزىگە رومكا سۇنۇپ تۇرغان قولىنى ئەدەب بىلەن ئىتتەردى.

ئەلەس، رومكىنى ئايالىغا بېرىپ، يەنە بىر رومكىنى تولدۇرۇپ ئايالىنىڭ ئوغلىغا بەردى.

— خوش غوجام، — دېدى ئايال رومكىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ. ئۇنىڭ بارماقلىرىنىڭ تىرنىقى قوشنىڭ تىرنىقىدەك ئۇزۇن ۋە ئۆتكۈر ئىدى. ئۇ تىرناقلاردا قان دىدارى كۆرۈنمەيتتى. ئايال ۋە ئۇنىڭ ئوغلى لىق تولدۇرۇلغان رومكىلارنى بىرلا «ئىچىپ» بوشاتتى.

شوپۇر كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان ئالامەتنى چۈشىنەلمەي چەكچەيگىنىچە قېتىپ ئولتۇرۇپ كەتتى.

ئەلەس يەنە قويدى. رومكىلار يەنە قۇرۇقدالدى. مۇشۇنداق قىلىپ بىردەمنىڭ ئىچىدە بىر بوتۇلكىدىن ئارتۇقراق هاراق ئىچىلىپ بولدى.

ئەلەس رومكىلارنى تولدۇرۇپ هېلىقى ئايال بىلەن ئۇنىڭ ئوغلىغا قاراپ دېدى:

— يەنە يېرىم رومكىدىن بېرىمەن، شۇنىڭ بىلەن سىلەرگە بولىدى.

— خوش غوجام، قۇللۇق، — ئىككىيلەن قول باغلاپ تۇرۇپ، تەڭلا جاۋاب بېرىشتى.

— قېيىن ئاناڭغا ئادەمدەك مۇئامىلە قىلىساڭ بولمامدۇ؟ — دېدى شوپۇر ئەلەسكە پىچىرلاپ دېگۈدەك.

— هېچكىم مېنىڭ ئانام ئەمەس، — ئۇنلۇك ئاۋازدا غودۇڭشىدى ئەلەس، — مەن ئۇنىڭ قىزىنى ئالىمەن، تەگسە ئالىمەن، تەگمىسە ئالمايمەن. مەن، مېنى تۇغقان خوتۇنىمۇ «ئانا» دەپ باقمىدىم، بۇ خوتۇننى تېخىمۇ دېمەيمەن. . .، — ئەلەسنىڭ تىلى كالۋالىشىشقا باشلىغانىدى.

— نېمىشقا ئۆز ئاناڭنىمۇ «ئانا» دېمەيسەن؟ ئۇ سېنى تۇغقان ۋە بېقىپ چوڭ قىلىغانغۇ؟

— كىم ئۇنى تۇغسۇن دەپتىكەن؟ مەن: «مېنى تۇغ» دېمىگەنىدىكىن ئۆزىنىڭ ئىشى. . .

شوپۇر چۆچۈپ كەتتى. ئۇ، ئەلەسنىڭ تەلەتىگە نەپرەت بىلەن تىكىلىپ بىر هازىغىچە ئولتۇرۇپ كەتتى، ئاندىن ئۆزىنى بېسىپ دېدى:

— ئۇيغۇرلار ئاتا - ئانىسىنى هۆرمەت قىلىدۇ، چوڭلارنىڭ ئالدىدا هاراق ئىچمەيدۇ، قېيىن ئانا بولغۇچىنى ئىززەتلەيدۇ. لېكىن سەن تەپتارتماي چوڭلارنى سەنلەيدىكەنسەن، ئاناڭنى ئانا دېمەيدىكەنسەن، ھەتتا قېيىن ئاناڭنى هاراققا زورلايدىكەنسەن، ئۇيالمايسەن؟

— مەن ئۆزۈمنىڭ نېرىسىنى بىلمەيمەن، بىلىشنىمۇ خالىمايمەن. ئۆزۈمدىن باشقا چوڭى يوق، هېچكىمنى تونۇمايمەن، ئۆزۈم چوڭ. . .

ئەمدى سۆز قىلىدىغان يېرى قالمىغانىدى. شوپۇر ئۈنچىقمىدى. ئىچكىۋازلىق قىزغىن داۋام قىلدى. ئەمدى ئۈچىنچى بوتۇلكا بىكارلىنىۋاتاتتى. ئەلەس يىگىتنىڭ قولىقى مىدىرلاشقا باشلىدى، بۇ ئۇنىڭ مەست بولغىنىنىڭ بەلگىسى ئىدى.

شوپۇر ئالدىغا تىكىلىنىپ ئولتۇراتتى. ئەمدى قاراماي يول باشلاندى. لېنىتتىدەك تار يول كۆمۈر تارتىدىغان رىمىندەك ئارقىسىغا چاپماقتا. ئەمدى تاغلار پەسىيىشكە باشلىدى. كېيىنكىسىگە كەڭرىسىاي باشلىناتتى. ماشىنا قاۋاندەك هۆركىرەپ كېتىۋاتىدۇ.

شوپۇرنىڭ كۆزى بىردىنلا سۈپىنىڭ ئۇدۇلىدىكى شىرە ئۈستىگە تىزىلغان چىنە - قاچىلارغا چۈشۈپ قالدى. چىنە - قاچىلار بىر بىرىگە قاراپ سۈرۈلۈپ كېلىۋاتاتتى. دەسلەپتە شوپۇر: «كۆزۈمگە شۇنداق كۆرۈنىۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلىدى. لېكىن تازا زەن سېلىۋىدى، چىنە - قاچىلارنىڭ راستىنلا بىر-بىرىگە قاراپ سۈرۈلۈۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدى. ئەمدى چىنە - قاچىلارلا ئەمەس، تامنىڭ بۇلۇڭىدىكى لىققىدە سۇ ئېلىنغىلىق

چېلەكلەر ۋە سۇپۇرگە - گۈرجەكلەر ئاستا - ئاستا، لېكىن قەتئىي ھەرىكەت بىلەن بىر - بىرىگە قاراپ سۈرۈلۈپ يېقىنلاشماقتىدى. شوپۇر دىمىنى ئىچىگە تارتقىنىچە چەكچىيىپ قاراپ قالدى. ئۈستۈمتۈت داستىخاندىكى قوشۇق، چۈكا، تەخسە، چىنە، رۇمكا، بوتۇلكىلارمۇ جانلىنىپ بىر - بىرىگە قاراپ سۈرۈلۈشكە باشلىدى.

ماشىنا سايغا ئۇلاشتى. بۇ يەر شۇ قەدەر تىنجىق ئىدىكى، قىزىغان سايىنىڭ تەپتىدىن نەپەس سىقىلاتتى. يىراقتا ئالۋۇن چىمىرلايدۇ. ساراتان ئىسسىقى. شوپۇر كىمىدۇر بىرى ئاغزى - بۇرنىنى ئېتىۋالغاندەك تىنالماي قالدى. ئۇ، كابىنكىنىڭ ئالدى ئەينىكىنىمۇ ئېچىۋەتتى. كابىنكىنىڭ ئۇدۇلىدىن ئوتلۇق بوران يۇپۇرۇلۇپ كىردى. شوپۇر گازنى كۆچەيتىپ ماشىنىنىڭ سۈرئىتىنى تېزلەتتى. غەربتە قۇياش قىپقىزىل شارچە بولۇپ قېتىپ قالغانىدى.

بىردىنلا ئۆي ئىچىنى «جاراڭ - جۇرۇڭ»، «قاراس - قۇرۇس» قىلغان ئاۋازلار قاپلاپ كەتتى. ئەمدىلىكتە چىنە بىلەن تەخسە، چۈكا بىلەن قوشۇق، چېلەك بىلەن ئىدىش، ئورۇندۇق بىلەن شىرە، سۇپۇرگە بىلەن قىڭغىراق ئۆز ئارا جاراقشىپ سوقۇشماقتىدى. قورققىنىدىن شوپۇرنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكىلى تاس قالدى، ئۇ لاغىلداپ تىترىگىنىچە تۈگۈلۈپ ئولتۇرۇپ قالدى. بىردىنلا ئۆي ئىگىسى ئايالنىڭ ئوغلى بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇرغان ئاپىسىغا بىر تەستەك سالدى. ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ كاچىتىغا ئاپىسىمۇ كېلىشتۈرۈپ بىر شاپىلاق ئۇردى. ئاندىن ئىككىسى چاچراپ قوپۇپ بىر - بىرى بىلەن بوغۇشۇپ كېتىشتى. بىر چاغدا ھېلىقى ئەلەس ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ پومداقلىشىپ قالغان ئايال ۋە ئۇنىڭ ئوغلىنى قارا - قويۇق دەپسەپ چەيلەشكە باشلىدى ئۆينىڭ ئىچىدە ئۇلارنىڭ خىرقىراشلىرى، ئېڭراشلىرى، ئىڭ-لاس تىللار بىلەن بىر - بىرىنى تىللاشلىرى ھېلىقى قاراس - قۇرۇسلار بىلەن قوشۇلۇپ، دەھشەتلىك مەنزىرە شەكىللەندى.

بولۇۋاتقان ئالامەتتىن يۈرىكى يېرىلغۇدەك قورقۇپ كەتكەن شوپۇر ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە سۇپىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۆزىنى ئىشىككە ئاتتى.

بۇ ساي ئۇزۇن ساي ئىدى. ئەمدىلىكتە ساي ئاخىرلىشىپ يولنىڭ باش ئۇچى، كۆپۈپ چۈچۈلا بولغاندەك قاردىيىپ كەتكەن قاپقارا تاغلار ئىچىگە شۇڭغۇشانىدى. شوپۇر گازنى كۆچەپ باستى، ماتورنىڭ كىلاپانلىرى كۆچىنىشتىن ئىنكوباتوردىن يېڭىلا چىققان دىم چۈجىلەردەك چۇكۇلدايتتى، دىم سېغىزخاندەك شاراقشىپ كېتەتتى، ماشىنىنىڭ گەۋدىسى توختاۋسىز غىچىرلايتتى.

شوپۇر ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقتى. قورۇدىكى بىر ئۆيدىن باشقا ھەممىلا ئۆينىڭ ئىشىك - رۇجەكلىرى چالاقلاپ تىترەۋاتاتتى. شوپۇر ئالمان - تالمان دەرۋازىغا قاراپ يۈگۈردى. دەرۋازىمۇ چالاقلاپ تىترەۋاتاتتى. دەرۋازىغا قولۇپ سېلىنمىغان بولسىمۇ، شوپۇر ھەر قانچە كۈچەپمۇ دەرۋازىنى ئاچالمىدى. ئۇ ھودۇققىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. دەرۋازىدىن چىقمىسا سىرتقا چىقىپ كەتكىلى بىرەر يوچۇق كۆرۈنمەيتتى، تاملار بولسا بەك ئېگىز ئىدى.

شوپۇر ئەتراپىغا ئالاڭلاپ قارىدى. بايىقى ئۆيدىكى «قىيا - چىيا»، «قاراس - قۇرۇس»، «تاراق - تۇرۇق»، «جاراڭ - جۇرۇڭ»لار تېخىمۇ كۈچەيگەنىدى. ئۇ ئاخىرى دەرۋازىنى قاچىپ ئاچقۇدەك بىرەر ئەسۋاب تېپىش مەقسىتىدە، دەرۋازىنىڭ تۈۋىدىكى پاكار ئىشىكنى ئېچىپ ئۇ ئۆيگە كىردى. بۇ ئۆي ئاشخانا ئۆي بولۇپ، ئۇ يەردە بىر قىز ئىشىككە ئارقىسىنى قىلىپ تىزىغا جەينىكىنى تىرىگىنىچە بېشىنى سېلىپ ئولتۇراتتى. قىزنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىدىن ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددى =

قامىتى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. شوپۇر تۇرغان جايىدا مىخلىنىپ قالغاندەك تۇرۇپ قالدى. ئۇ قىزنى چۆچۈتۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن چوڭراق تىنىشقىمۇ پېتىنالمىدى. بىر چاغدا قىز ئارقىسىغا ئاستا قايرىلدى. قىزنىڭ گۈزەللىكى شوپۇرنى قورقىتىۋەتتى. ئۇ ئالدىدىكى قىزنى «جىنى بار سۈرەتمۇ، نېمە؟» دەپ ئويلاپ قالدى.

— كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، —دېدى قىز ئىپەكتەك يۇمشاق ئاۋازدا شوپۇرغا يېنىدىكى ئورۇندۇقنى كۆرسىتىپ.

«ھېلىقى ئەلەس يىگىت تويلاشماقچى بولغان قىز شۇ ئىكەن - دە» دەپ ئويلىدى شوپۇر ھوشىغا كېلىپ.

— مەن سىزنىڭ كېلىدىغانلىقىڭىزنى بىلگەنىدىم... سىز ھازىرچە چىقىپ كېتەلمەيسىز، ئولتۇرۇڭ —، قىز كۈلۈمسىرىدى.

شوپۇر ھەيران قالدى.

— سىز قانداق بىلىسىز؟

قىزنىڭ مۇڭ ۋە ھەسرەتكە تولغان گۈزەل كۆزلىرى كۈلگەندەك قىلدى:

—مەن كىتاب ئاچىمەن، يۇلتۇز كۆرىمەن، بۈگۈن تاڭ سەھەردە سىزنىڭ يۇلتۇزىڭىزنى بايقاپ قالدىم.

شوپۇر قىزغا يېقىنلاشتى.

— بۇ ئۆيدىكى نېمە كارامەت؟ بۇلار كىملەر؟— شوپۇر يىگىت بايىقى ئۆينى بېشى بىلەن ئىما قىلدى.

— ئانام ۋە ئاكام، سىز ئېلىپ كەلگەن ئەلەس مەن بىلەن ئۆيلەنمەكچى، — قىزنىڭ چىرايىنى قاپقارا بۇلۇت باسقاندەك بولدى.

شوپۇرنىڭ يۈرىكى ئاسقىپ كەتتى.

—سىز شۇنىڭغا لايىقمۇ؟

قىز ئىستېھزا بىلەن كۈلۈمسىرىدى ۋە قەتئىي قىلىپ ئىشەنچ بىلەن دېدى:

—مەن ئۆلمەي قالسىلا ئۇنىڭ بىلەن ئۆيلەنمەيمەن ۋە مەن ھازىرچە ئۆلمەيمەن، تېخى نۇرغۇن يىللار ياشايمەن.

ئانا ۋە ئاكىڭىز نېمىشقا ئۆزىنى شۇنچە بىئېتىبار، قەدىرسىز ۋە پەس سانايدۇ؟ ئۇلا نېمىشقا ئۇرۇشىدۇ؟ ئۇلار يەنە كېلىپ، ھاراق ئىچىدىكەن، ئۇلار نېمىشقا بىر -بىرى بىلەن ياۋۇزلاردەك بوغۇشىدۇ؟ سىز نېمىشقا ئۇلارنى ئاجراتمايسىز؟ يەنە ھېلىقى چېلەك قوشۇق، چىنىلەرچۇ؟....

شوپۇر يىگىت قىزنى ھولۇقۇش ئىچىدە بىر مۇنچە سوئالغا كۆمۈۋەتتى.

—«ئەنە ئاۋۇچۇ؟» دېمەيسىزغۇ؟— قىز بېشىنى يېنىكىنە كۆتۈرۈپ يىگىت كىرىپ كەلگەن ئىشىكنىڭ بېشىنى ئىما قىلدى.

يىگىت ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ئىشىك بېشىغا قارىدى. ئۇ يەردە، قوزۇققا ئىلىپ قويۇلغان كالا لىڭگىلىچىقى بىر - بىرى بىلەن «ھە» دەپ سوقۇشۇۋاتاتتى.

شوپۇر ئەقلىدىن ئادىشاي دەپ قالدى. ئۇ، بۇ سىرلىق قىزنىڭ مۇڭلۇق كۆزىگە تۈگىمەس سوئال نەزىرىدە تاقەتسىزلىك بىلەن تىكىلدى.

—بۇ كارامەتنىڭ سىرىنى پەقەت سىز بىلەن مەن ئاچىمىز. بۇ بىر ئاپەت، ئىبلىسنىڭ بىزگە ئەۋەتكەن بالا - قازاسى. بۇ ئاپەتنى ئىككىمىز بىرلىشىپ يوقىتىمىز، مەن يالغۇز كەلدىم، قۇربىتىم يەتمىدى، — دېدى قىز شوپۇر يىگىتكە سىناق نەزىرىدە تىكىلىپ.

ئۇشتۇمتۇت قىزنىڭ نەزىرى ئىشىك تەرەپكە ئاغدۇرۇلدى. شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆزىدىن سوغۇق ئۇچقۇن چاچراپ، ۋۇجۇدى تىترەپ كەتتى. شوپۇر يىگىت ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ئىشىككە قارىدى. ئىشىك ئۇدۇلىدا، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر بوۋاي خۇددى ئېشەك پۇتىنى ئاتقاندەك بىر پۇتىنى تۇرۇپ-تۇرۇپ ئېتىپ قويۇپ غودۇڭشىغىنىچە كىچىككىنە دائىرىنى چۆرگىلەۋاتاتتى. بوۋاينىڭ كۆزى يەردىن نېمىنىدۇر ئاقتۇرغاندەك يەرگە تىكىلگەنىدى. ئۇنىڭ ئۇزۇن چاپىنى

يەردە سۆرۈلۈپ قالغانىدى. ئۇ، قولىدىكى تەسۋىنى سىردىگەچ چۈشىنىكسىز پىچىرلايتتى، غودۇڭشىيتتى، تىلىنىڭ ئۇچىدا ئەتىراپىغا ھۆرۈپ تۈكۈرەتتى.

قىز، بوۋايغا تەگمىسىز نەپرەت ۋە بىرگەنچىتە مىختەك قادىلىپ قاراپ قالغانىدى.

قىزنىڭ لەۋلىرى، لەۋلىرىلا ئەمەس پۈتۈن ۋۇجۇدى بەزگەكتەك تىترەيتتى.

بوۋاي بىر قەدەمدە پۈتىنى بىر ئېتىپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا دەۋر قىلىپ بىردىم ئايلاندى - دە، قىزغا قورقۇنچلۇق كۆزلىرى بىلەن «لاپپىدە» قاراپ قويۇپ ئۇدۇلدىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى ۋە ئىشىكنى «جالاققىدە» يېپىپ ئىچىدىن زەنجىرلىۋالدى. شوپۇر يىگىت بايا ھەممە ئۆيلەرنىڭ ئىشىك - رۇجەكلىرى جالاقلاپ تىترىگەن چاغدا بىرلا مۇشۇ ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ تىترىمەي ئۆز ھالىچە تۇرغانلىقىنى ئەسلەپ ئەجەبلەندى.

قىز ئىشىككە بىر ھازاغىچە روھى قېچىپ كەتكەندەك ئۈن - تىنسىز قاراپ چەكچىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى. شوپۇر شۇ دەمدە قىزنىڭ چېھرىگە ئورناپ كەتكەن ھەسرەت، قايغۇ ۋە ئەلەمنىڭ ئېغىر ۋە قارا كۆلەڭگىسىنى ئاشكارا ھېس قىلدى. قىز ئۈندىمەيتتى. ئۇنىڭ چىشلىرى ئاجرالماس دەرىجىدە كىرىشىپ قالغاندەك ئىدى. شوپۇر يىگىت ھەتتا قىزنىڭ نەپىسى ئاشۇنداق ئولتۇرغىنىچە توختاپ قالدىمىكىن دەپ خەۋپسىرەپ قالدى.

—بۇ كىم؟ ئۇنىڭ چۆرگەلگىنى نېمە قىلغىنى؟— بىر ھازادىن كېيىن سورىدى شوپۇر يىگىت.

قىز ئاران دېگۈدەك زۇۋانغا كەلدى:

—بۇ بىر جىنكەش باخشى. ئادەم ئەمەس ئىبلىس!— قىز سۆزلەرنى چىشىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ غەزەپ بىلەن پىچىرلىدى.

—بۇ قورۇ شۇنىڭمۇ؟

—ياق بىزنىڭ. ئۆزىمىزنىڭ،

— مەن بايا كۆرگەن ئالامەتنىڭ سەۋەبكارى ئاشۇمۇ؟

— شۇنداق... ئۇلا ئەمەس... تېخى ئاڭلايسىز ۋە كۆرىسىز ......

قىز بېشىنى سالدى.

—بۇ جىنكەش باخشىنى قوغلىۋەتسەڭلار بولمامدۇ؟

قىز ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى:

—بۇ قورۇدا ھازىر بۇ باخشىغا كۈچى يېتىدىغان بىرەر ئەركەك قالمىدى.

شوپۇر تېخىمۇ ھەيران بولدى.

—ئاشۇ بوۋايغا، ئاشۇ ئۆلۈمتۈك قېرىغا ھە؟! بۇ قورۇدىكى ئەركەكلەر نەگە يوقالدى؟ نېمە ئۈچۈن؟

قىز بېشىنى چايقىدى:

—ئۇ سېھىرگەر، جادۇ قىلىدۇ. قورۇدىكى ئۆزىگە كۈچى يېتىدىغانلىكى ئەركەكلەرنى سېھىردي جادۇ بىلەن قورۇدىن قوغلاپ نەلەرگىدۇر بەنت قىلىۋەتتى. ئۇلار ھازىرچە قايتىپ كېلەلمەيدۇ. مېنىڭ دادام ئەنەشۇلارنىڭ بىرى. دادامغىمۇ مۇشۇ دىن دۈشمىنى قەست قىلىپ ئۆيدىن يوقاتتى. دادام غايىب بولغان كۈندىن تارتىپ بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر بايا سىز كۆرگەندەك ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇلار ئۆزىنىڭ ئەسلىگە زادىلا ئوخشىمايدۇ.

قىزنىڭ كۆزىدىن تاراملاپ ياش تۆكۈلدى. ئۇ بىر ھازاغىچە ئېسەدەپ يىغلىدى. ئاندىن ھەسرەتلىك تىنىپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

—يېقىندا سول چەپتىكى ئۆيدە ئولتۇرىدىغان سودىگەر كىشى خوتۇن - بالىلىرىغا: «غولۇم قىزدىپ، يۇرتىم ئاغرىيدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنى، بۇنى كۆرۈپ ھاۋا يەڭگۈشلەپ كېلىمەن» دەپ چىقىپ كەتكەنىدى، ھازىرغىچە دېرىكى يوق، نەگە كەتكىنىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

—ئۇنىڭ خوتۇن - بالىلىرىچۇ؟

قىزنىڭ چىرايىدا چوڭقۇر ئېچىنىش

ئەكس ئەتتى:

— ئۇ كىشى ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن كۈندىن ئېتىبارەن، بۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى «سەزمەس كېسەلى» دەيدىغان بىر خىل كېسەلگە مۇپتىلا بولدى، — قىز ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى، — ئۇلارنىڭ ئاغزى ھېچقانداق تەم سەزمەيدۇ، بۇرنى ھېچقانداق پۇراقنى ھىدلىيالمايدۇ. تېخى كۆيدۈرگۈ ئاپتاپتا ئىسسىقنى، قەھرىتان جاڭ-جاڭ سوغۇقتا مۇزلاپ ئۈششۈگەننى تۇيمايدۇ. بالىلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ تىلى، لەۋلىرى كۆيۈپ شالۋەرەپ كەتكەن، ئۇلار چوغنىمۇ ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ-يۇ، ئاغزى كۆيۈپ پىشىلىپ كەتسىمۇ سەزمەيدۇ.

شوپۇر چۆچۈپ سورىدى:

— چوغنى! ئۇلار نېمە ئۈچۈن چوغنى ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ؟

قىز غولى تالغاندەك بېشىنى ئارقىسىغا تاشلىدى. ئۇ خىيال لىنىپ قالغانىدى:

— ئۇلارنىڭ ئاپىسى بالىلارغا تاماق قىلىپ بەرمەيدۇ، چۈنكى ئۇ مەزلۇم ئۆزىنىڭ قورسىقىنىڭ ئاچقىنىنى سەزمەيدۇ. بالىلىرىنىڭمۇ قورسىقى ئېچىشى مۇمكىنلىكىنى ۋە قانداق چاغدا ئاچىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. بىچارە بالىلارمۇ ھەم ئۆزىنىڭ قورسىقىنىڭ ئاچقىنىنى بىلەلمەيدۇ. ئۇلار باشقىلارنىڭ بالىلىرىنىڭ تاماق، نان، مېۋە-چېۋە يېگىنىنى كۆرگەندە، ئۇلارنى دوراپ، ئالدىغانىمە كەلسە شۇنى داڭگال بولامدۇ، تاش بولامدۇ، تېزەك بولامدۇ ياكى نان پارچىسى، تۆمۈر-تەسەك، ئىشقىلىپ ئۇچرىغانلىكى نەرسىنى ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ. بۇ-ئۇلارنىڭ قورسىقىنىڭ ئاچقىنىنى سەزگەنلىكىدىن ئەمەس. بەلكى كىشىلەرنىڭ بىرەر نەرسە يېگىنىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇلاردا قوزغالغان شەرتلىك رېفلېكسىنىڭ ئىنكاسى، شۇڭا ئۇلار گاھىدا ئوچاقتىكى چوغنىمۇ ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ. ھەتتا قىپقىزىل ئوتنى يۇتۇۋالىدۇ...

ئارقىدىنلا مۇنۇ ئوڭ چەپتىكى ئۆيدە ئولتۇرۇشلۇق ھۇنەرۋەن — كاسىپ كىشى: «خوتۇنۇمغا كۆڭۈلسىز بولدۇم» دەپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. دەل شۇ كۈندىن باشلاپ بۇ ئائىلىدىكى چوڭ-كىچىكلەر «چاشقان كېسەلى» گە گىرىپتار بولدى...

— نېمە؟ چاشقان كېسەلى؟

— ھەئە... سىز بايا قورۇدىكى تاملاردا نېمىنى كۆردىڭىز؟

يىگىت قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئويلاپ قالدى ۋە بىردىنلا ئېسىگە ئېلىپ دېدى:

— سان-ساناقسىز تۆشۈكلەرنى كۆردۈم....

قىز بېشى ئارقىلىق تەستىقلاپ كۈلۈمسىرىدى:

— شۇنداق، ئاشۇ سان-ساناقسىز تۆشۈكلەرنى ئاشۇ ئائىلىدىكىلەر كولىغان. ئۇلار ئەتىدىن كەچكىچە تۆشۈك كولايدۇ، تاملارنى، تامنىڭ بۇلۇڭ-پۇچقاقلىرىنى، تاملارنىڭ ئۈلىنى، ئوچاق، تونۇرلارنى، ئەۋرەز، سۈگۈچلەرنى، سېۋەت، تاغار، خورجۇن، ساندۇق، يوتقان-كۆرپە، ئىشتان-چاپانلارنى ئىشقىلىپ ئۇچرىغانلىكى نەرسىنى كولاپ-كوچىلاپ تۆشۈك ئاچىدۇ. مەيلى خەقنىڭ ياكى ئۆزلىرىنىڭ بولامدۇ، ئۇلارغا بەرىبىر، ئۇلارغا ھەر قانداق قىلىپمۇ بېسىپ بولمايدىغان كولاش-كوچىلاش ھەۋىسى كېسەل بولۇپ چاپلاشقان، ئۇلارنى چەكلەپ بولمايدۇ. بۇ يەردە چەكلىمەك ئۇ يەردە، خەقنىڭكىنى چەكلىمەك ئۆزىنىڭ ئۆيىدە...

ئۇلار قورۇنىڭ جىمى تاملىرىنى كولاپ-كوچىلاپ ئۆرۈۋېتىشكە ئاز قالدى...

— ئاۋۇ ئىشىك ئالدىغا دۆۋىلەپ قويغان كىتابلار كىمنىڭ؟ نېمىشقا ئۇنى ئەخلەت ئورنىدا تاشلىۋەتتى؟

شوپۇر يىگىت ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان كىتاب دۆۋىسىنى كۆرسەتتى. ئۇ يەردە بەش-ئالتە

تاغار چىققۇدەك كىتاب يامغۇر، قار ۋە يەرنىڭ زېيىدىن سارغىيىپ، كۆكىرىپ پاختىلىشىپ كەتكەندى.

ساھىبجامال قىز خۇددى بىر يېرى ئاغرىغاندەك لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى ۋە كىتابلارغا مەيۈسلىنە قاراپ قويدى؛ ئۇنىڭ كۆزىدە چەكسىز ئازاب، ئېچىنىش تۇيغۇسى ئەلەڭشىيتتى.

—بۇ ئۆيدە بىر سىياكەش، ھېكمەتلىك ئادەم بار ئىدى. كېچە-كۈندۈز كىتاب مۇتالىيە قىلاتتى. ئۇنىڭ بىلىمى قالتىس چوڭقۇر، پەزىلەتلىك ۋە ئەقىللىق كىشى ئىدى: ئۇ، يەرنىڭ يارالمىشىدىن تارتىپ، قىيامەت قايىمغىچە سادىر بولغان ۋەسادىر بولمىش ۋەقەلەرنى، ھەتتا بىزگە نامەلۇم بولغان سەييارە، پىلانېتلارنىڭ ئەھۋالىنى بەش قولدەك بىلىدىغان مۇرەتتەپ، ئاجايىپ پاساھەتلىك سۆزلەيدىغان زۇۋاندار زات ئىدى. بىلىمى بىلەن قالتىس يۈز-ئابروي تاپقانىدى. پۈتۈن يۇرتتىكىلەر ئۇ كىشىدىن مەسلىھەتلەر ئالاتتى، ئەقىل ۋە چارە ئۆگىنەتتى. ئۇ كىشىمۇ ئۇشتۇمتۇت قورسىقى كۆپىدىغان بىر خىل قورقۇنچلۇق كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالدى. قىزىقى، بۇ كېسەل كىشىلەر ئۇيقۇدىن ئويغانغاندىن تارتىپ ھەممە كىشى ئۇخلاپ بولغانغا قەدەر قوزغىلاتتى. ھەممە كىشى ئۇخلاپ بولغاندىلا ئاستا-ئاستا قويۇپ بېرەتتى. مۇبادا بىرەر كىشى ئۇخلىمىغان بولسا، بۇ ئاغرىق داۋام قىلىۋېرەتتى. كىشىلەر ئۇ زاتنى يوقلاپ كېلىشكەندە ئۇنىڭ قورسىقى بىلىشقىچە كۆپۈپ ئاغرىق ئازابى بىلەن تىلىدىن قالاتتى. ئاخىرى بۇ كىشى ئالجىپ ئەقلىدىن ئازدى ۋە ئۆيىنى، كىتابلىرىنى تاشلاپ سەرسان بولۇپ چىقىپ كەتتى. ھازىرغىچە دېرىكى يوق. بۇ زاتنىڭ ئايالى ۋە بالىلىرى ئۇزات ئۆيىدىن چىقىپ كەتكەن سائەتتىن باشلاپ، بىر خىل «كۆرمەس كېسەللى»گە گىرىپتار بولدى.

— ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭلا كۆزى قارىغۇ بولۇپ قالدىمۇ؟

—ياق. كۆزلىرى ئوچۇق ۋە روشەن. ئۇلار يولماڭغاندا تامغا ئۇسۇۋالمايدۇ، توساقلاردىن ئايلىنىپ ئۆتىدۇ. ئېرىققا يىقىلىپ كەتمەيدۇ. ئاش-ناننى پەرق قىلىپ يېيەلەيدۇ. كېچىلىرى ئۆيلىرىگە چىراغ ياقىدۇ. كۈندۈزى ئوچاققا ئوت قالايدۇ. دېمەك ئۇلارنىڭ كۆزى ساپ-ساق. لېكىن ئۇلارنىڭ كۆزى ئادەمگە كەلگەندە ئۆزىنىڭ پەرق قىلىش ئىقتىدارىنى يوقىتىدۇ. ئۇلار بىر ئۆيدە ياشايدۇ، لېكىن بىر-بىرىنى تونۇمايدۇ. ئانىسى بالىلىرىنى، بالىلىرى ئانىسىنى ۋە بىر تۇغقان قېرىنداش، ئېگىچە-سىڭىللىرىنى تونۇمايدۇ. قولۇم-قوشنىلارنىغۇ ئەسلا بىلمەيدۇ. بۇ، كۆزنىڭ كۆرمەس كېسىلى بولماستىن، بەلكى تونۇماس كېسىلى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئادەملەرنى ئۆز ئەينى بىلەن تولۇق كۆرەلىسىمۇ، كۆزلىرىنىڭ يەتكۈزگۈچ نېرۋىلىرى كۆرگەن ئادەمنىڭ تولۇق سىياقىنى چوڭ مېڭىگە يەتكۈزۈپ بېرەلمىسە كېرەك، ياكى ئۇلارنىڭ كۆزلىرى كۆرگىنى بىلەن كۆزنىڭ يەتكۈزگۈچ نېرۋىلىرى چوڭ مېڭىنىڭ ئەستىلىك، خاتىرە كانالچىلىرىدىكى نېرۋىلارنى ئويغىتالمايدىغان ئوخشايدۇ. ئۇنداقتا، كۆز نېرۋىلىرىنىڭ سىگنالى، خاتىرە سىگنالى چوڭ مېڭىنىڭ تەپەككۇر ئۇيۇتمىسىغا سىگنال بېرەلمەيدۇ-دە، ئۇ كىشى كۆز ئالدىدىكى ئادەمنىڭ پەقەت بىر ئادەم ئىكەنلىكىنىلا بىلەلەيدۇ، ئەكسىچە ئۇ كىشى تونۇغىنىدىكى ھەرقانداق تەسىرات، خاتىرە، تارىخ قاردىشى بولمايدۇ. بالىلار كۆز ئالدىدىكى ئايالنىڭ ئۆزىنىڭ ئانىسى ئىكەنلىكىنى، ئانىسى ئۆز ئالدىدىكى بالىلارنىڭ ئۆزىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. ئۇلار ھەتتا ئۆزلىرىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى، كىمنىڭ نەسلى، كىمنىڭ ئەۋلادى ئىكەنلىكىنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ ۋە بىلمەيدۇ. ئۆزلىرىنىڭمۇ ئاتا-ئانىلىرى بولغانلىقىنى چۈشەنمەيدۇ. شۇنداق بولغاچقا، ئۇلاردا

قىلىچلىكمۇ قانداشلىق كۆز قارىشى، قې-
رىنداشلىق مېھرى- مۇھەببىتى، ئانا- بالى-
لىق رىشتىسى دېگەن نەرسىلەر زادىلا مەۋ-
جۇت ئەمەس، چۈنكى ئۇلار ئۆتمۈشتىن ئىبا-
رەت ۋاقىت قارىشىدىن تامامەن مەھرۇم. ئۆت-
مۈشنى بىلمىگەن كىشى تەبىئىي ھالدىلا بۈ-
گۈن ۋە ئەتىنى بىلمەيدۇ ۋە ئۇ ھەقتە ئويلى-
يالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئائىلىدىكىلەر
خۇددى ئۆزئارا ھېچ ئالاقىسى يوق، بىر-بى-
رىنى زادىلا تونۇمايدىغان ۋە بىلمەيدىغان
ياتلاردەك ياشايدۇ.

— ئۇنداقتا ئۇلار بىرئۆيدە قانداق تۇرمۇش
كەچۈرىدۇ؟—شوپۇر يىگىت چەكسىز تەئەججۈپ
ئىچىدە سورىدى.

—ئۇلار ئەقىل- تەپەككۇر، خاتىرە كۈچى ۋە
ئانا -بالىلىق، قان- قېرىنداشلىق مۇھەببى-
تىدىن ئىبارەت ئەڭ نازۇك ھېسسىياتنىڭ ئۆز-
ئارا باغلىشى بىلەن ئەمەس، ئەكسىچە، ھاي-
ۋانلارغا ئوخشاش تەبىئىي ياشاش تەلىپىنىڭ
ئېھتىياجى بىلەن ئۆزئارا ماددىي بېقىنىدى-
چىلىق مۇناسىۋىتىدە بىر توپ ھالەتتە يا-
شايدۇ. ئۇلارنى مۇبادا باشقا-باشقا ئۆيلەرگە
ئايرىپ، يات كىشىلەرگە قوشۇۋەتسە ئۇلار ئۆز-
لىرىنىڭ كىم، باشقىلارنىڭ كىملىكىنى ھېچ
ئويلاپ قويمايلا ئىلگىرىكىدەك ياشاۋېرىدۇ.

—ئۇنداقتا ئۇلار بىر -بىرى بىلەن...

قىز دەررۇ شوپۇر يىگىتنىڭ سۆزىنى بۆ-
لۈۋەتتى:

—ھەببەللى... ئۇلاردا بايا ئېيتقاندەك
قان -قېرىنداشلىق مېھرى دېيىلىدىغان ھېسسى-
يات بولمىغاچقا، ئۇلار بىر ئائىلىدە ياشى-
سىمۇ بىر -بىرى بىلەن زادىلا چىقىشالمايدۇ،
بىر-بىرىگە كىچىككىنىمۇ كۆيۈنۈش، يول قو-
يۇش دېگەننى بىلمەيدۇ، بىر-بىرىگە دۈشمەن-
لىك تۇيغۇسىدا مۇئامىلە قىلىشىدۇ. بىر-بى-
رىگە كىشىنىڭ تېنى شۈركەنگۈدەك دەرىجىدە
شەپقەتسىزلىك قىلىدۇ. گاھىدا بالىلىرى ئۆز
ئانىسىنى ئۆلگىدەك دەرىجىدە دۇمبالايدۇ، ئانى-
سىنىڭ قولىدىكى ناننى تارتىۋېلىپ ئۆزلىرى يەي-
دۇ. گاھىدا ئانىسى بالىلىرىنى زار-زار قاقشىتىپ
ئۇلارنى كۈنلەپ، ھەپتىلەپ ئاچ قويىدۇ. بالىلىرى-
نىڭ ئاچ-زېرىن، ئىسسىق- سوغۇق، يېلىڭ- يالى-
ڭاچ قېلىشى بىلەن كارى بولمايدۇ. بالىلار
بۇ ئۆيدە ئانىسىز قالغان بۆرە كۈچۈكلىرىدەك
تاپقىنىنى بىر -بىرىدىن غالجىرلىق ۋە ئاچكۆز-
لۈك بىلەن قىزغىنىشىپ، چوڭلىرى كىچىكلىرىنى،
كۈچلۈكى ئاجىزلىرىنى، ئوغۇللىرى قىزلىرىنى
زار- زار قاقشىتىپ چوڭ بولۇۋاتىدۇ. بىرشىشە
ئىچىگە ئون تال چايانىنى تىرىك پېتى سېلىپ،
شىشىنىڭ ئاغزىنى بېكىتىۋەتسە، بۇ چايانلار
بىرسىنى بىرسى يەپ ئاخىرى بىرى ئېشىپ قېلىپ،
ئاخىرى ئۇمۇ ئۆلۈپ قالغاندەك، مۇشۇ ئا-
ئىلىدىكىلەرمۇ بىرىنى بىرسى بوغۇپ ئاخى-
رىدا ئېشىپ قالغىنىمۇ ئۆلۈپ، بۇ دۇنيادىن
ئىز-نەسىلسىز پاك- پاكىزە تۈگەپ كېتىدىغۇ-
دەك ئەندىشە قىلىمەن...

قىز ئەلەملىك ئېڭىردى، ئۇنىڭ كۆز چا-
ناقلىرى ياشقا تولغانىدى. ئۇ ئۆزىنى بېسى-
ۋېلىش ئۈچۈن يەرگە بېقىپ بىردەم ئولتۇر-
دى، ئاندىن ھېلىقى كىتابلارنى كۆرسىتىپ
دېدى:

—بۇ كىتابلار شۇندىن بۇيان ئوقۇيدىغان،
قەدىرلەيدىغان ۋە ساقلايدىغان ئادەم چىق-
ماي دەپسىلىپ-چەيلىنىپ ياتىدۇ. كىشىلەر
قۇچاق-قۇچاق كىتابلارنى ئېلىپ چىقىپ
ھاجەتخانىغا، تونۇر-ئوچاققا تۇترۇققا،
تاماكا ئوراپ چېكىشكە ئىشلىتىدۇ.

يىراقتا بىر دەريا كۆرۈندى. دەريا يۈزى
كەچكى شەپەقنىڭ قالدۇق نۇرىدا قان رەڭ-
گىدە تاۋلىناتتى. دەريانىڭ قىرغاقلىرى
ياپيېشىل بوستانلىق ئىدى. بوستانلىق
ئارىسىدا ئۇ يەر- بۇ يەردە كۆكۈش ئىس
كۆتۈرۈلمەكتىدى. دېمەك ئالدى تەرەپتە
كۆجۈم مەھەللە باردەك قىلاتتى:

شوپۇر ماشىنىنىڭ سۈرئىتىنى تېخىمۇ
تېزلەتتى.

— سىزنىڭ دادىڭىزمۇ، — شوپۇر يىگىت ئېھتىيات بىلەن سورىدى.

قىز ئۇنىڭ سوئالىنى چۈشەنگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى.

— مېنىڭ داداممۇ ئۇشتۇمتۇت ئىستىخا كېسىلىگە گىرىپتار بولدى. ھەپتە ئىچىدە ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالدى ۋە بىر كېچىسى ئۇشتۇمتۇت غايىب بولدى...

قىزنىڭ ئاۋازى پەسلەپ كەتتى. ئۇ شۇ تاپتا ئۈن سېلىپ يىغلىۋېتىشتىن ئۆزىنى تەسلىكتە توختۇپ ئولتۇراتتى. شوپۇرنىڭ قىزغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. بۇ گۈزەل قىزنىڭ شۇنچە دەرد ۋە ئەلەم ئىچىدە قالغىنى ئۈچۈن ئېچىندى، شۇندىمۇ ئۆزىنى تاشلىۋەتمەي، ئەقلى-ھوشى ۋە ئايدەك جامالى بىلەن شۇ كۈنگە ئۇلاشقان غەيرەت-شىجائىتى ئۈچۈن ئىچىدە قىزغا ئاپىرىن ئوقۇدى.

— شۇ تاپتا مەن ئۆز كۆزۈم ۋە قۇلىقىمغا ئىشىنەلمەيۋاتىمەن، مەن بۈگۈن گويا سېھىرلەنگەن بىر دۇنياغا كىرىپ قالغاندەك بولۇۋاتىمەن... ئېيتىڭچۇ، مۇشۇنچە بالا-قازا ئاشۇ ئۆلۈمتۈك قېرىنىڭ قولىدىن كېلەمدۇ؟ ئۇنىڭ ئەدىبىنى بېرىدىغان كىشى يوق دېگىنىڭىزگە ھەيرانمەن. سىزچۇ؟ مەنچۇ؟ بىزچۇ؟ زادى بۇ سىرلارنىڭ تېگىنى ماڭا بىر سۆزلەپ بېرىڭچۇ؟...

شوپۇر يىگىت شۇ تاپتا ئىچ-ئىچىدىن تاقەتسىزلەنگەنىدى. قىز خۇشلۇقىدىن غۇنچىدەك لەۋلىرىنى ھىمىرىپ كۈلۈمسىرىدى، ئۇنىڭ چېھرى ئاپتاپتەك پارلاپ كەتتى.

— ئالدىرىماڭ... مەن سىزگە ھەممىنى ئېيتىپ بېرىمەن. بايىقى سۆزلىرىڭىز مېنى تولىمۇ خۇشال قىلدى، مەن سىزدىن شۇنى كۈتكەنىدىم. ئەمدى سىز ھەممىدىن خەۋەردار بولىسىز. لېكىن، — قىز يىگىتكە قاراپ ئىللىققىنا كۈلۈمسىرىدى، — مېنىڭ بىر شەرتىم بار، سىز شۇ شەرتىمگە كۆنسىڭىزلا ئاندىن بۇ سىرنىڭ تېگىنى ھازىرلا سىزگە ئېچىپ بېرىمەن...

شوپۇر يىگىت ئالدىراپ دېدى:

— نېمە شەرت؟ قېنى ئېيتىڭا، شۇ تاپتا مېنىڭ بېشىم كېرەك بولسىمۇ، سىزگە تەسەددۇق!

قىز شوپۇرغا مېھرى بىلەن ئۇزاققىچە تىكىلدى، ئاندىن دانە-دانە قىلىپ دېدى:

— سىز بېشىڭىزنى ماڭا تەسەددۇق قىلماڭ، ئاشۇ بەختسىز بىچارىلەرگە تەسەددۇق قىلىڭ. «ئاتاڭنىڭ بالىسى بولغىچە ئەلنىڭ بالىسى بول» دەيدۇ، شۇ چاغدىلا...

قىز «ۋەلىلىدە» قىزىرىپ گېپىنىڭ ئاخىرىنى توختىتىۋالدى ۋە ئۇيات بىلەن يەرگە باقتى. شوپۇر يىگىت قىزنىڭ سۆزىدىن بىر نەرسىنى چۈشەنگەندەك قەددىنى رۇسلاپ قانائەت بىلەن چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

— شەرتىم شۇكى، — دېدى قىز بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ، — بۇ يولغا قەدەم تاشلايسىزدە، ھەرگىز تايمايسىز، مۇبادا يېرىم يولدا مۈشكۈلدىن قورقۇپ داجىسىڭىز، ئاللا ئالدىدا، ئەل ئالدىدا، ئەجدادلارنىڭ روھى ئالدىدا گۇناھكار بولىسىز، مېنىڭ ئىشەنچىممۇ يەردە قويىسىز. ئەگەر بايىقى جاسارىتىڭىز بىلەن بۇ ئىشقا چىن دىلىدىن ئاخىرىغىچە پىداكارلىق قىلسىڭىز مۇشۇ بەختسىز بىچارىلەرنى ئىبلىسنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇۋالىمىزدە، ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا خاسىيەت تاپىمىز. سىز مۇشۇ ئىشتا ماڭا ئەڭ كۈچلۈك ۋە بىردىنبىر ياردەمچى بولىسىز، مەن قولۇمدىكى مۇشۇ كىتاب ئارقىلىق سىزگە نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى ئۆگىتىمەن. سىز مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى بۇلجىماي بېجىرىسىز...!

قىز گېپىنى توختىتىپ يىگىتكە شەھلا كۆزلىرى بىلەن قادالدى.

— ئېيتقانلىرىڭىزنى جان-دىلىم بىلەن بېجا كەلتۈرىمەن، ھەر قانداق ئەھۋالدا

ئېشىمىدىن تايىماي مەن، سىزگە ئۆزۈمنىڭ يىگىتلىك سۆيۈتۈم بىلەن كاپالەتلىك قىلىمەن!—دېدى يىگىت ئويلاپ تۇرماي لا.

قىزنىڭ چىرايى جىددىي تۈس ئالغانىدى:

—يولۋاس ئىزىدىن، يىگىت سۆزىدىن قايتماس، دەپ تەكرارلاڭ يىگىت.

شوپۇر قەتئىي قىلىپ تەنتەنە بىلەن تەكرارلىدى:

—يولۋاس ئىزىدىن، يىگىت سۆزىدىن قايتماس!

قىزنىڭ چېھرىدە خۇشاللىق، ئىشەنچ ۋە يېمىرىلمەس بىر قەتئىيەت ئەكسلەندى. ئۇ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ يىگىتنىڭ ئالدىغا ماڭدى.

—بۇ ياققا كېلىڭ، ئەمدى مەن بۇ بىمەنە قورۇنىڭ سىرلىرىنى سىزگە كۆرسىتەي. بىز بۆرىدەك شىجائەت ۋە جاسارىتىمىز بىلەن بۇ سىرلارنى پاش قىلىپ، بىمەنە كېسەل ئىچىدە قىيىنىلىپ خوراۋاتقان گۇناھسىز جانلارنى قۇتقۇزايلى...

شوپۇر يىگىتمۇ چوڭ-چوڭ دەسسەپ قىزنىڭ ئالدىغا ماڭدى. قىز يىگىتنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، گويا ئۈسمۈرنى يېتەكلىگەندەك يېتەكلەپ بېرىپ، ئۆينىڭ ئىچكى تەرىپىدىكى پاكار ۋە كىچىككىنە ئىشىكنى ئاچتى. بۇ، ئەسكى-تۈسكى قويۇلغان بىر كونا قازناق ئىدى. بۇ قازناق ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان تاشلىنىپ قالغاچ، ئۆينىڭ تورۇسى ئۆمۈچۈك تورى بىلەن قاپلانغانىدى. ئۆينىڭ ھەممىلا يېرىدىن توپا تۆكۈلۈپ تۇراتتى. قىز يىگىتنى بوسۇغىدا توختىتىپ قويۇپ، ئۆزى قازناقنىڭ بۇلۇڭىدىكى تەكچىنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە تەكچىدىن يۇلغار بىلەن تاشلانغان تولىمۇ قېلىن ۋە چوڭ بىر كىتابنى قولىغا ئالدى. ئاندىن يىگىتكە ئىما قىلدى. يىگىت قىزغا يېقىنراق كەلدى. قىز قولىدىكى كىتابنىڭ تېشىدىكى توپا-تۇماننى ئاۋايلاپ سۈرتۈۋېتىپ كىتابنىڭ قېتىنى ئاچتى. كىتابنىڭ ۋاراقلىرى سارغىيىپ كەتكەنىدى.

يىگىت ھېچنەرسىنى چۈشەنمەي گاھ كىتابقا، گاھ ساھىبجامال قىزنىڭ چىرايىغا كۆزىنى پارقىرىتىپ چەكچىيىپ قاراپ قالدى. قىزنىڭ چىرايى بىر ئۇلۇغۋار ئىش ئۈستىدىكى مۆنەججىمنىڭ چىرايىدەك جىددىي ۋە سۈرلۈك ئىدى.

—بۇ تولىمۇ ئۇزۇن زامانلار ئىلگىرى پۈتۈلگەن كىتاب. ئۇنىڭغا ئەجدادلىرىمىزنىڭ پىكىر دۇردانىلىرى، ئەقىل ئۈنچىلىرى ۋە پاراسەت ئەينىكى پۈتۈلگەن. بۈگۈن بۇ كىتابنى ئېچىشنىڭ ۋاقتى-سائىتى كېلىپ يەتتى. مېنىڭ بوۋام بۇ كىتابنى قالدۇرۇپ ئۇ ئالەمگە كېتىدىغان چاغدا: «بىر جۈمە كۈنى ئەتىگەندە بۇ ئۆيگە يىراقتىن كەلگەن بىر يىگىت قەدەم تەشرىپ قىلىدۇ. ئۇ يىگىتنىڭ پېشانىسى كەڭ، كۆزلىرى روشەن، دىلى پارلاق، ئەقلى ئۆتكۈر، شۇ يىگىتكە ئىشەنسەڭ بولىدۇ. بۇ كىتابقا يېزىلغان تىلسىمات سىرلىرىنى ئېچىشنىڭ يوللىرىنى ئۇنىڭغا ئاشكارىلىغىن ۋە ئۇنىڭ ھەمكارلىقىنى قوبۇل ئەت!» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىدى. ئاخشام مەن كىتابقا ۋە يۇلتۇزغا قاراپ، بۇ پۇرسەتنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى، سىزنىڭ يۇلتۇزىڭىزنىڭ بۇ تەرەپكە قاراپ سىلجىغانلىقىنى بايقاپ، خۇشلۇقۇمدىن كېچىدە كىرپىك قاقماي چىقتىم. بۈگۈن كۈنگە جۈمە، ئەتىگەندىلا ئۆيىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلدىڭىز، قارىسام، پېشانىڭىزدە يىگىتلىك شىجائىتى، كۆزلىرىڭىزدە ئەقىل-پاراسەت يالقۇنلىرى لاۋۇلداپ تۇرۇپتۇ. مەن ئالدىمىزدىكى بۇ خەيرلىك ئىشتا سىزنىڭ بولغۇسى سادىق سەپدىشىم ئىكەنلىكىڭىزگە ئىشەندىم ۋە بۇ ئۆيدە سىزنى كۈتۈپ ئولتۇردۇم. سىز قورۇدىن چىقىپ كېتەلمەيتتىڭىز، چۈنكى ئۇنى مەن ئىجازىتىمسىز ئېچىلماس قىلىۋەتكەن. سىز ئاخىرى مۇشۇ ئۆيگە كىرەتتىڭىز، مانا دېگىنىمدەك بولدى،—قىزكۈلدى. ئۇ كىتابنى

ئېھتىيات بىلەن ۋاراقلىدى ۋە چۈشىنىكسىز تىلدا پىچىرلاپ ئوقۇدى، ئاندىن قوشۇمىسىنى تۈرگىنىچە بىر ھازا ئىچ، ئويلاپ تۇرۇپ قالدى ۋە ئۇشتۇمتۇت يىگىتكە قاراپ خىتاب قىلدى...

ماشىنا سەھرانىڭ ئويمان-دوڭغۇل يولىدا چاڭ-توزان توزۇتۇپ كەلمەكتە ئىدى. ماشىنا قاتتىق سىلكىنەتتى، بۇ سىلكىنىشتىن رولنى باشقۇرماقمۇ قىيىن ئىدى، لېكىن شوپۇر يىگىت گازنى بولۇشىغا بېسىپ، ماشىنىنى جىدەللەپ قوغلايتتى. ئۇنىڭ پېشانىسىدە، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا، بۇجغۇر چاچلىرى ۋە يۇمران بۇرۇتلىرىنىڭ ئارىسىدا تەر تامچىلىرى جىمىرلايتتى. ئۇ، كۆزلىرىنى ئالدىدىكى نامەلۇم نىشانغا تىككىنىچە رولدا بۈركۈتتەك قەيسىرانە قىياپەتتە ئولتۇراتتى.

ماشىنا تار بىر ئەگمىدىن ئۆتتى، ئالدى تەرەپتە قويۇق جىگدىلىك كۆرۈندى. تازا قىزىرىپ پىشقان ئۈچ-ئۈچ جىگدىلەر شەپەق نۇرىدا قەھرىۋادەك تاۋلىناتتى. جىگدە شاخلىرى مېۋىسىنىڭ بولۇقلۇقىدىن ھېلىلا سۇنۇپ كېتىدىغاندەك ئېگىلىپ كېتىشكەنىدى. ئەتراپتا جىگدىنىڭ كىشىنى بىھوش قىلىدىغان خۇش پۇرىقى گۈپۈلدەپ تۇراتتى. يىگىت قويۇق جىگدىلىكنىڭ ئالدىغا كېلىپ ماشىنىنى توختاتتى ۋە كابىنكىدىن ئالدىراپ چۈشتى.

— سول تەرەپكە ماڭسىڭىز بىرلا يەردە ھەيۋەت يوغىنىغان ئۈچ تۈپ قېرى جىگدە بار.

يىگىت ئاشۇ جىگدىلەرنى ئىزدەپ قويۇق جىگدىلىك ئارىسىغا كىردى.

— سىزنىڭ شەپىڭىز بىلەن بىر سېغىزخان شاراقلايدۇ.

جىگدە شاخلىرى يىگىتنىڭ مەڭزى ۋە قوللىرىنى جىجاپ قانىتىۋەتتى. ئۇ ھازىر ھېچنەرسىنى سەزمەيتتى. ئۇشتۇمتۇت قەيەردىدۇر سېغىزخان شاراقلاپ قالدى، يىگىت سېغىزخان شاراقلىغان تەرەپنى نىشان قىلىپ ئۇچقاندەك يۈگۈردى. ئۇ ئاخىرى كىچىكرەك مەيدانچاققا چىقتى. مەيدانچاقنىڭ بىر تەرىپىدە تاملىرى تولىمۇ ئېگىز قوپۇرۇلغان بىر قەدىمكى قەلئە خارابىسى تاشلىنىپ ياتاتتى. يىگىت مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ قەلئەگە سەپسالدى.

— قەلئەنىڭ ئارقا يان تەرىپىدىن سانىغاندا 41 - خانىدا...

شوپۇر يىگىت كومبىزوننىڭ پېشى بىلەن يامغۇردەك قۇيۇلۇۋاتقان تەرىنى سۈرتۈۋېتىپ، قەلئە خارابىسىنىڭ بۇزۇلغان دەرۋازىسىدىن خارابىلار ئارىسىغا كىرىپ كەتتى.

ئەتىسى قاش قارايغان مەھەلدە يىگىتنىڭ ماشىنىسى ساھىبجامالنىڭ قورۇسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. قاتار - قاتار سۆۋادان تېرەكلەر قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئېرىق بويىدا قۇر ئەنداز قىز يىگىتنىڭ كېلىدىغان يولىغا تەلمۈرۈپ ئۇنى كۈتۈپ تۇرغانىدى. ماشىنا توختىشى بىلەن تەڭ، قىز تېرەكلەر ئارىسىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ ماشىنىنىڭ ئالدىغا كەلدى. يىگىت كابىنكىدىن سەكرەپ چۈشتى.

— خوش كەپسىز، — قىز مۇلايىمغىنە جىلمايدى.

— رەھمەت... سىزنىڭ كۈتۈپ تۇرىدىغىنىڭىزنى بىلەتتىم.

يىگىت قىزغا يېقىن كەلدى.

— ئېلىپ كەلدىڭىزمۇ؟

— ئېلىپ كەلدىم.

قۇر ئەنداز بىر نەرسىنى ئىزدىگەندەك شوپۇرنىڭ قولىغا تەلمۈرۈپ قاراردى.

— قېنى كۆرەيچۇ؟

يىگىت ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، كابىنكىدىن ئاق خەسە خالتىنى ئالدى. خالتا پومپىيىپ

تۇرسىمۇ ناھايىتى يەڭگىل ئىدى.

— ھەممىسى تولۇقمۇ؟— سورىدى قىز يىگىتنىڭ قولىدىن خالتىنى ئالدىراپ ئېلىۋېتىپ.

— شۇنداق، ھەممىسى تولۇق.

— بەلگىلەرنى تاپقىچە قىينالغانسىز؟

— سىز بەك ئىنتىلاپ ئېيتىپ بەرگەچكە، ئىشىم ھەر ھالدا ئوڭدىن كەلدى،— يىگىت تولىمۇ خۇشال كۆرۈنەتتى.

قىز خالتىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ قولىنى خالتىغا سالدى ۋە ئۇنىڭدىن بىر دانە كىگىز مالخاينى چىقاردى. ئاندىن كالتىراق كەلگەن نوغۇچىسىمان كالتەكنى ۋە چىرايلىق قاتلانغان سەگەز رەختنى ئالدى. شۇنىڭ بىلەن خالتىنىڭ ئىچى بوشاپ قالدى. قىزنىڭ چىرايىدا قانائەت ۋە ئىللىق تەبەسسۇم پەيدا بولدى.

— رەھمەت. ناھايىتى ياخشى. ئەمدى ئىشىمىزنى باشلايمىز، — دېدى قىز يىگىتكە قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ،— كېلىڭ، ئەمدى بۇ تەۋەررۈكنى ئىشلىتىش يوللىرىنى ئېيتىپ بېرەي. سىز مەن دېگەندەك قىلسىڭىزلا بولىدۇ. يىگىت قىزنىڭ يېنىغا يېقىنراق سۈرۈلدى ۋە پۈتۈن دىققىتى بىلەن قىزنىڭ ئاغزىغا تىكىلدى.

— بۇ ئۈچ دانە تەۋەررۈكنىڭ ئاشۇ خارابىدا ياتقىنىغا سەل كەم 1000 يىل بولدى. بۇ، ئەجدادلىرىمىزنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن بىباھا مىراسى. بۇنى ئادالەت، ھەققانىيەت، خەيرلىك ئىشلار ئۈچۈن ئىشلىتىشىمىزگە ۋەسىيەت قىلىنغان. بۇلار غايەت زور سېھىرلىك قۇدرەتكە ئىگە. ھەر قانداق مۇراد - مەقسەتنى ھاسىل قىلىدۇ. مۇبادا بۇ تەۋەررۈكنىڭ قايسى بىرسى ئادالەت ۋە ھەققانىيەت يولىدا ئىشلىتىلمەي ئۇنىڭ تەتۈرىسىچە يامان نىيەت، خۇسۇسىي غەرەز ياكى قاباھەت ئۈچۈن ئىشلىتىلسە، بۇلار شۇھامان ئۆزىنىڭ سېھىرلىك كۈچىدىن قالىدۇ، ياكى بولمىسا مۇشۇ مىراسلارنى يامان مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىۋېلىشقا ئۇرۇنغان كىشىنى ئۆزىنىڭ قۇدرىتى بىلەن شەپقەتسىزلەرچە جازالايدۇ. بۇلارنىڭ جازاسىدىن ھەر قانداق كارامەتلىك كىشىمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. كىتابىتا بۇ قىممەتلىك مىراسلارنىڭ مۇشۇ ئەسىردىمىزنىڭ، مۇشۇ يىلىنىڭ بۈگۈنكى خەيرلىك كۈنى ۋە سائىتىدە ئىشلىتىلىشى، ئىشلەتكۈچىلەرنىڭ سىز ۋە مەندەك ۋۇجۇدى پاكىزە، دىلى روشەن، ئىمان - ئۇياتلىق، ئەدەب - ئەخلاقلىق، غايىلىك ياش بوغۇنلىرى بولىدىغانلىقى، بۇ مىراسلار شۇلارنىڭ قولىدا ئادالەت ۋە ھەققەت ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغانلىقى قەيت قىلىنغان. ئەمدى بىز ئەجدادلىرىمىزنىڭ روھىغا تېۋىنىمىز، ئۇنىڭدىن كۈچلىنىپ بىگۇناھ كىشىلەرنى قەستلەپ ئۇلارنى ھالاك قىلىش يولىدا جىنايى شۇملۇق قىلىۋاتقان ھېلىقى مەلئۇنىنىڭ جازاسىنى بېرىمىز، بۇ يەردىن قوغلانغان تۆت نەپەر بەختسىزنى قايتۇرۇپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ بالا - ۋاقىلىرىغا چېپىلغان پاسكىنا كېسەللىكنىڭ ئېسىردىنى يوق قىلىپ، ئۇلارنى جەم قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىنى ئۈمىد ۋە خۇشاللىقنىڭ بوستانىغا ئايلاندۇرىمىز!

قىز قولىدىكى كىگىز مالخاينى يىگىتكە كۆرسەتتى:

— مۇنۇسى بولسا «سۇلايمان قالپاق»، بۇنىڭ خاسىيىتى شۇكى، سىز بۇنى پاكىزە ۋۇجۇد، پاك نىيەت، خالىس ۋە ئالىي مەقسەتتە بېشىڭىزغا كىيسىڭىز، ئۆزىڭىز شۇھامان غايىب بولىسىز، سىزنى ھېچكىم كۆرەلمەيدۇ، لېكىن سىز ھەممىنى كۆرەلەيسىز، ئادەتتىكىدەك پىكىر قىلالايسىز، ھەممىنى ئاڭلىيالايسىز. سىز بۇ قالپاقنى كىيىپ ھەر قانداق جاي، ھەر قانداق ماكاندا ئەركىن-ئازادە سەيلى قىلالايسىز، ئىشىك، دېرىزە ۋە

تۈڭلۈكى مەھكەم ئېتىۋېتىلگەن ھەر قانداق ئۆي - ھۇجرىدا بىمالال، ئازادە ۋە تىۋىشسىز كىرىپ چىقالايسىز، ھەر قانداق ئالا كۆڭۈل، ئىككى يۈزلۈك ئەبلەخنىڭ ئەڭ خۇپىيانە ئىش - كۆشلىرىنىڭ گۇۋاھچىسى بولالايسىز...

قىز قولىدىكى كالتەك بىلەن سەگەز ماتانى يىگىتكە كۆرسەتتى.

— مۇنۇ ئىككى تەۋەررۈكنىڭ سېھرىي - ھېكمىتىنى يەنە ئۈچ كۈندىن كېيىن سىزگە ئېيتىپ بېرىمەن. چۈنكى، ھازىرچە سىز بۇلارغا ئېھتىياجلىق ئەمەسسىز، شۇڭا بۇلار ھازىرچە مېنىڭدە تۇرۇپ تۇرسۇن.

قىز ئۆزىنىڭ ئاغزىغا ھاڭۋېقىپ قاراپ قالغان شوپۇر يىگىتكە ئىشەنچ بىلەن خىتاب قىلدى:

— ئاۋۋال سىز ئاۋۇ ئۆيگە كىرىپ يۇيۇنۇپ، تارىنىپ چىقىڭ.

يىگىت قىز كۆرسەتكەن ئۆيگە قارىدى. بۇ، يىگىت بىلەن قىز تۈنجى قېتىم كۆرۈشكەن قازناق ئۆي ئىدى.

— ئۇ يەردە سىزگە كېرەكلىك ھەممىلا نەرسە راسلاغلىق. ئالدىرىماي بەھوزۇر يۇيۇنۇۋېلىڭ. ئاندىن مۇنۇ قالپاقنى كىيىسىز، بىز بۇ يەردە ئۇنىڭ سېھرىي كارامىتىنى بىر سىناپ باقايلى، ئاڭغىچە ئەل ياتار ۋاقتى بولىدۇ. بىز شۇ چاغدا ئىشقا كىرىشىمىز. بالدۇرمۇ، كېيىنمۇ ئەمەس، دەل شۇ پەيتتە ئىشىمىزنى باشلايمىز.

يىگىت قىزنىڭ كۆرسەتكەن ئۆيىگە كىرىپ كەتتى، قىز ئىشىكتە جىسەكچىلىك قىلىپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئىشى ناھايىتىمۇ خۇپىيانە ئېلىپ بېرىلىشى، ھېچكىم بىلمەسلىكى كېرەك ئىدى.

ساھىبجامال قۇر ئەنداز قىز شۇ تاپتا كۆرەش ۋە غەلىبە خۇشاللىقىغا چۆمۈپ، ئاجايىپ خىياللار ئىلكىدە مەس بولغانىدى. ئاسمان گۈمبىزى كۆپكۆك ۋە تىنىق ئىدى. تولۇنئاي ئالتۇن لېگەندەك يالتىراپ تۇراتتى. ئاسمان بېتىدە دالا يۈزىنى قاپلاپ چاچراپ - چاقناپ تۇرغان چېچەكلەردەك جۇلالاپ تۇرغان يۇلتۇزلار قىزنىڭ كۆزىگە شۇ قەدەر گۈزەل كۆرۈنەتتى. سالقىن كېچە شامىلى قىزنىڭ ھاياجاندىن رەڭلىنىپ قىزارغان بىغۇبار يۈزىنى مۇلايىمغىنە سۆيۈپ ئۆتەتتى. بۇ كېچە، قىزنىڭ مۇشۇ كۈنلەرنى كۈتۈپ - زارىقىپ كىرپىك قېقىپ كىتاب مۇتالىئە قىلىپ ئۆتكۈزگەن ساناقسىز كېچىلىرىنىڭ بىرى ئىدى. لېكىن بۇ كېچە ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ گۈزەل، ئەڭ خاسىيەتلىك، ئەڭ ئەھمىيەتلىك خەيرلىك كېچە ئىدى. يىراقتىن مەزىننىڭ خۇپتەن نامىزىغا توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. «ئەل ياتارغا ئاز قالدى... ئىشىمىزنى خەيرلىك قىلغايسەن ئاللا...» دەپ پىچىرلىدى قىز ئۆز - ئۆزىگە.

بىر ھازادىن كېيىن يىگىت كىرىپ كەتكەن ئۆينىڭ ئىشىكى يەڭگىل غىچىرلاپ شوپۇر يىگىت چىقىپ كەلدى، ئۇنىڭ يۈزى ئاي يورۇقىدا نۇرلىنىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بايىقى سەپەر ھارغىنلىقىنىڭ ئورنىنى تېتىكلىك ۋە يەڭگىللىك ئىگىلىگەنىدى. ئۇنىڭ تېنىدىن پاكىز سۇنىڭ مۇزدەك سالقىنلىقى ۋە نەمخۇشلۇقى كېلەتتى. يىگىت قىزنىڭ ئالدىغا كەلدى.

بۇ چاغدا ئەل ئايىغى بېسىققانىدى، مەھەللىدىكى ئىتلارنىڭ ھاۋشۇشىمۇ ئاڭلانمايتتى، ھويلىدىكى ئۆيلەرنىڭ چىراغلىرى ئاللىقاچان ئۆچكەنىدى. دېمەك ئىش باشلاشنىڭ پەيتى يېتىپ كەلگەنىدى.

— قېنى قالپاقنى كىيىڭ، — دەپ خىتاب قىلدى قىز تەنتەنە بىلەن. يىگىت كىگىز مالخايىنى قىزنىڭ قولىدىن ئېلىپ بېشىغا كىيدى - دە، شۇ ھامان قىزنىڭ كۆزىدىن غايىب بولدى.

— مېنى كۆرۈۋاتامسىز؟ — دېدى قىز ئالدىدىكى بوشلۇققا قاراپ پىچىرلاپ.

— كۆرۈۋاتىمەن. سىزنىڭ گۈزەل چېھرىڭىزنى، ئاسماندىكى پارلاق ئاي ۋە چاقنىغان يۇلتۇزلارنى، ئىشقىلىپ ئادەتتە كۆرەلەيدىغان ھەممىلا نەرسىنى ئىلگىرىكىدىنمۇ ئوچۇق ۋە روشەن كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن. سىز مېنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟

بۇ، يىگىتنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى ھاياجاندىن تىترەيتتى.

— ياق، سىزنى كۆرمەيۋاتىمەن. خۇداغا شۈكرى، دېمەك بۇ ياخشى بولغىنى، سىز ئەمدى ئاۋۇ ئۆينى، ھېلىقى لوكچەك سوپىنىڭ، جىنكەش باخشىنىڭ ئۆيىنى كۆردىڭىزمۇ؟

— كۆردۈم.

— سىز كۆڭلىڭىزگە «ئاشۇ ئۆيگە كىرىمەن» دېگەن خىيالنى كەلتۈرۈڭ، شۇ ھامان ئۆزىڭىزنى ئاشۇ ئۆيدە كۆرىسىز. بۈگۈن كېچە ساراڭ باخشى ئىشىدىن توختاپ ئۇخلىغىچە سىز ئاشۇ ئۆيدە بولىسىز. جىنكەش باخشى ئۇخلىغاندىن كېيىن «چىقىپ كېتىمەن» دېگەن خىيالنى كۆڭلىڭىزگە كەلتۈرسىڭىز، شۇ ھامان سىز خالىغان يەردە پەيدا بولىسىز، ئەلۋەتتە ئالدى بىلەن مېنىڭ قېشىمدا. باخشى ئۇخلىغان چاغ سۈبھى قىزىرىپ تاڭ ئاتقان مەھەل بولىدۇ. سىز ئاشۇ ئۆيدە كۆرگەن ۋە ئاڭلىغىنىڭىزنى يىپىدىن يىڭنىسىغىچە ئېسىڭىزدە قالدۇرۇشقا تىرىشىڭ، ماڭا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىسىز، ئاندىن نېمە ئىش كۆرۈشىمىز كېرەكلىكىنى كېڭىشىمىز، چۈشەندىڭىزمۇ؟

— چۈشەندىم.

— ئۇنداق بولسا ئاتلىنىڭ، سىزگە مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن.

— خوپ، مەن ماڭاي، ئەتىگىچە خوش.

شۇنىڭ بىلەن ئەتراپ جىمىپ كەتتى. قاتتىق ئۇيقۇغا چۆمگەن مەھەللە ئاسمىنىدا ئېغىر ۋە ھەيۋەتلىك سۈكۈت ھۆكۈم سۈرەتتى.

بىر كەمدە شوپۇر يىگىت تۇرۇسلىرى ئىسسىلىنىشىپ كەتكەن، تار ۋە قىستاڭ ئۆيدە پەيدا بولدى. بۇ ئۆي جىنكەش باخشىنىڭ ئۆيى ئىدى. ئۆينىڭ ئىشىك، تۈڭلۈكى مەھكەم ئېتىلگەن بولۇپ، شامال كىرگۈدەك يوچۇقمۇ قالمىغانىدى. يىگىتنىڭ بۇرنىغا قاڭسىق ۋە سېسىق ھىد كېلىپ ئۇرۇلدى. ئۇ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كەتكەندەك بولۇپ «ھۆ» دەپ ئاۋاز چىقىرىپ تاشلىغىلى تاس قالدى. لېكىن ئۇنداق قىلالمايتتى، ھەممە ئىش بۇزۇلاتتى. شۇڭا يىگىت لېۋىنى مەھكەم چىشلەپ، ئالقىنى بىلەن ئۆزىنىڭ ئېغىز - بۇرنىنى قاپلىۋالدى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ، بۇ ئۆيدىكى سېسىق پۇراققا سەل كۆنۈككەندەك بولدى - دە، كۆزىنى يوغان ئېچىپ ئۆي ئىچىگە سەپسالدى.

ئۆينىڭ بىر تەرىپىدە چوڭ سۇپا، سۇپىنىڭ تۆرىگە كىرلىشىپ كەتكەن جۇلجۇل يوتقان تاشلاپ قويۇلغان، سۇپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا لىمىغا تىرەلگەن بىر مايماق تۈۋرۈك بولۇپ، تۈۋرۈككە پۇرقىراپ ئىسلىنىپ، لىپىلداپ يېنىپ تۇرغان قارا چىراغ ئېسىقلىق ئىدى. ئۆيدە قازان بېشىدىكى سۇنۇق كوزا، پۇچۇق ھىجىر ۋە بىر قازاندىن باشقا تىلغا ئالغۇدەك بىرەر يېرىم بىسات كۆرۈنمەيتتى. يىگىت ئۆيدىكى روزىغارغا قاراپ بۇ باخشىنىڭ نېمە يەپ ھايات كەچۈرۈۋاتقىنىنى چۈشىنەلمەي قالدى.

سۇپىدا بىر ئادەم، ھېلىقى جۇلجۇل يوتقانغا يۆلەنگىنىچە مۈكچىيىپ ئولتۇراتتى. بۇ، ھېلىقى كۈنى ھويلىدا كۆرگەن جىنكەش باخشى ئىدى. بىر قاراشقا باخشىنىڭ قانچە ياشقا كىرگەنلىكىنى مۆلچەرلەپ بولمايتتى، لېكىن ئۇ تولىمۇ قېرى، ئەمدى بۇنىڭ نېرىسىغا قېرىيالماس دەرىجىدە قېرى ئىدى. ئۇنىڭ ئاپئاق ئاقارغان چاچلىرى مۈرىسىگە چۈشكەنىدى. ئۇ ئاشۇ ئاپئاق چاچلىرىنىڭ ئۈستىدىن بىر كونا ۋە يىرتىق تۇماقنى قېشىغىچە باستۇرۇپ كىيىۋالغانىدى. ئۇنىڭ جامدەك

يوغان كۆزلىرى ئۆزىنىڭ يېشىغا خاس بولمىغان بىر خىل ياۋايى كۈچ بىلەن چاقناپ تۇراتتى، ئۇ كۆزلەرگە تىكىلىپ قارىغان ھەر قانداق كىشىنى سۈر باساتتى. ئۇنىڭ چىگىشلىشىپ كەتكەن، كۈلرەڭ، مەينەت ساقىلى مەيدىسىگە چۈشكەنىدى. ئۇنىڭ تېنى شۇنچىلىك ئاجىز ۋە نىمجان ئىدىكى گويا ئاشۇ گەۋدىنىڭ ئۆزىنى تۇتۇپ قانداقسىگە تىك تۇرۇۋاتقانلىقىغا كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى. شۇ تاپتا ئۇ، ئەتسىز، قومۇشتەك ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن بارماقلىرى بىلەن تەسۋىگە ئوخشايدىغان بىر نەرسىنى ئويناپ، چوڭقۇر خىيالغا پېتىپ، سۇپىنىڭ قەيېرىدىگىدۇر بىر يېرىگە تىكىلگىنىچە بېشىنى سىلكىپ ئولتۇراتتى.

بىر چاغدا باخشى گويا بىر تەۋدىشنى سېزىپ قالغاندەك چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى ۋە ئۆينىڭ تۆت بۇلۇڭىغا ئەلەڭلەپ كۆز تاشلىدى. شوپۇر يىگىتكە، ئۇنىڭ نەزەرى توپتوغرا ئۆزىگە قادالغاندەك بىلىندى - دە، «بېشىمدىكى سېھىردي قالپاق كۈچىدىن قېلىپ، ئۆزۈم ئەينىم بويىچە بۇ باخشىغا كۆرۈنۈۋاتقان ئوخشايمەن» دېگەن خىيال كەچتى ۋە قورقىنىدىن جان پېنى چىقىپ كەتتى. لېكىن باخشى بىردىنلا نەزىرىنى شوپۇر يىگىت بار نۇقتىدىن يۆتكەپ ئارقىسىغا ئۆرۈلدى. ئۇ يەردە تامنى بويلاپ قاتار تىزىلغان نامەلۇم يېشىل ئۇچقۇنلار خۇددى يېشىل ئوت توچكىسىدەك يېنىپ تۇراتتى. شوپۇر يىگىت گىردىسەن قاراڭغۇلۇقتا بۇ نۇرنىڭ نەدىن كېلىۋاتقانلىقىنى بىلەلمىدى.

باخشى ئۇشتۇمتۇت يىقىلىپ، ئىنچىكە ۋە جانسىز ئاۋاز بىلەن كىملەرنىڭدۇر ئىسىملىرىنى ئاتاپ چاقىردى:

— ئوغلىخان، جىمىلەك، زىۋىدەك، قاقىرخان، زۇبەيدا، سىم - سىم قىميا، شاخ - شاخ چىنار ... ئۇشتۇمتۇت باخشىنىڭ ئارقا تەرىپىدە سەككىز - ئون مۈشۈك پەيدا بولدى، ئۇلار ھورۇنلۇق بىلەن كېرىلىپ، مىياۋلاپ، بۇرۇتلىرىنى يالماپ بىرىنىڭ ئارقىدىن بىرى مېڭىپ چىقىپ كەلدى. بۇ مۈشۈكلەر شۇنچىلىك يوغىناپ - تۈلەپ كەتكەنىدىكى، ئۇلار شوپۇرنىڭ كۆزىگە مۈشۈك ئەمەس، بەئەينى سويۇمغا يارايدىغان ئوغلاقلاردەك كۆرۈنۈپ كەتتى. بايىقى يېشىل توچكىلار مانا مۇشۇ مۈشۈكلەرنىڭ يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن چېچىلغان ئۇچقۇنلار ئىدى. مۈشۈكلەرگە قاراپ، ئەسلىدىلا مۈشۈكتىن ئۆلگىدەك قورقىدىغان شوپۇر يىگىتنىڭ تېنى شۈركىنىپ كەتتى.

— ۋاقىت يەتتىمۇ؟! — كاركىردى باخشى ئۆزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاتارلىشىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرغان مۈشۈكلەرگە خۇددى ئادەمگە سۆزلىگەندەك سۆزلەپ، — پەيت يەتتى. ئەمدى ئىشىمىزغا كىرىشىمىز. بۈگۈن بىزنىڭ كاراماتىمىز بىلەن دىشتى قۇمغا بەنت قىلىنغان مەردۇد①، سىياكەش②، ھېكمەتكوي③ نىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئېسىرنى تېخىمۇ چىڭىتىمىز، ئۇلارنىڭ بەنتى ئىددىرەت④ دىنى تېخىمۇ ئۇزارتىمىز، بۇنىڭ نەسىل - نەۋرىلىرىنىڭ⑤ كېسىلىنى تېخىمۇ ئەدىتىمىز، تەلۋىلىكىنى ماقامىغا يەتكۈزىمىز. قېنى سىلەر ھەممىڭلار ئۆز ئورنۇڭلارنى ئىگىلەپ مېنىڭ زىكرى جەررەمگە، نەھرى - نالەمگە، سېھرى كاراماتىمغا زور بېرىڭلار، بولۇڭلار چاپسان دەيمەن ... قېنى دەيمەن شوم مۈشۈكلىرىم ...

مۈشۈكلەر ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىشىپ، خۇشياقمىغاندەك ئەسنەپ قويۇپ، ئۆينىڭ تۆت بۇلۇڭىغا، توغرا تامنىڭ تۆپىسىگە، ئىشىكنىڭ ئىككى يېنىغا، تامدىكى تەكچە - مىراجلارغا بېرىپ جايلاشتى ۋە يېشىل

① قوغلانغان. ② ئالىم - ئۆلىما ئەھلى. ③ پەن - تېخنىكىغا بېرىلگۈچى. ④ بەنت قىلىنغان مۇددىتى. ⑤ ئورۇغى.

شىنىڭ چېقىندىسىدەك يالتىراپ تۇرغان كۆزلىرىنى باخشىغا تىكەشتى. باخشى بىر هازاغىچە بېشىنى مەيدىسىگە سېلىپ، كۆز- لىرىنى يۇمۇپ ئولتۇردى. ئۇ نېمىلەرنىدۇر پىچىرلايتتى. ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى.. بارا - بارا ئۇنىڭ تىنى- قى ئىتتىكلەپ ئاۋازى چوڭايدى. ئۇ جەھ- رىگە چۈشكەنىدى:

ئەي سىيابات، قەلەم بات، يا دەرەخ- بات، لاتا بات،

ئۇيقۇدا بولساڭ هوشيار بول، غەپلەتتە بولساڭ بىدار بول.

ئەي نىياز، ئەي غىياس، ئەي ئالماس
ئاڭلىمىدىم دېمە، ئىشتىمىدىم دېمە:
مەندۇرمەنكى بىر مىڭ بەشيۈز ئەۋلىيانىڭ بوۋىسى،
تۆت چاھارىيارنىڭ پىرى، هورارا مەلهودنىڭ پىرى،
خۇدانىڭ شىرى، ئەرلەرنىڭ ئېرى (جىنلار- نىڭ ئېرى)
يا مەندۇرمەنكى ھەزرىتى ئېلى ...

باخشى ئۇشتۇمتۇت ئورنىدىن ئۇخچۇپ تۇردى - دە، قۇرۇپ قالغان كۆچەتتەك ئۇ- زۇن قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرۇشقا قاراپ نىدا قىلدى:

— ئەي خۇدايا خۇداۋەندە كېرىم، مەندەك سېنىڭ جامالىڭغا ھەر نەپەس تەلمۈرۈپ تۇرغان مۆئمىن قولۇڭغا مىركامال، شەيخ جابىبدەك ئىمان ئاتا قىلغىل، شەيخۇلئا- لەم، شەيخ شەمسىددىن كامالدەك ئەقىل ئاتا قىلغىل، پىردىم نەقشىبەندىدەك سېھىردى قۇدرەت مەئدۇر - مۆتىبەرلەك ۋە تاجۇ - تەخت ئاتا قىل، مېڭەمنى سەگەك قىل، تە- ئور دۇئايىمنى ئۆتكۈر قىل، نەھرىمنى كۈچ- لۈك قىل، غەزىپىمنى ئاتەش قىل، ئىش - مەشغۇلاتىم، نىيەت - قارارىمنى پىنھان قىل، ماڭا كەلگۈسى زىيان - زەخمەتنى نەھىي قىل، كۆڭلۈمدە قارار تاپقان غەرەز- كويۇمغا كۈيۈش بېرىپ ماڭا ھىدايەت - نۇسرەت مۇشەررەپ قىلغىل، ئامىن ...

باخشى كۆزلىرىنى يۇمغىنىچە ئۆز-ئۆزىدىن - ئۆزۈن پىچىرلاپ ئالقانلىرى بىلەن يۈز - كۆزىنى سىپىدى، ئاندىن بىردىنلا ئوچۇق تۇرغان يۇڭلۇق مەيدىسىگە مۇشتلاپ - شاپى- لاقلاپ جەھرى قىلدى:

قولۇم تۇتۇڭ ياپىردىم، مەندە قۇۋۋەت قالمىدى،
يولغا سېلىڭ ياپىردىم، مەندە غەيرەت قالمىدى.
نەقشىبەند ۋارىسىمەن، يوقلاڭ، كېلىڭ، تاشلىماڭ،
نەزەر ئەيلەڭ ياپىردىم، مەندە ھىممەت قالمىدى.

ئۇ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ كۆزىنى يۇمۇپ، ئۆزىنى ئىككى يانغا تاشلاپ نالە قىلاتتى:

ئەزىز پىردىم، ماڭا ئەيلەگىن نەزەر،
ئاسىيمەن ئالەمدە يۈرگەن بىنەزەر.
قىلار ئىشىم تەپرىقچىلىق، جەڭ - ئاراز،
ئۆزۈم ئىبلىس - مىكىردۇرمەن ئەل ھەزەر.
سوپى - باخشىدۇرمەن كۆڭلۈمگە غەرەز تولغان،
ساقال - چاچلىرىم بۇ يولدا يايلى - قۇي- رۇق بولۇپتۇر.
جېنىمى تىرىناقلىرىم ئەمدى ئۆزگىرىپ تۈۋاققا،
ماڭا ئىشەك بولماققا بۇيرۇق بولۇپتۇر.
مېنىڭ ئىشىم بىرلە، ئەلنىڭ قېنى تۆكۈل- مەكلىك،
ئىناقلىق، ئۇيۇشقاقلىقىنىڭ تامى چاك بولۇپ سۆكۈلمەكلىك.
ئەنە ئەل - يۇرت چىشلەشىپ ئېلىشماق- تىدۇر،
قارشى كەلسە كىم، ئالدى - ئارقىدىن پىچاق سېلىشماقتىدۇر.
بارچىسى بىر - بىرىنى سۈرۈپ ھەر يان،
كىم قېچىپ، كىم قوغلاشنى بىلمىدىلەر.

ھەسەت ئىچىرە، توزان ئېلىپ كۆزىنى،
كىم تونۇر ئۇندا ياۋ بىلەن ئۆزىنى.
تۇتىشىپ، بىر - بىرى بىرلە قۇچاقلىشىپ،
گەر قىلىچ بولمىسا كوچىلاشىپ، پىچاق-
لاشىپ.
نادانلىق - تەپرىقچىلىق زەخمىدىن ئاق-
ماقتا قىزىل قانى،
قىينىلار چىقماستىن نەچچىسىنىڭ جانى...

باخشى ئورنىدىن قاڭقىپ قوپۇپ قوللى-
رىنى شىلتىپ ۋارقىرىدى:
— يىلان قەپەزدىكى قۇشقاچنى يېدى،
كىرپە كېلىپ يىلاننى يېدى، تۈلكە كىرپىنى
يېدى، تۈلكىنى سەييات ئاتتى، ئاخىرى
سەيياتمۇ ئاتتىن يىقىلىپ بوينى
ئۈزۈلدى ...
باخشى بىردىنلا «قىھ - قىھ» قىلىپ خىر-
قىراپ كۈلۈۋەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسى ھۇقۇش-
نىڭ ھۇۋلىغىنىدەك مۇدھىش ئىدى. ئۇ تۇ-
رۇپلا يىغلىدى:
مۇناجاتىم قوبۇل ئەتكىل خۇدايىم،
ياراتقۇچىسەن ئۆزۈڭ پادىشاھىم.
ماڭا شۇل دەم ئۆزۈڭ رەھىم ئەيلە،
كەچۈرگىل كۆپ بولسىمۇ گۇناھىم.
باخشى يىغىدىن توختاپ، تورۇسقا قاراپ
پىچىرلىدى ۋە بىردىنلا ئايانچلىق ئاۋازدا
خىتاب قىلدى:

ئىبرەت بىرلە قىل نەزەر، بۇ يەرگە كەل،
بۇ يەرگە كەل،
بولماستىن زەرۇ - زەۋەر①، بۇ يەرگە كەل،
بۇ يەرگە كەل.
سەن بۇدەم قاشىمغا كەل، كۆزۈڭنى ئاچ،
خىزمەتتە بول،
ئىلكىمدە جادۇ - سېھىر بۇ يەرگە كەل، بۇ
يەرگە كەل.

① ئاستىن- ئۈستۈن.

باخشى كونىرىغان ئۇزۇن تونىنىڭ ئال-
دىنى داغدام يېشىۋەتتى - دە، بېشىدىن تۇ-
مىقىنى ئېلىپ جۇلجۇل يوتقاننىڭ تۆپىسىگە
پىرقىرىتىپ ئاتتى. ئاندىن قوللىرىنى
يېيىپ ھېلىقى تۈۋرۈكنى دەۋر قىلىپ ئايلان-
غىلى تۇردى:
— كېلىڭلار، كېلىڭلار، يەتتە مەنزىلدىن
كېلىڭلار، پەرىزات - دىۋىلەر كېلىڭلار،
مۇئەككەللەر كېلىڭلار، ئالتۇن ئىگەرلىك،
كۈمۈش جابدۇقلۇق دۇلدۇل - رەخشلەرگە
مىنىپ كېلىڭلار. قويۇچ گۈرزىلىك، زۇلپى-
قار قىلىچلىق مۇئەككەللەر كېلىڭلار، قانات-
لىق ئارغىماققا مىنگەن لەئىن مولھىد مەھ-
رەم ھىراۋۇللار كېلىڭلار. جاللات سۈپەتلىك
ياساۋۇللار كېلىڭلار. مېنىڭ ئاۋازىم ئە-
مەس، نەقشىبەند پىرىمنىڭ ئاۋازى، مېنىڭ
نىدائىم ئەمەس، شەيخ ھۇسەيىن باخىرزى،
خوجاكامال شەيخۇلئالەم، شەيخۇل شەمسىد-
دىن كامال، خوجا ئاپپاقنىڭ نىداسى ...
ئاشىق سۈپەت گۈل بەدەن ئاياللار سۈرىتىدە
كېلىڭلار، مەرمەر تاشقا ئوخشايدىغان بەدى-
نىدە قان يوق ئەركەكلەر سۈرىتىدە كېلىڭ-
لار، ئاشىقلارنىڭ كۆڭلىدىن ئىسسىقراق، تاش-
لىرى بېخىلنىڭ كۆڭلىدىن قاتتىقراق ھەپى-
تىخانىدىن كېلىڭلار، خوجا ئاپپاق خۇي-
لۇق، جەئفىرى سادىق سۈپەت، قىزىل يۈز-
لۈك، غورۇلاي كۆزلۈك، چاچلىرى بۇدۇر -
بۇدۇر، چىشلىرى گۆھەر ۋە دۇر جىن - شا-
ياتۇنلار كېلىڭلار، يەرنىڭ يۈزىنى ئالىدى-
غان، كۈننىڭ كۆزىنى ئالىدىغان ھۆرى
غىلمانلار كېلىڭلار. سەلتەنەت داغدۇغىسىنى
قىلىپ كېلىڭلار، قەسىرى ئارىپاندىن كې-
لىڭلار، قەسىرى زەبەرجەدتىن كېلىڭلار،
ئاشىيانلاردىن كېلىڭلار، مېنى دەۋر قىلىپ

مەھفىل بولغىلى كېلىڭلار، ھۆكەر نۆجۈمدەك يىغىلىپ مېنىڭ كۆلبەمگە كېلىڭلار. بۇ قورۇدىكى سۆخەنكۆي①، سەراجلارنى②، شېرى غەررانلارنى③ دۇئايى بەند قىلىپ دەشتى قۇمغا مەردۇد قىلدىم. مەغرۇرلارنى سۇندۇردۇم، جەسۇرلارنى كۆڭلى مومدەك ئېرىدىگەن مۆئمىنلەرگە ئايلاندۇردۇم. ئۇلارنىڭ ئائىلە ئۇرۇقىنى بىر - بىرىگە دۈشمەن قىلدىم. قېرىنداشلىقتىن يىراق قىلدىم. ئوغۇللىرىنى كەيپ، پۇل، زىنا ۋە قانخورلۇققا ئاشىنا قىلدىم. قىزلىرىنىڭ دىلىدىكى ھايا ئوتىنى ئۆچۈرۈپ، يۈزىدىكى ئۇيات پەردىسىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ قەلبىگە زىنا - شەھۋەتنىڭ ئوتىنى سالدىم. ھېكمەتكۆي، سىياكەشلەرنى پىتنە - پاساتنىڭ لاۋاسىنى يالىتىپ ئولغايتىدىغان ئەرزان باھالىق يەلپۈگۈچ قىلدىم، جاھانسازلىقنىڭ جارچىلىرىغا ئايلاندۇردۇم. ئەمدى زەلىل④ بولدۇم، تەندە ماغدۇر قالمىدى، جان تۇتىسى تەن قەپىزىدىن ئۇچۇپ كېتەر ھالەتكە يەتتىم، جەھەننەمگە سەكبان بولماق ھالىغا چۈشتۈم. ماڭا ھەمدەم بولغىلى كېلىڭلار، ماڭا زور بەرگىلى كېلىڭلار، جانىمغا ئابىي قۇۋۋەت، سېھرىمگە مۇشرىك بولغىلى كېلىڭلار، ئەلەيھىن لەئىنە - دەججال سۆپەتتە قارا قۇيۇن چىقىرىپ، نەرە تارتىپ كېلىڭلار ...

باخشى ماغدۇرسىزلىنىپ قاپقارا تەرگە چۆمدى. ئۇ شۇ تاپتا «ئاھ» دېسە ئاغزىدىن لاۋا ئېتىلىپ چىققۇدەك ھالغا كەلگەنىدى. ئۇنىڭ ئۇزۇن چاچلىرى سالۋاراپ يۈز - كۆزىنى يېپىۋالغانىدى. ئۆيئىچى ئۇنىڭ ئاغزىدىن تۇزۇغان چاڭ - توزان بىلەن بەتتەر غۇۋالاشتى. بىر كەمدە باخشى ئورنىدا «چىپپىدە» توختاپ تورۇسقا قاراپ، كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ كىملەرگىدۇر دوق قىلىپ ۋارقىرىدى:

جىن - شاياتۇنلار خىتابىم، جىمىمدە ئاڭلاپ تۇرۇش!
ھەممىتىم جۇش ئۇرسا بۇندىن ئەرشئەلا بارىمەن.
باشلىرىڭغا بالا بولۇپ، غەزەپ تىغى بولۇپ بارىمەن.
ئەفسۇنۇم مەردى قىلىچتۇر، ئەمرۇ قەتلىدىن نىشان،
رەجەل غايىب ئەھلىگە سۇلتان جاھان بولۇپ بارىمەن.
ئىختىيارىم يوق ئۆزۈمدە، غەرىزىم دەي - دەي سالۇر،
بىلمىشكەنكى جانلىرىڭغا قارا بالا بولۇپ بارىمەن!
قايىر سوپىدۇركى ئېيتىم، پىرىم مېنىڭ نەقشبەند،
بار خەۋەر بولغىن سېنى ئەيلەپكى يەغما بارىمەن!

باخشى ئۇشتۇمتۇت «گۆپ» قىلىپ ئوڭدىسىغا يىقىلدى، ئۇنىڭ ئاغزىدىن مازغاپ قايناپ، كۆزلىرىنىڭ قارىسى يۇقىرىسىغا تارتىلدى. باخشىنىڭ پۇت - قوللىرى ياغاچتەك قېتىپ، خۇددى توك سوقۇۋەتكەندەك تىترەيتتى. جاۋغىيىدىن بۇژۇلداپ چىققان ئاپئاق كۆپۈكچە، ئۇنىڭ ئىپلاس ساقىلىنى بويلاپ ئاقاتتى. قۇمۇش قەپەزدەك ئەتىسىز كۆكرىكى شىددەت بىلەن كۆتۈرۈلۈپ چۈشەتتى.

باخشى شۇ تەرىزدە بىر ھازا ياتقاندىن كېيىن ئاستا - ئاستا ھوشىغا كەلگەندەك بولۇپ، ئۆزىچە بىر نېمىلەرنى دەپ غودۇڭشىدى، ئاندىن تۇيۇقسىز ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ تورۇسقا قاراپ قولىنى جۇنۇپ ھاياجان بىلەن ۋارقىرىدى:

— مانا... مانا... ئەنە... ئەنە... ھۆرىلەرنىڭ، ئەشرەفلەرنىڭ جازىبەسى كۆرۈندى.

①سۆزمەن ناتىق. ②ئەلنىڭ تاجىسى، نەمۇنىدار كىشى. ③قۇرامىغا يەتكەن شىر. ④نامرات، قەدىرسىز.

دۋە - پەرىلەرنىڭ جازىبىسى جاھاننى ئىتتىرىۋاتىدۇ. ئۇلار نەرە تارتىپ نەغمە - ناۋا بىلەن غەزەپ زورقىلىشىپ كېلىۋاتىدۇ.

مانا... مانا... ئەنە... ئەنە...

باخشىنىڭ قارامتۇل مۇدھىش چىرايىدا كۈلكە پارلاپ كەتتى. ئۇ ھاياجاندىن ئالقانلىرىنى بىر - بىرىگە سۇۋاپ، قوللىرىنى ئۇۋۇلايتتى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى بايىقى بىچارىلىك ۋە بىشەمىلەرچە تەرسالىقنىڭ ئورنىنى ئەمدىلىكتە كۆرەڭلىك ۋە تەلۋىلەرچە خۇشاللىق كېلىپ ئىگىلىگەنىدى. ئۇ، ئۆيىنىڭ تۆت تېمىغا كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى ئاندىن ئۆينى بىر قانچە قېتىم ئايلىنىپ

چىققاندىن كېيىن ئۇشتۇمتۇت سۇپىدىن سەكرەپ پەگاھقا چۈشتى ۋە ئىشىكنىڭ ئارقىسىدىكى ئاغزى يېپىق كوزىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئۇنىڭغا قولىنى سالدى ۋە پىلتىڭلاپ تۇرغان نېمىدۇر بىر نەرسىنى ئېلىپ سۇپىغا قايتىپ كەلدى - دە، قولىدىكىنى سۇپىغا تاشلىدى. شوپۇر يىگىت سىنچىلاپ قارىۋېدى، ئۇنىڭ كۆزىگە سونايلاپ ياتقان بىر تال پاقا كۆرۈندى. باخشىنىڭ كوزىدىن ئالغىنى ھەقىقەتەن پاقا ئىدى. پاقا گەرچە تىرىك بولسىمۇ، شۇتاپتا ئۇ تۆت پۇتىنى ئاسمانغا قىلىپ دىردىلدەپ تىترەپ ياتاتتى. باخشى پاقىنىڭ ئۇدۇلىغا يۈكۈنۈپ ئولتۇردى - دە، كۆزلىرىنى چىڭ

يۇمۇپ، نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ پاقىغا ھۈرىدىگىلى تۇردى:

—كېلىڭلار، كېلىڭلار، دۇئايى ئەفسۇنىنى باشلىدىم، ئەسكى تۈگمەنلەردىن كېلىڭلار، يالغۇز دەرەخلەردىن كېلىڭلار، جان سارايىغا كىرىڭلار، بەدىنىي بېغىشىغا كىرىڭلار، تەتۈر دۇئايىمغا مەدەت بېرىڭلار، كۆرەك ۋە مەغرۇر جاھان بۇزدى سىياكەش، ھېكمەتكۇيىغا دوزاخنىڭ ئازابىنى بېرىڭلار، كېسىلىنى قوزغاڭلار، ئىسىرىنى تۇتقۇزۇڭلار...

ئۇندىن كېيىن باخشىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمىدى، ئۇ كۆزىنى مەھكەم يۇمۇپ، ئىككى تەرەپكە ئۆزىنى تاشلاپ چۈشىنىكسىز بىر خىل تىل بىلەن نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاپ گۇدۇڭلايتتى.

ئۇ شۇ تەرىزدە ناھايىتى ئۇزاق ئوقۇدى. بىركەم بولغاندا كۆزىنى «لاپپىدە» ئېچىپ، ئۇدۇلىدا ياتقان پاقىغا قادالدى. بۇ چاغدا پاقىنىڭ قورسىقى كۆپۈپ پۈتۈنلەي ھەرىكەتتىن قالغانىدى، شۇ تاپتا ئۇ پاقا دۈپدۈگىلەك يەل پۇۋەككە ئوخشاپ قالغانىدى. پاقىنىڭ قورسىقى ھېلىلا «پاڭگىدە» ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى. بىچارە پاقا ئاللىقاچان ئۆلگەنىدى. باخشى پاقىنىڭ سىياقىغا قاراپ ئىچى قارىلارچە خىرقىراپ كۈلۈۋەتتى.

—مانا... دۇئايىم ماقامىغا يەتتى. پاقىنىڭ قورسىقى كۆپتى. شۇ تاپتا ھېلىقى سىياكەش قوغلاندىنىڭمۇ قورسىقى گۈمبەزدەك ئىششىپ، كۆپۈپ يېرىلغۇدەك بولدى. ئۇ ھازىر دەشتى - باياۋاندا ئاغرىقىنىڭ ئازابىغا چىدىماي بىر ئۇنى يەردە، بىر ئۇنى ئاسماندا نالە قىلىپ ياتماقتا. ئەمدى ئۇنىڭ بالايۇۋاقلىرىنىڭ ئىسىرىنى قوزغايمەن... يا نەقشىبەند پىرىم، ئۆزۈڭ قوللىغايسەن، سېھىرلى جادۇمنى ئەۋجىگە كۆتۈرگەيسەن...

باخشى يەنە كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ، ئىككى تەرەپكە تەۋرىنىپ، پىچىرلاپ گۇڭۇلدىغىلى تۇردى.

ئاستا - ئاستا ئۇپۇق تەرەپ ئاقىرىشقا باشلىدى. يىگىت كۆرگەنلىرىنى ئېسىگە مەھكەم خاتىرىلىۋېلىپ، بۇ ئۆيدىن چىقىپ كېتىشنى نىيەت قىلدى. بۇ چاغدا باخشى تەتۈر دۇئا ئوقۇپ ئولتۇرغان يېرىدە مۈگدەپ، ئاخىرىدا قاتتىق خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. بۇ — ئۇنىڭ بىر كېچىلىك پائالىيىتىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى. شۇنىڭ بىلەن يىگىت ھېلىقى

قازناق ئۆيدە ئۆزىنى تۇت كۆر بولۇپ كۈ-
تۈپ ئولتۇرغان ساھىبجامال قۇرئەنداز
قىزنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى ۋە كۆرگەن-
لىرىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى ۋە ھار-
غىنىدىن قىز ئۇنىڭغا ئاتاپ تەييارلاپ قوي-
غان يۇمشاق تۆشەككە ئۆزىنى تاشلاپ ئۇي-
قۇغا كەتتى. قازا ئەتلەنگەن قىز يىگىتنى
ئارام ئېلىۋالسۇن، دەپ ئاستاغىنە چىقىپ
كەتتى. ئۇ چىقار ۋاقتىدا قازناق ئىشىكىنى
قۇلۇپلىۋەتتى. بولمىسا كىملەردۇر كىرىپ
قېلىپ ھارغان، چارچىغان يىگىتنى بىزاۋتە
قىلىشى ياكى كۈتۈلمىگەن كۆڭۈلسىزلىكلەر-
نى تېرىپ، ئىشنىڭ مەخپىيىتىنى ئاشكارى-
لاپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى...

يىگىت كەچكىچە ئۇخلىدى. قىز پات-
پات قازناق ئۆيگە كىرىپ، يىگىتنىڭ ھالى-
دىن خەۋەر ئالاتتى. ئەلياتقۇ بولغاندا
شوپۇر يىگىت سۇلايمان قالپاقنى بېشىغا
كىيدى - دە، يەنە قايىر باخشىنىڭ ئۆيىدە
پەيدا بولدى (پەيدا بولغىنىنى پەقەت
ئۆزىلا بىلەتتى). قۇرئەنداز قىز بىلەن
شوپۇر يىگىتنى قايىر باخشىنىڭ شۇملۇقى-
نىڭ يېڭى نۇسخىلىرى قىزىقتۇراتتى.

قايىر باخشىنىڭ جىنايى ئىشلىرى يەنە
تۈنۈگۈنكى رىتىم بويىچە باشلاندى— ئاۋۋال
ئوغلاقتەك يوغىناپ كەتكەن مۈشۈكلىرىنى
چاقىرىپ ئۇلارنى جىسمەكچىلىككە قويدى،
ئاندىن پىر - ئۇستازلىرىنىڭ روھىدىن
مەدەت تىلىدى. ئاخىرىدا جىن - شايتۇن-
لارنى ياردەمگە چاقىردى. يۇقىرىقى جىنا-
يى تەرتىپلەر ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، قايىر
باخشى ئالدىغا پۈرۈچتىن ياسالغان بىر
تال قورچاقنى تىكلەپ قويدى - دە، قور-
چاققا قاراپ بىر ھازاغىچە سۇفكەشلىدى.
—زۇبەيدا ... سىم - سىم قىبىيا، — دەپ

خىرقىردى باخشى پۈرۈچ قورچاققا بىر
ئاش پىشىم سۇفكەشلىگەندىن كېيىن زەئىپ
ئاۋازدا. بىر قارا مۈشۈك بىلەن بىر تاغىل
مۈشۈك ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ زوڭ-
زايدى ۋە باخشىنىڭ ئاغزىدىغا قۇللارچە
ئىتائەتمەنلىك بىلەن كۆزلىرىنى تىكىشتى.

—مۇنۇ قورچاقنى ئوڭ چەپتىكى كاسىپ-
نىڭ ئۆيىگە ئەكىرىپ، كات ساندۇقىنىڭ ئار-
قا تەرىپىگە تاشلاپ قويۇڭلار، شۇ چاغدا
ئۇ كاسىپ ئۆزىنىڭ ئامراق خوتۇنىدىن
بىزار بولۇپ ئۆيىنى تاشلاپ چىقىپ دەشتى
سەھرادا سەرسان بولۇپ يۈرۈيدۇ. مېنىڭ
قورچاققا قىلغان سېھرىي كاراماتىمدىن
ئۇنىڭ ئاي يۈزلۈك خوتۇنى ئۇنىڭغا قەھقەر
جادۇ سىياقىدا كۆرۈنىدۇ. كاسىپ ھەر قېتىم
خوتۇن - بالىلىرىنى يادلاپ ئۆيىگە قايتىپ
كېلىشنى ئارزۇ قىلغىنىدا ئۇنىڭ كۆزىگە
خوتۇنى يەتتە باشلىق يالماۋۇز، ئۇنىڭ
سۆيۈملۈك بالىلىرى چوشقىنىڭ كۈچۈكلىرى
سۈرىتىدە كۆرۈنىدۇ - دە، ئۇنىڭ تېنىگە
قورقۇنچ ئولىشىپ، ئۇنى تىترەك باسىدۇ.
شۇڭا ئۇ ئۆز ئۆيىدىن تېخىمۇ يىراققا قا-
چىدۇ. ئۇنىڭ ئىگىسىز قالغان خوتۇن -
بالىلىرى مەن مۇپتىلا قىلغان ئېسىر -
ئاغرىق بىلەن ھايۋان كەبى ياشايدۇ...
مانا بۇلار ماڭا ياقىدۇ. مۇبادا كاسىپ قاي-
تىپ كەلسە، مېنىڭ جېمى ئەجىرىم بىكار
بولۇپ، ئۇلار ئۆزىنىڭ ئەسلىگە يېنىپ قا-
لىدۇ. شۇڭا ھەر كۈنى مۇشۇنداق قورچاقتىن
بىرنى ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرگۈزۈپ، كاسىپنىڭ
قايتىپ كېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالى-
مەن. قېنى شۇمشۇكلىرىم، قورچاقنى ئېلىڭ-
لار - دە، ئاشۇ ئۆيگە قاراپ چېپىڭلار،
ئۇلار ھازىر قاتتىق ئۇيقۇدا، ئۇلار ئۇيغۇ-
سىدىن ھازىرچە قۇلىقىنىڭ تۈۋىدە ئەزان

قىچقارسىمۇ ئويغانمايدۇ، ئۇلار ئېسىرنىڭ
كۆچى بىلەن كەلگەن غەپلەت ئۇيقۇسىدا
بىر ياتسا، ئورنىدىن قوپماي ئوڭدىسىغا
ئۈچ كۈن، ئۆرۈلۈپ دۈم بولۇپ ئۈچ كۈن
ئۇخلايدۇ. قېنى ئاتلىنىڭلار يۇندا قۇلاق-
لىرىم... قىھ... قىھ...

باخشى مۇناپىقلارچە راھەتلىنىپ كۈلۈپ
كەتتى. ئۇنىڭ قاراكۆك چىرايىدا ئۆزى
ئۆلتۈرگەن ئادەمنىڭ جەسىتىگە قاراپ
ھوزۇرلىنىۋاتقان قاتىلنىڭ خۇشاللىقى
جىلۋە قىلاتتى.

تاڭمۇ سۈزۈلۈشكە باشلىدى. شوپۇر يى-
گىت باخشىنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ قازناقتا
پەيدا بولدى ۋە ئۇ يەردە كېچ كىرگىچە
ئۇخلاپ يەنە ۋاقتى - قارارى يەتكەندە
باخشىنىڭ قاراڭغۇ كۆلبىسىگە قاراپ شۇڭ-
غۇدى.

بۇ كۈنى كېچىدە، قايىر باخشى تۇمىقى-
نى ئالدىغا قويۇپ ئۇنىڭغا بىر تال يوت-
قان يىڭنىسىنى سانچىپ قويۇپ، يىڭنىگە
ئوقۇدى. شوپۇر يىگىت قايىر باخشىنىڭ
مۈشۈكلىرىگە چۈشەندۈرۈشلىرىدىن ساھىب-
جامال قۇر ئەنداز قىزنىڭ دادىسىنىڭ مۇشۇ
باخشىنىڭ يىڭنىگە ئوقۇپ قىلغان قەستى-
دىن ئىستىخا كېسىلىگە گىرىپتار بولغان-
لىقىنى ۋە دەشتى -باياۋانغا دۇئايى بەنت
قىلىنغانلىقىنى، قىزنىڭ ئاپىسى ۋە ئاكى-
سىنىڭ باخشى يۈرگۈزگەن قەست بىلەن، سۆزبى-
لەن تەرىپلەپ بولغىلى بولمايدىغان غەلىتە ۋە
بىمەنە كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقىنى،
قىزنىڭ بىلىمى بەك تېرەن بولغاچ ۋە ئۇ-
نىڭ قولىدا ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان ئۇ-
لۇغ كىتاب بولۇپ، ئۇنى كېچە - كۈندۈز
قولىدىن چۈشۈرمەي مۇتالىيە قىلىپ ئول-
تۇرغىنى ئۈچۈن باخشىنىڭ قىلغان قەستى-
نىڭ بىرلا ئاشۇ قىزغا يۈرۈشمەي، ئۆتمەي
قالغانلىقىنى، لېكىن باخشىنىڭ بىر كۈنى
بولمىسا، بىر كۈنى ئاشۇ سىياكەش، ھېك-
مەتكۈي قىزنىمۇ ئاشۇ ھالغا كەلتۈرۈش ئۈ-
چۈن قەسەم ئىچكەنلىكىنى ھەم مەقسىتىگە
يېتىش ئۈچۈن جادۇ - سېھىرنىڭ، ھىيلە -
نەيرەڭنىڭ جېمى خىلىنى مۇتالىيە قىلى-
ۋاتقانلىقىنى بىلىۋالدى.

ئەتىسى كېچىدە، قايىر باخشى ئالدىغا
گۈلچىلىك تاشتىن ئونبىر تال تۆكتى ۋە
ئۇنى يۈرەك شەكلىدە تىزىپ ئاشۇ تاشلارغا
قارىتىپ سۇفكەشلەپ، ياندۇرۇشلاپ تەتۈر
ئايەت ئوقۇدى ۋە ئاخىرىدا مۈشۈكلىرىنى
چاقىردى:

—مانا بۇ بولسا، — دېدى باخشى تىزىل-
غان تاشلارنى مۈشۈكلىرىگە كۆرسىتىپ، —
ئادەمنىڭ يۈرىكى، مەن بۇ يۈرەككە 74خىل
ئايەتنى تەتۈر ئوقۇدۇم، سىلەر بۇ تاشنى
ئېلىپ بېرىپ سول چەپتىكى ئۆينىڭ مورى-
سىدىن ئوچاققا چۈشۈڭلار ۋە ئوچاقنىڭ
دەل قازانغا ئۇدۇل يېرىنى كولاپ، بۇ تاش-
لارنى كۆمۈپ قويۇپ قايتىپ چىقىڭلار، ئۇ
ئۆيدىكىلەر ھەر كۈنى ئوچاققا ئوت ياق-
قاندا بۇ تاشلار ئوتنىڭ تەپتىدىن قىزىي-
دۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرلا سائەتتە دەشتى
قۇملۇققا دۇئايى بەنت قىلىنغان ئۆي خو-
جىسى بولمىش ئەركەكنىڭ غولىمۇ قىزىپ،
ئېچىشىپ ئاغرىشقا باشلايدۇ. ئوت ئۇلغاي-
غانسېرى ئۇنىڭ ئېغىزمېنى تاغىقى بىلەن
قوشۇپ خۇددى قىپقىزىل قىزدۇرۇلغان كەت-
مەننى ياققاندەك كۆيدۈرۈپ چېقىپ ئاغرىي-
دۇ. بۇ ئازابتا چىدىمىغان ئۇ سۈرگۈندى
ساياق جاھاننى بېشىغا كىيىپ «ئاللا -
توۋا» كۆتۈرۈپ چالا بوغۇزلانغان كالىدەك
ھۆركىرەپ قۇملۇقتا ئۇ تەرەپتىن بۇ تە-
رەپكە چاپىدۇ، غولىنىڭ ئاغرىقىغا ھېچقان-
داق داۋا تاپالمايدۇ. ئۆيىگە قايتىپ كېتەي،

دەپ ئۆي جايلاشقان تەرەپكە بىر قەدەم چامدىسا، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ ئۇدۇلىنىڭ ئاغرىقى ئون ھەسسە كۈچىيىدۇ، ئىككى قەدەم چامدىسا قىرىق ھەسسە كۈچىيىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆيىنىڭ قارشىسىغا قاراپ يۈگۈرەيدۇ. يۈگۈرگەنسېرى ئۆيىدىن يىراقلاۋېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۆيدىكىلەرنى — ئۇنىڭ خوتۇن - بالىلىرىنى ھېلىقى ساقايماس كېسەل بىلەن گۆر تەرەپكە يۈگۈرتىمەن...

—قېنى، مېنىڭ مۇدھىشلىكتە مېنىڭدىن قېلىشمايدىغان، چەبدەسلىكتە، مەككارلىقتا تۈلكىنىمۇ تاڭ قالدۇرىدىغان غالجىر ئاسلانلىرىم، بۇ تاشلارنى ئېلىڭلاردە، مېنىڭ بۇيرۇقۇمنى بىجا كەلتۈرۈپ، مېنىڭ قارا كۆڭلۈمگە چىراغ يېقىڭلار، مېنىڭ ئۆلۈۋاتقان جېنىمغا راھەت ۋە كۈلكە بېرىڭلار، — دېدى باخشى ھەر بىر مۈشۈكنىڭ دۈمبىسىنى سىلاپ ئەركىلىتىپ.

باخشىنىڭ ئۇنى بوغۇلۇپ، دىمى سىقىلىغانىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئۇيقۇسىزلىققا كۆنۈپ كەتكەن ھۇقۇشنىڭ كۆزىدەك ئۆتكۈر ۋە قەھرلىك كۆزلىرىدە بىر خىل ياۋۇزلۇق چاقناپ تۇراتتى. ھېلىقى مۈشۈكلەردەررۇ ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ، بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى كېلىپ، ھەر بىرى بىر تال تاشنى چىشلەپ ئۆيدىن غايىب بولۇشتى. شوپۇر سانىۋېدى، مۈشۈكلەر توپتوغرا ئون بىر بولۇپ چىقتى. مۈشۈكلەر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن باخشى گويا تولىمۇ مۇشەققەتلىك ۋە ئۇلۇغ بىر ئىشنى بىجا كەلتۈرگەن باھادىر غالىبتەك قەددىنى رۇسلاپ قاقاھلاپ كۈلدى. ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن شوپۇر يىگىتنىڭ يۈرىكى جىغىلداپ، ئەت - يېنى مۇزلاپ تىكەنلىشىپ كەتتى. شوپۇر غالجىر باخشىنىڭ مۇدھىش كۈلكىسىنى قالدۇرۇپ، باخشىنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كەتتى.

قورئەنداز قىز بىلەن شوپۇر يىگىت قازناق ئۆيدە بىر - بىرىگە روبىرو قارىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. قىزنىڭ قەلەمدەك قاشلىرىنىڭ قويرۇقى تىكىلىنىپ چىرايلىق پېشانىسى تۈرۈلگەنىدى، نېپىز لەۋلىرى چىڭ ھىمىرىلگەنىدى. شوپۇر يىگىت قىزدىن كۆزىنى ئالماي ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە قاراپ ئولتۇراتتى. قىز شۇدەمدە نېمىلەرنى ئويلاۋاتىدىكىن؟

قورئەنداز قىز قولىدىكى كىتابىنىڭ بېشارىتى ۋە ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇرىغا ئاساسەن، باخشىنىڭ قىلىپ يۈرگەن شۇملۇقلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيتتى. لېكىن ئۇنى بۇ قەدەر زەھەرلىك، بۇ قەدەر خەۋپلىك دەپ ئويلىمىغانىدى. شوپۇر يىگىتنىڭ مەلۇماتى ئۇنى قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى. بۇ باخشى قورۇدىكىلەرنى نەچچە ئەۋلادىچە ئېسىنى تاپالماس دەرىجىدە بۇزۇۋېتىشنى ئۆزىگە ئاخىرقى مەقسەت قىلىپ قويغانىدى. مۇبادا باخشىنىڭ جىنايى ئىشلىرى ئەمەلگە ئاشسا، ئۇ چاغدا...

قىز ئۇشتۇمتۇت ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى ۋە قەتئىي قىلىپ دېدى:

—بىرىنچى قەدەمدە قايىر باخشىغا ئۆزى ئاشۇ بەختسىزلەرگە قىلغان قەستىنى ئۆزىگە ياندۇرغۇزۇش، شۇنىڭ بىلەن تىرىك تۇرۇپ دوزاخ ئازابىنى تارتىۋاتقان بەختسىزلەرنى قۇتقۇزۇش، ئىككىنچى قەدەمدە بۇ مەلئۇن باخشىنى بۇ قورۇدىن شۇ كۈننىڭ ئۆزىدىلا قوغلاپ چىقىرىش ۋە ئۇنى بۇ تەرەپلەرگە ئەبەدىي قەدەم باسقۇزماسلىق، مانا بۇ بىزنىڭ ئاخىرقى ۋە ئالىي مەقسىتىمىز بولسۇن.

—ئۇ ماقۇل بولامدۇ؟ — شوپۇر يىگىت ئىشەنچسىزلىك بىلەن سورىدى.

—ئۇنى مەجبۇر قىلىمىز! — كەسكىنلىك بىلەن جاۋاب بەردى قىز، — ئۇنىڭغا كۈچىمىز يېتىدۇ، گەپ بىزنىڭ نىيەت، ئىقبالىمىزنىڭ ساپلىقىۋە ئىرادىمىزنىڭ مەھكەملىكىدە. مۇبادا بىز ئەل ئىشى ئۈچۈن يىگىتلىك كەمىرىنى مەھكەم باغلاپ كۈرەشكە چىقساق، باخشى بەرداش بېرەلمەيدۇ. بىزنىڭ ئىشىمىز ھەققانىي، ئىسلام ھەقىقىتى بىزگە يۆلەك، جامائەت بىزنى قوللايدۇ، قانۇن بىزگە ھىمات بولىدۇ.

قىز تەكچىدىن قېلىن كىتابىنى ئېلىپ ئاچتى:

—مۇبادا بىز باخشىنىڭ قەستلىرىنى ئۆزىگە ياندۇرغۇزۇپ، دەشتكە دۇئايى بەنت قىلىنغانلارنى قايتۇرۇپ كېلىپ ئۆز بالا-ۋاقىلىرى بىلەن جەم قىلالىساق، ئۇ ھالدا ئۇلارنىڭ بالا-ۋاقىلىرى دەررۇ ئەسلىگە يانىدۇ. ئۇلار ئۆز ئاتىلىرى بىلەن ئىجىل-ئىناق بولۇپ، ئۇنىڭ پېشىنى مەھكەم تۇتسىلا باخشىنىڭ قەستى ئۇلارغا ئەبەدىي يۇرۇشمەيدۇ. بىز ئۇلارنى جەم قىلىپلا توختىماي ئۇلارغا ئۆز ئەجدادلىرىنى ئۇنتۇلۇشىنىڭ نەقەدەر خەۋپلىك ئىكەنلىكىنىمۇ تونۇتىمىز.

—مەن بۇ ساۋابلىق ئىشتا ھەرقاچان سىزنىڭ ئەڭ يېقىن ياردەمچىڭىز ۋە دوستىڭىز مەن، — دېدى يىگىت ئورنىدىن دەس تۇرۇپ تەنتەنە بىلەن.

قىز يىگىتكە ئوتلۇق كۆزلىرىنى تىكتى، ئاندىن تەبەسسۇم بىلەن يىگىتكە باش ئەگدى.

—قۇللۇق! رەھمەت دوستۇم، سىزگە قۇللۇق...

—قاچان باشلايمىز؟ — سورىدى يىگىت تاقەتسىزلىنىپ.

—ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا... لېكىن مەن سىزگە ئىككىنچى قورالنىڭ ئىشلىتىلىش يوللىرىنى ئۆگىتىشىم كېرەك، ئۇڭغىچە ئەلياتقۇ بولىدۇ، دەل شۇ چاغدا...

يىگىت ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ بېشىنى لىڭشىتتى، قىز يىگىتنى ئىما قىلىپ چاقىردى، يىگىت قىزنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئىرىشچان شاگىرت ئۇستازىدىن ساۋاق ئېلىش ئالدىدا قانداق تەشنالىق، تاقەتسىزلىك ئىچىدە ھاياجانلانسا، شوپۇر يىگىتمۇ شۇتاپتا مۇشۇ جىددىي ۋە ئۇلۇغۋار قىياپەتتە تۇرغان قۇرئەنداز قىزنىڭ گۈزەل جامالىغا ئەنە شۇنداق تاقەتسىزلىك ۋە تەشنالىق بىلەن تىكىلدى.

شوپۇر يىگىت قايىر باخشىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلگىنىدە باخشى ھەر كۈنكى ئادىتى بويىچە جىن-ئالۋاستىلارغا ئىلتىجا قىلىپ نالە قىلىۋاتاتتى. ئۇ، سۇپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆرەتۇرغىنىچە ھەدەپ تورۇسقا قاراپ ۋارقىرايتتى، چاچلىرىنى يۇلۇپ نالە قىلىپ يىغلايتتى. مۇدھىش ئاۋازدا قاقاھلاپ كۈلەتتى...

يىگىت تاقىتىنى تەسلىكتە بېسىپ باخشىنىڭ تەلۋىلىكىگە بىر ھازاغىچە قاراپ تۇردى. ئۇ، باخشىنىڭ ھاسىراپ، تېخىمۇ كۈچسىزلىنىشىنى كۈتمەكتە ئىدى.

بىر چاغدا باخشى تورۇسقا قاراپ غودۇڭشىدى ۋە ئۆيىنى ئايلىنىپ پىرقىراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئاياغلىرى ئېغىر ئىدى، ئۆزى سەنتۈرۈلۈپ ئاران ماڭاتتى، چىلىق-چىلىق قارا تەرگە چۆمگەنىدى.

شوپۇر يىگىت «ئەمدى پەيت يەتتى» دەپ

ھېسابلىدى-دە، يىگىتنىڭ ئىچىدىن بىر تال كالتەكنى چىقاردى. بۇ ھېلىقى كۈنى قىزنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ئۆزى ھېلىقى خارابە ئىچىدىن تېپىپ كەلگەن كالتەك ئىدى. يىگىت كالتەككە قاراپ قەتئىي ئاھاڭدا:

— ئۇر توقماقىم! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

يىگىتنىڭ سۆزىنىڭ ئايىغى تېخى تۈگەر-تۈگمەيلا، يىگىتنىڭ قولىدىكى كالتەك خۇددى كۆزگە كۆرۈنمەس بىر قول بىلەن بېشىدىن يۇقىرىغا تارتىۋاتقاندەك سەكرەشكە باشلىدى. يىگىت ئۇنى يەرگە تىكلەپ قويۇۋەتتى. شۇ ھامان كالتەك «تىكىكىدە» غادايغىنىچە، ماتورى باردەك «دىڭ - دىڭ» سەكرەپ كەتتى، ئاندىن بارغانسېرى ئېگىزگە كۆتۈرۈلۈپ تورۇسنى بويلاپ، ئوك - تەتۈر بولۇپ ئالدىغا - ئارقىسىغا ئىككى باشچىلاپ، پىرقىراپ ئۇچۇشقا باشلىدى. كالتەك كۆزنى ئېچىپ - يۇمغىچە ئۆينىڭ تورۇسىنى تۆت - بەش قېتىم ئايلىنىپ چىقتى. ئۇنىڭ سۈرئىتى شۇنچىلىك تېز، ھەرىكىتى شۇنچىلىك چاققان ئىدىكى، شوپۇرنىڭ كۆزلىرى كالتەككە قاراپ ئۇلگۇرمەي ئالاچەكمەن بولۇپ كەتتى.

كالتەك نوغۇچ شۇتەرىزدە تورۇسنى 50-40 قېتىم ئايلاندى. بىركەمدە ئۆينى ئايلىنىپ پىرقىراپ يۈگۈرەۋاتقان باخشى ئورنىدا «چىپپىدە» توختاپ قالدى ۋە تورۇسقا قاراپ كۆزىنى چەكچەيتىپ، ئاغزىنى ئاچقان پېتى ھاڭ - تاڭ بولۇپ قالدى-دە، ئىختىيارسىز ۋارقىرىۋەتتى:

— ئەي، دىۋە - پەرىلەر كەتمەڭلار، ئەي ھۆرى غىلمانلار قاچماڭلار، بىز تېخى ئىشىمىزنى باشلىمىدۇق، مېنى مەدەتسىز قالدۇرۇپ قاچماڭلار، سىلەرگە نېمە بالا بولدى، ئالدى - ئارقاڭلارغا قارىماي ھەدەپ قېچىۋاتىسىلەرغۇ؟ سىلەرگە كىم جادۇ قىلىۋاتىدۇ؟ كىمنىڭ سېھىردي جادۇسى سىلەرنى شۇنچە قورقىتىۋەتتى؟ كىمنىڭ سېھىردي جادۇسى سىلەرنى مۇشۇنچە رەزىل ۋە قورقۇنچاق قىلىپ قويدى؟ يا بولمىسا مەندىن خاپىمۇ سىلەر؟ مەندىن نېمە زىللەت - سەۋەنلىك ئۆتتى؟ ياكى بولمىسا، مۇناجاتىم ئاھاڭدار، يېلىنىشىم تەسىرلىك بولمىدىمۇ؟ قەسىدە - ئىلتىجايىم رەڭدار ۋە مۇڭلۇق چىقمىدىمۇ؟ ياق، ياق! مەن ھەر كۈندىكىدەك پۈتۈن ئىشتىياقىم، جېمى كۈچ - قۇدرىتىم ۋە مېھرى- مۇھەببىتىم بىلەن سىلەرنى چاقىر - دىمغۇ؟ سىلەر بۇنچە ۋاپاسىز بولماڭلار، بۇ قەدەر بىچارە ۋە قورقۇنچاق بولماڭلار، جىنلارنىڭ پادىشاھىنىڭ قەھرىدىن قورقۇڭلار، ئۇ سىلەرنى ماڭا ھەممىگە ئىبەرگەن ئەمەسمۇ؟ مېنىڭ رەجەل غايىب پىر - ئۇستازلىرىمدىن قورقۇڭلار، ئۇلارنىڭ غەزىپى سىلەرنى كۈيدۈرۈپ مەڭگۈلۈك بەنت قىلىۋېتىدۇ، سىلەر بېشىڭلارنى تاشقا ئۇرساڭلارمۇ روبى مەسكۈنغا ① — ئىنسانلار ئارىسىغا كېلەلمەيسىلەر، ئۇلارنى ئەرمەك قىلىپ، خىرە كۆڭلۈكلىرىنى ئاچالمايسىلەر، ئوينىاپ - كۈلۈشۈپ خۇنۈك چىرايلىرىنى قىزارتالمايسىلەر، قايتىڭلار دەيمەن، قايتىڭلار، ھېچ بولمىسا مەندىن قورقماسىلەر؟ قىسقىغىنا مۇددەت ئىچىدە سىلەرگە ئامانەتنى، مۇنۇ ئامانەتنى تاپشۇراي، مېنىڭ قېشىمغا قايتىڭلار... مانا ئۇ ئامانەت!

باخشى قوينىدىن بىر تۇتام چاچنى ئېلىپ تورۇسقا قاراپ پۇلاڭلاتتى. چاچلار سارغۇچ، يۇمشاق، جانسىز ۋە خۇنۈك ئىدى. ئۇ قولىدىكى چاچنى كىملەرگىدۇر كۆز - كۆز قىلغاندەك بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ تېخىمۇ بەكرەك ۋارقىرىدى:

---

① يەر شارىنىڭ ئىنسان ياشايدىغان ئاۋات قىسمى

— مانا بۇ سىلەرنىڭ مەن كېسىۋالغان چېچەكلار، چېچەكلار مەندە قالدى، سىلەر ھېچنەگە كېتەلمەيسىلەر، قاچانىكى ماڭا ھەمكار بولۇپ، ئىشىمغا زور بەرسەڭلار، چېچەكلارنى سىلەرگە قايتۇرۇپ بېرىمەن... مۇشۇچاچىسىز، شاھىڭلارنىڭ غەزەپلىك كۆزلىرىگە قانداق كۆرۈنۈش قىلىسىلەر، ئۇ سىلەرنى جازالىمامدۇ؟ قايتىڭلار جىنلىرىم، قايتىڭلار، قاچماڭلار دەيمەن! نېمە بالا بۇ؟ مېنىڭ تەسلىكتە يىغىن قىلغان جىنلىرىم بىرسىمۇ قالماي پىتىراپ قېچىپ كەتتىغۇ؟ ئۇلارنىڭ بۇ ھالىغا قاراپ كۆڭلۈم ئېلىشىۋاتىدۇ، مەن ئىشەنگەن بۇ جىنلار شۇنچە نىمجان نېمىلەر ئىكەن-دە! قېنى ئۇلاردىكى كۈچ-قۇدرەت؟ قېنى ئۇلاردىكى سەلتەنەت؟ قېنى ئۇلاردىكى دەبدەبە! قېنى ئۇلاردىكى كۈچ-ھەيۋەت؟ ئاھ... ۋاپاسىز شاياتۇنلار! ئاخىرى مېنى تاشلاپ كەتتىمۇ؟ ئەمدى يىغدەك تەنھا قالدىممۇ؟ ماڭا كىم ھەمدەم بولىدۇ؟ ماڭا كىم زور بېرىدۇ؟

باخشى يىغلامسىرىغان ھالدا، تورۇسقا چەكچىيىپ، ھەسرەتلىك «ئاھ» ئۇرۇپ، مەيدىسىگە مۇشتلىغىلى تۇردى. ئۇ، ئۇشتۇمتۇت ھاۋادا پىرقىراپ يۈرگەن كالتەكنى كۆرۈپ قالدى-دە، ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىۋەتتى:

— نېمە كۆرۈۋاتىمەن ئۆزۈم؟ نوغۇچمۇ؟ كالتەكمۇ؟ ھە... ئەمدى بىلدىم! مۇشۇ لەنەتگەردى كالتەك مېنىڭ جىنلىرىمنى قوغلىغان ئىكەن-دە! نېمە ئىش بۇ؟ ھەي ئەبلەخ! سەن قايسى ئىقلىمنىڭ جادۇسى سەن! سېنى بۇ يەرگە كىم ئەۋەردى؟ نە سەۋەب، نە ۋەجىدىن مېنىڭ خانەمگە ئۇسۇپ كىرىپ، ئىشلىرىمنى ۋەيران، جىنلىرىمنى پايخان قىلدىڭ؟ يوقال كۆزۈمدىن! ھازىرنىڭ ئۆزىدە كۆزۈمدىن يوقال! بولمىسا سېھىردى جادۇگىنى بىر تىيىن قىلىپ، ئۆزۈڭنى رەسۋا قىلىمەن! سېنىڭدىن بۇگۈنكى ئىشلىرىڭ ئۈچۈن ئۆمۈرۋاقى يادىڭدىن چىقمىغۇدەك قىساس ئالىمەن! يانىيىاز، ياغىياس، يائالماس! يا نەقشىبەند پىرىم! بۇ جادۇگەرنىڭ جادۇسىنى پاش قىلىپ، تەتۈر ياندۇرۇپ، ئۇنىڭغا قەستى-جادۇ قىلىپ، ئۇنى گۇمران ئەيلىشىمگە زور بەرگەيسىلەر... دۇئايىمغا قۇۋۋەت بەرگەيسىلەر...

دەل شۇ چاغدا ھاۋادا مۇئەللەق پىرقىراۋاتقان كالتەك نوغۇچ بىردىنلا باخشىنىڭ بېشىغا توغرىلىنىپ، پەسكە قاراپ شۇڭغۇپ، ئۆزىگە دوق ۋە پوپوزا قىلىۋاتقان باخشىنىڭ باش-كۆزلىرىگە قارا-قويۇق ئۇرۇپلا كەتتى. باخشى ئاغرىققا چىدالماي جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىرىۋەتتى:

— ۋايجان بېشىم! ۋاي قانداق ئېتەي...

كالتەك گاھ ئۇ تەرەپكە شۇڭغۇپ «تاك» قىلىپ، گاھ بۇ تەرەپكە شۇڭغۇپ «تاك» قىلىپ باخشىنىڭ بېشىغا تېگەتتى. ھەر بىر تەگكىنىدە باخشى بىر يۇلقۇناتتى. بىر كەمدە باخشى بېشىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن ئىككى قولىنى كۆتۈرۈۋېدى، كالتەك باخشىنىڭ قولىنىڭ قىر سۆڭەكلىگە، جەينەك بېغىشلىرىغا تاگىلداپ تېگىۋەردى. ئاغرىق ئازابىغا چىدىمىغان باخشى «ۋايجان» لىغىنىچە قوللىرىنى سىلكىپ قولتۇقىغا تىقتى. كالتەك ئۇنىڭ بېشىغا زەرپ بىلەن تېگىۋەردى، باخشى ئاخىرى چىداش بېرەلمەي، قوللىرى بىلەن باش-كۆزىنى قاپلىغىنىچە دوگغىيىپ، ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىغا قاچتى. كالتەكمۇ باخشىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ، ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە تاگىلدىتىپ تېگىۋەردى.

ئۇ يەرگىمۇ جېنىنى سىغدۇرالمىغان باخشى «ۋاي-دات» سېلىپ، ئۆينىڭ يەنە بىر بۇلۇڭىغا يۈگۈردى. كالتەك

ئىز بېسىپ قوغلاپ ماڭدى. كالتەك بارغان-سېرى قىزىشىۋاتاتتى. «ھايتىنى ھېيت» دېگۈچە، باخشىنىڭ كاللا - بېشى ھۆررەك - ھۆررەك بولۇپ ئىششىپ كەتتى. ئاغزى - بۇرنى قانغا بويىلىپ، ئۇنىڭ ئۇزۇن ۋە ئىپلاس چاچ - ساقىلىدىن چىپىلداپ قان ئاقتى. باخشى غالجىر تەگكەن ھايۋاندەك دەھشەتلىك ئاۋازدا ھۆركىرەپ، ئۇ بولۇڭدىن بۇ بولۇڭغا، سۇپىدىن پەگاغا، پەگادىن سۇپىغا مۆدۈرۈپ-چوقۇرۇپ يۈگۈرەيتتى. كالتەكمۇ خۇددى غايەت زور ماگىنىتقا تارتىلىۋاتقاندەك، باخشىدىن غېرىچ نېرى بولماي ئۇ نەگە يۈگۈرسە، شۇ يەرگە شۇڭغۇيتتى؛ ئىككى باش بولۇپ باخشىنىڭ بېشىغا ساۋايتتى. بىردەمنىڭ ئىچىدە باخشىنىڭ سىياقى قارىغۇسىز ھالغا كەلدى. ئۇنىڭ ئاللا - تۇۋۇسىغا چىداپ بولمايتتى. باخشى جان - جەھلى بىلەن سۈرەن سالغانسېرى كالتەكنىڭ غەيرىتى تېخىمۇ جۇش ئۇراتتى - دە، باخشىنىڭ ئەزايىنى ئالا قويماي كالتەكلەيتتى. باخشى ئاخىرى ئۆينىڭ بۇلۇڭغا بېرىپ يىقىلدى ۋە پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ بېشى ئۇستىدە جەۋلان قىلىۋاتقان كالتەككە بىچارىلەرچە يېلىنىشقا باشلىدى:

— تەن ئالدىم، بولدى قىل، بولدى قىل، قېرى جېنىمغا رەھىمىڭ كەلسۇن، سەندىن بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن، قانداق شەرتىڭ بولسا ئېيتقىن، مەن قۇللۇق بىلدۈرەي ساھىب...

باخشىنىڭ ئاۋازى بەكمۇ زەئىپ ئىدى. ئۇنىڭ جېنى تۇمشۇقىغا تاقاشقانىدى، بەدىنى غال - غال تىترەيتتى، نەپەسى بوغۇلۇپ خىرقىراپ قالغانىدى.

— تۇر توقمىقىم! — دەپ بۇيرۇق قىلدى شوپۇر يىگىت كالتەككە. كالتەك شۇ ھامان ئۇرۇشتىن توختاپ، ئامىنىڭ تۈۋىگە چۈشۈپ تامغا يۆلەنگىنىچە تىك تۇردى.

— ئەي خۇنخور! — خىتاب قىلدى شوپۇر يىگىت جان ھەلقۇمىغا يېتىپ ھالىدىن كېتىپ يىقىلغان باخشىغا قاراپ، — بۇ، خەلقى ئالەم ئالدىدىكى جىنايىتىڭگە بېرىلگەن جازا! سەن پاكىزە ۋۇجۇدلارنى بۇلغىدىڭ، تازا قەلبلەرنى كىرلىدىڭ، ئەقلى ساغلام، بىجىردىم ئادەملەرگە ئىپلاس كېسەلنى چاپلاشتۇرۇپ، ئۇلارنى روھىي ناكارلارغا ئايلاندۇردۇڭ، بىگۇناھ ئانا - بالىلارنى ئاتىسىدىن ئايرىپ، دوزاخ ئازابىدا قىيىنىدىڭ! ئاتىنى بالىغا، بالىنى ئانىغا، ئاكىنى ئۇكىغا، ئەۋلادنى ئەجدادقا دۈشمەن قىلدىڭ. ئەلنىڭ تۇرمۇش بېغىدا تەپرىدىقچىلىقنىڭ زەھەرلىك مېۋىسىنى چېچەكلەتتىڭ، «ئەل قىساسى مىنەلھەق!» مانا مەن بۈگۈن سېنىڭ قەستىڭ بىلەن ھايات تۇرۇپ دوزاخ گۈلخانىدا ئۆرتىلىۋاتقان بەختسىزلەرنىڭ قىساسىنى ئالىمەن! سېنى ئاللا كەچۈرمەيدۇ، ساڭا قۇياش غەزەپ قىلىدۇ! سەندىن زېمىن نەپرەتلىنىدۇ! سېنى ئەل كەچۈرمەيدۇ، ئەجدادىمىزنىڭ روھى جازالايدۇ!

شۇ تاپتا ساڭا شۇنى بۇيرۇيمەنكى، سەن ئۆزۈڭ قەست بىلەن بالا - ۋاقىسىدىن ئايرىپ، دەشتى - سەھراغا بەنت قىلىۋەتكەن ئاتىلارغا قىلغان قەستىڭنى دەررۇ ياندۇر، ئۇلارنىڭ بالا - ۋاقىسىنى ئۆزۈڭ مۇپتىلا قىلغان مەينەت كېسەلدىن ھازىرلا خارج قىل! بۇ ئىشىڭنى تۈگەتكەندىن كېيىن كۆدە- كۆرپەڭنى كۆتۈرۈپ بۇندىن دەررۇ يوقال! ئىككىنچىلەپ بۇ تەرەپكە ئاياغ باسقۇچى بولما! قېنى بۇيرۇقۇمنى ئورۇندا!

بۇلۇڭدا قانغا پېتىپ ئىنجىقلاپ ياتقان باخشى خىرقىرىدى:

— ئەي غايىب، سەن غالىب، مەن ساڭا مەھكۇممەن! مەن گۇناھقا پاتتىم، ئىقرارمەن،

ئەمما لېكىن، كىشىلەرگە قىلغان قەس-
تىمنى ياندۇرالمايمەن، ئۇنداق قىلسام پىر-
ئۇستازلىرىمنىڭ قارغىشىغا كېتىمەن... بۇ
يەردىن ھەم ھېچنەگە كېتەلمەيمەن، چۈنكى
مېنىڭ سېھردىي ھېكمىتىم پەقەت مانا مۇشۇ
قوۋۇدىلا جارى بولىدۇ. بۇ يەردىن ئايرىل-
سام پۈتۈن جادۇ كارامىتىم كۈچىدىن قالى-
دۇ، مەن قىلالمايمەن، ئەي غايىب، مېنىڭ
بىلەن ئىشىڭ بولمىسۇن، مەنمۇ سەن بىلەن
ھەپىلەشمەسلىككە قەسەم ئىچەي، سەنمۇ
ئۆز كارامىتىڭ بىلەن ياشاۋەرگىن،
مەنمۇ...

— ئەي گۇمراھ! — غەزەپتىن تىترىگەن شوپۇر
يىگىت بومبا يېرىلغاندەك نەرە تارت-
تى، — ئاغزىڭنى يۇم! مەن سەن بىلەن سودىلى-
شىۋاتقىنىم يوق! ساڭا بۇيرۇۋاتىمەن، ئاڭ-
لىماسقا ھەددىڭمۇ؟ سەن تېخى چۈچۈمەپ-
سەن، ئۆزۈڭنىڭ شورى، ئەمدى كۆر! ئۇر
توقمىقىم!

يىگىتنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇرغان
«ئۇر توقماق» تۇرغان جايىدىن پۇرژىنا
تەپكەندەك «پىڭڭىدە» ئۆرلەپ چىقتى - دە،
باخشى تولغۇلۇپ ياتقان بۇلۇڭغا شۇڭغۇپ
بېرىپ، باخشىنىڭ باش - كۆزلىرىگە تاراڭ-
لاپ، زەرپ ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. ئاغرىققا
چىدىمىغان باخشى ياتقان يېرىدىن ئوخچۇپ
قوپۇپ، ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ،
«ئا... ئا... ئا...» لىغىنىچە يۈگۈرۈپ
قاچتى. كالتەك بارغانسېرى ئەزۋەيلەپ
قالتىس غەيرەتكە كەلگەنىدى. كالتەك باخ-
شىنىڭ بېشى ئۈستىدە چاقماقتەك ئوينايت-
تى. كالتەكنىڭ زەربىدىن باخشى تىك چۆ-
شەتتى، يەنە «ۋايجان - ۋايەي» لەپ، تۆت
ئاياغ بولۇپ قاچاتتى. بىر چاغدا بۇ كا-
رامەتتىن قورقۇپ كەتكەن مۈشۈكلەر باخ-
شىنىڭ ئەتراپىغا يىغىلدى. «ئۇر توقماق»
مۈشۈكلەرنىمۇ ئاياپ ئولتۇرماي ساۋاۋەر-
دى. باخشىنىڭ جان ئاچچىقىدا كۆتۈرگەن
نالە - پەريادىغا سەككىز - ئون مۈشۈكنىڭ
ئالىتاغىل قىيا - چىياسى قوشۇلۇپ، قىيا-
مەت قايىم بولدى.

بارغانسېرى كالتەكنىڭ ھىممىتى جۇش
ئۇرۇپ، باخشى ۋە ئۇنىڭ مۈشۈكلىرىگە
تىن تارتقۇدەك ئارام بەرمەي سۇر - توقاي
قىلدى. ئۆي ئىچىنى توپا - تۇمان قاپلاپ
كەتتى. بىر چاغدا كالتەكنىڭ زەربىگە چى-
دىمىغان مۈشۈكلەر گويا «بىزنى شۇ كويغا
سالغان سەنغۇ» دېگەندەك ئۆز ئىگىسىنىڭ
يۈز - كۆزىگە چاڭ سېلىپ، ئۆتكۈر تىرناقلىرى
بىلەن ئۇنىڭ يۈز-كۆزلىرىنى مورلاپ قىيما-چىيما
رەسۋايى ئەزىم قىلىۋەتتى. كالتەك ۋە مۈشۈكلەر-
نىڭ دەھشەتلىك ھۇجۇمىدىن ئۆزىنى يوقىتىپ
قويغان باخشى ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ۋارقىرا-
يتتى، جارقىرايتتى، ھوۋلايتتى. كالتەك تېخىمۇ
قىزىپ، باخشى ۋە ئۇنىڭ مۈشۈكلىرىنىڭ ئۈس-
تىگە ئېتىلاتتى. كالتەكنىڭ شىددىتىدىن ئۆي
ئىچى لەرزىگە كەلدى، مۈشۈكلەرنىڭ قىيا -
چىياسىدىن تام - تورۇسلار غاراسلاپ كەتتى.

— مەن تەسلىم! مەن كۆندۈم، شەرتلى-
رىڭگە كۆندۈم، بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي-
مەن غايىب، سەن نېمە دېسەڭ شۇ، ماڭا
رەھىم قىل...

باخشى تۆت ئاياغلىق بولۇپ ئۆمىلىگى-
نىچە، ئۆينىڭ تۆت بۇلۇڭىغا ئۈمىدسىزلىك
ئىچىدە تەلمۈرۈپ ۋارقىرىدى. چۈنكى ئۇ شو-
پۇرنى كۆرەلمەيتتى. باخشىنىڭ باش - كۆز-
دىدىن ئېقىۋاتقان قاندىن ئۇنىڭ چىرايىنى
پەرق قىلغىلى بولمايتتى. شۇ تاپتا ئۇ قىپقى-
زىل گۆشكە ئايلىنىپ قالغانىدى.

— تۇر توقمىقىم! — شوپۇر بۇيرۇق قىل-
دى. كالتەك شۇ ھامان ھەرىكەتتىن توخ-
تاپ، تامغا يۆلەنگىنىچە تىكلىنىپ تۇرۇپ
قالدى.

— قېنى ئەمىسە، — دېدى شوپۇر باخشىغا
ئەمىرانە بۇيرۇق ئاھاڭىدا، — قەستلىرىڭ-
ياندۇر، مۈشۈكلىرىڭگە بۇيرۇپ، كىشىلەرنىڭ

بۇيان ئادەمزات ئۇرۇقىنى كۆرمىگەنىدى. ئۇلار ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن خۇشاللىقىدىن كۆز يېشى قىلىشتى. ئەسلىدە ئۇلار مۇندىن توققۇز كۈن ئىلگىرى ئۇشتۇمتۇت ئۆز ۋۇجۇدىدىكى غەيرىي سېزىم ۋە كېسەل ئېسىرىدىن خالاس بولۇپتۇ، ئۇلارنىڭ تەپەككۇرى، خاتىرىسى روشەنلىشىپ، مېڭىسى ئېچىلىپتۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنى بۇ ھالدا كۆرۈپ ھېچنەرسىنى چۈشىنەلمەي ھاڭ-تاڭ بولۇپتۇ. ئۆزلىرىنىڭ ھالىغا قاراپ ئېچىنىپ قايغۇرۇپتۇ. ئۇلار ئادەملەرنى، مەھەللە-كويىنى، بالا-ۋاقىلىرىنى سېغىنغانىكەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇلاردا بۇ ئەجەل دېڭىزىدىن قۇتۇلۇپ، بالا-ۋاقىلىرى بىلەن جەم بولۇش ئىستىكى تۇغۇلۇپتۇ-دە، ۋۇجۇدىدىكى ئاخىرقى قۇۋۋەتلىرىنى يىغىپ، تىرىشىپ-تىرمىشىپ ئۆيلىرى تامان يول ئاپتۇ. ئاچلىق، تەشنالىق، ماغدۇرسىزلىق ئۇلارنى قىيناپتۇ. بۈگۈن مۇشۇ يەرگە كەلگەندە بولالماي يىقىلىپ قېلىشقانىكەن.

شوپۇر يىگىت بىلەن قۇرئەنداز قىز ئۆزلىرىنىڭ باشتىن كەچۈرگەن قىسمەتلىرىنى، ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسەت-مۇددىئالىرىنى ئۇلارغا چۈشەندۈرۈشتى. بۇنى ئاڭلاپ بۇ كىشىلەر ئۇزۇندىن-ئۇزۇنغا كۆز يېشى قىلىشتى. قىز ۋە يىگىتلەرنىڭ باتۇرلۇقىغا ئاپىرىن ئېيتىشتى. ئۆزلىرىنىڭ پات پۇرسەتتە ئۇزۇن ۋاقىت ئايرىلغان بالىلىرى بىلەن جەم بولۇشلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ باشلىرى كۆككە يېتىشتى. قىز بىلەن يىگىت ئۇلار بىلەن مۇڭداشقاچ ئارامىلىرىنى ئېلىشقاندىن كېيىن ئۇلارنى بىر-بىرلەپ يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، بىرەيلەن ئىككى كىشىنى يانلىرىغا ئېلىپ يۆلەشتۈرۈپ كەلگەن يولى بىلەن دەشتىنىڭ لېۋىگە توختىتىپ قويغان ماشىنا تامان يۈرۈپ كېتىشتى. بۇ چاغدا كۈن ئولتۇرۇپ، چۆل يۈزى سۇۋۇشقا باشلىغانىدى، چۆل شامىلى سالقىن ئىدى. غەلىبە ۋە جەم بولۇش خۇشاللىقىدىن كۆڭلى كۆتۈرۈلگەن ئادەملەر بىر-بىرىگە مەدەت-ئىلھام، زور بېرىشىپ قەدەملىرىنى ئىتتىكلىتىشتى. ئۇلارنىڭ زارىققان كۆڭۈل قۇشلىرى ئاللىقاچان ئەل-يۇرت، قان-قېرىنداش باغرىلىرى تامان ئۇچۇپ كەتكەنىدى.

مەھەللە ئاسمىنىدا ناغرىنىڭ ساداسى گۈلدۈرلەيتتى، ئۆگزە-ئۆگزىلەردە سۇناي ئۈنى ياڭرايتتى. خۇشال قىقاس-چۇقانلاردىن سىلكىنگەن مەھەللىنىڭ ھاۋاسى كىشىنىڭ تېنىنى يايرىتاتتى. ھەممىلا يەردە ناخشا-مۇقام، نەغمە-ناۋا، بەزمە-مەشرەپ قاينايتتى. مەھەللىدىكى ئۇلۇغ-ئۇششاق، ئەر-ئايال ۋە ياش ئۆسمە، بۇتۈن-چۈجەكلەر يېپيېڭى ۋە رەڭگارەڭ كىيىنىشكەنىدى. ئۇلارنىڭ چېھرىدە ئاپتاپ پارلايتتى، كۆزلىرىدە شادلىق چاقنايتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا ساغلام، بېجىرىم، قۇۋۋەتلىك كۆرۈنەتتى. ئۇلار ئۇسسۇل ئوينايتتى، مۇقاملار توۋلايتتى. بىر-بىرلىرىنى مۇبارەكلەپ، مۇشۇ قۇت كۈنىنىڭ ئۆزلىرىگە مەڭگۈ ھەمراھ بولۇشلىرىنى تىلەيتتى. ھەممىدىن تولاراقى ھېلىقى چۆلدىن كەلگەن تۆت كىشى ئالاھىدە ئىززەت-ھۆرمەت تاپقانىدى. ئۇلار كەڭرى مەيداندا ئالاھىدە راسلانغان ياسىداق سۇپىدا ئولتۇرۇپ كىشىلەرنىڭ تەنتەنىسىنى كۆرەك قىلماقتىدى. ئادەملەر قوۋناق ئىدى. قىز-چوكانلارنىڭ چىرايىنى ئويات، شەرمى-ھايانىڭ قىزىللىقى تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرگەن، ئۇلارنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشلىرى سىپايە، گەپ-سۆزلىرى مۇلايىم، مىجەز-خۇلقى سۆلكەتلىك بولۇپ ئۆزگەرگەنىدى. ئەركەكلىرىمۇ

جۇرئەتلىك - مەغرۇر، نومۇسلۇق، چاقماق-
تەك تاراسلاپ تۇرىدىغان غەيۇرانە ھۆسن-
تۇس ئالغانىدى.

بىر كەمدە، كىمدۇر بىرى سورۇن ئەھلى-
نى داستىخانلارغا تەكلىپ ئەتتى. ھەممەي-
لەن ئۆز قۇرداشلىرى بىلەن تېپىشىپ
سورۇندىن ئورۇن ئېلىشتى. ئۇزۇندىن-
ئۇزۇنغا سېلىنغان پاكىزە داستىخانلارنىڭ
ئەتراپى خۇشال كۈلكە - پاراڭلار بىلەن
قىزىغانىدى. بىر چاغدا ساھىبجامال
قۇرئەنداز قىز بىلەن بايىقى شوپۇر يىگىت
سورۇن بېشىدا پەيدا بولدى. قىز يىگىتكە
ئاستاغىنە پىچىرلىۋېدى، شوپۇر يىگىت
قويىنىدىن چىرايلىق قاتلانغان سەگەز
رەختىنى ئالدى ۋە ئاۋايلاپ ئاچتى، بۇ
بايىقى خارابىدىن كەلتۈرۈلگەن سەگەز
ماتا ئىدى. يىگىت كۆپچىلىككە قاراپ
ئېھتىرام بىلەن كۈلۈمسىرەپ سالام
ئىزھار قىلدى. ئاندىن ھېلىقى سەگەز
ماتاغا قاراپ تەنتەنە بىلەن:

— ئېچىل داستىخىنىم! — دەپ خىتاب
قىلدى. شۇ ھامان سەگەز ماتا «لەپپىدە»
ئېچىلدى - دە، مۆجىزە كارامەت زاھىر
بولدى. سورۇننىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان
داستىخانلارغا شۇ چاقىچە قۇلاق ئاڭلاپ،
كۆز كۆرۈپ باقمىغان نازۇنېمەتلەر
بىلەن توشۇپ كەتتى. ھاۋانى خۇش پۇراق،
شېرىن ھىد قاپلىدى. بۇ تائاملار تامامەن
روھنى قۇۋۋەتلەيدىغان، قاننى يېڭىلايدى-
غان، مەنىۋىيەتنى ياشارتىدىغان، كۆز ۋە
ئەقىلنى روشەنلەشتۈرۈپ، تەپەك-
كۈرنى جانلاندۇرىدىغان خۇسۇسىيەتكە
ئىگە تائاملار ئىدىكى، بۇ تائاملارنىڭ
موللىقى، ھەر خىللىقى، كۆركەملىكى كۆز-
لەرنى ئالىچەكمەن قىلاتتى.

— قېنى جامائەت، بەھوزۇر...، — دەپ
ئەلگە مۇراجىئەت قىلدى قۇرئەنداز قىز.
شۇنىڭ بىلەن يەپ - ئىچىشلەر باشلاندى.
بىر تەرەپتە نەغمە - ناۋا جەز ئۇراتتى،
ئەتراپتا رەڭگارەڭ ئېچىلغان گۈلبوستانلى-
رى تەۋرىنەتتى، دەل - دەرەخلەردە تۈرلۈك
قۇشلار خەندان ئۇراتتى، بۇ يەردە بەجايى-
كى جەننەتنىڭ ھوزۇرى ھۆكۈم سۈرەتتى.

بىر كەمدە ناغرا - سۇنايلار قايتىدىن
گۈمبۈرلەپ كەتتى، خۇشاللىق تەنتەنىلىرى
ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى. ھېلىقى تۆت زات
سورۇن ئەھلىگە باش بولۇپ ساماغا چۈشتى.

كۆك تىترىدى، زېمىن قاقاھلىدى، دەل-
دەرەخلەر، گۈل - گىياھلار بەرق ئۇرۇپ
چاۋاك چېلىشتى، ئېرىق - ئۆستەڭلەردىكى
سۇلار ئۇرغۇپ ئويناقلىدى. كىشىلەر
بايىقى تۆت زاتنى دەۋر قىلىپ، بەلەن
ئاۋازدا مۇقام توۋلاپ، ئۆزلىرىنىڭ يارىتى-
دىغان ئەتىسىنى زوق - شوخ بىلەن
كۈيلەشتى.

شوپۇر يىگىت بىلەن ساھىبجامال قىز
چەكسىز بەختىيارلىق ئىچىدە، بىر - بىرىگە
قاراپ كۈلۈشتى. ئۇلارنىڭ چېھرىدە غالىبى-
نىڭ ئىپتىخارى جىلۋە قىلاتتى، كۈرەشچىنىڭ
ئىرادىسى پارلايتتى، پاكلىق، سۆيگۈ ۋە
ئىجىل - ئىناقلىقنىڭ نۇر زىياسى
ئوينايتتى...

1989 - يىل سېنتەبىر، ئۈرۈمچى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

ۋىجدان قۇياشىنىڭ قارايغان كۈنى ئەقىدە ئەھلىنىڭ قىيامىتى!

— خاتىرە دەپتىرىمدىن

1

بۇ يىل 6 - ئايدا مەن تەتقىقاتچى ئىشداشلىرىم بىلەن تەڭرىتاغنىڭ شەرقىي ئېتىكىدىكى قەدىمكى مەدەنىيەت ئىزلىرىنى بىر قەدەر سىستېمىلىق قايتا كۆزدىتىش ئۈچۈن يولغا چىققانىدىم. تۇرپاندا بىر قاتار خارابىلارنى زىيارەت قىلىش جەريانىدا ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى قەبرىگاھلىقى ئالدىدا بولدۇم. بىر قانچە يىل مۇقەددەم بۇ قەبرە بىر دۆۋە تۇپراقۋە سارغىيىپ قالغان يالغۇز بىر يانتاقھالىتىدە زاھىر بولۇپ تۇرغاندا، مەن ئۇنىڭغا بېغىشلاپ «يېشىل ئابىدە» دېگەن قىسقىغىنە شېئىر يازغانىدىم. بۇ قېتىم بۇ تۆتلىكنى ئۇنىڭغا بېغىشلىدىم:

يىلسېرى بىلمەكتىمەن ھالىڭنى خالىق
ئۇيغۇرى،
يادىكار ئەشئالىرىڭدىن يورىدى قەلبىم
نۇرى.
چاپسىمۇ جاللات سېنى، جاللاتقا يەم
قىلغان سېنى،
سەن بىزار بولغان ئاشۇ ھەسەت -
خۇسۇمەتنىڭ شورى!

بۇ شېئىرنى خېلىلا ئۈنلۈك ئوقۇساممۇ، لەھەتتىن چىققان سادانى ئاڭلىيالمىغانىدىم.

شەھەرگە قايتقىنىمىزدا باج ئىدارىسىنىڭ كادىرى ئىسرائىل بىزنى ئۆز خانىسىدا بىر پىيالە چاي ئىچىپ كېتىشكە شۇنچە قاتتىق تۇتتىكى، ھەممىدىن بۇرۇن مەن ئاگا ماقۇل بولدۇم. ئۆي ئەسقەر ھاجى كارىزى يېنىدا بولۇپ، ئالدى كەڭ پېشايۋانلىق سەينا ئىدى. باشقا ھەمراھلىرىمىز ئۆرۈكلۈك باغقا كىرىپ كەتتى، مېنى پېشايۋان ئوتتۇرىسىدىكى سېمونت تۈۋرۈك ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالدى. بۇ بىر مېتىر كەڭلىكتىكى شۇنداق تۈۋرۈك ئىدىكى، ئۇنى «شېئىردي لەۋھە» دېگەن تۈزۈك ئىدى. تۈۋرۈكنىڭ بىر يۈزىگە ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ «باردۇر» ناملىق شېئىرى، ئىككىنچى يۈزىگە «ئۇيغۇرۇم» دېگەن شېئىرى خۇشقەلەم بىلەن چېكىلگەنىدى. مېنى بىر ئىلاھىي كۈچ ئىلكىگە ئېلىۋالغاندەك ئىدى. ئۈن - تىنسىز ياتقان لەھەت بۇ «شېئىردي لەۋھە»دە ئاۋازغا كەلگەندەك تۇيغۇ بېغىشلىدى. «شېئىردي لەۋھە»نىڭ تۆت تەرىپىدىن كۆزۈمگە مۇنداق مىسرالار چاقناشقا باشلىدى:

«جاھالەت سەمرىسىدىن بىزگە بىر كۈن
كۆپ جاپا باردۇر،
ئېيتىڭىزچۇ، بۈگۈنكى ھالىمىزنىڭ
قايسى بىردە ساپا باردۇر.»
«تەئاۋۇنۇ - تەناسۇر ئورنىغا بىزلەردە
بىر ئادەت،
يېڭى باشنى كۆتۈرگەننى ئۇرۇپ يىققانى-
مىز باردۇر.»
«ئومۇمنىڭ پايدىسىغا يۈز يىلدا ھەم
ئەسلا چۈشەنمەيمىز،
زىيان قىلماق ئۈچۈن بولسا، ئەجەب
چاققانىمىز باردۇر.»
«بىرى بىر ياخشىلىق قىلسا، ئۇنىڭ
يادىنى قىلماق يوق،
ئېپى كەلسە بېرىپ ئەۋرەتلىرىدىن ئاچقا-
نىمىز باردۇر.»
«خۇشامەت بابىدا بىزدىن بۆلەك ئۇستىسى
ھەم يوقتۇر،
قۇۋلۇقۇ-شۇملۇق بىلەن رىڭمۇرەك يالغا-
نىمىز باردۇر.»
«ئىلىم - پەنگە يۈرۈش قىلغان ئۈچار
كۆكتە، ئۈزەر سۇدا،
مىنىشكە يوق قوتۇر ئېشەك، ياياق قال-
غانىمىز باردۇر.»
«قىزىل كۆزلۈك، كۆرەلمەسلىك ۋە يا
ئۆزى قىلالماسلىق،
قىلاي دەپ بەلنى باغلىغانلارغا تۆمەن
بۆھتانىمىز باردۇر.»

....

«پەنگە قارشى كاپشىماق، خۇددى ئىتتەك
ھاۋشىماق،
خارۇ زەبۇن ياشىماق تەرسا - تەتۈر
نادانىمىكى.»

....

«ئاتا - بوۋامدىن مىراس كونا كېسەلنىڭ
دەردىدە،
گاھ ئۆلۈپ، گاھ تىرىلىپ، كۆپتىن بېرى
ئاۋارىمەن.»
«باشقىلار كۆكتە ئۇچۇپ، سۇدا ئۈزۈپ
كەتتى يىراق،
مەن مىسال يالاڭئاياغ دەسسەپ تىكەن
ماڭارىمەن.»

....

كۆزۈمنى بىردىن «شېئىردىي لەۋھە»نىڭ بېشىغا يۆتكىسەم، شېئىر ماۋزۇلىرى ماڭا خۇددى «ئۇيغۇرۇم» بۇ ئىللەتلەر ھېلىمۇ بىزدە «باردۇر!» دېگەندەك كۆرۈنۈپ كەتتى...

مەن بۇ «شېئىردىي لەۋھە» يېنىدا تۇرۇپ رەسىمگە چۈشتۈم.

2

ئىش بۇنىڭ بىلەن ئاياغلاشمىدى! قۇمۇل، باركۆل، جىمسار سەپىرىدە خىيالىمنى يېقىنقى يىللاردىكى پاجىئەلىك بىر قاتار ھادىسىلەر چۇلغىۋالدى. ئاجايىپ-غارايىپ، باش-ئايىغى يوق چەكسىز پىتنە-بوھتانلارنى ئويدۇرۇپ ئىلىم ۋە ئىجادىيەت بېغىمىزنىڭ ۋايىغا يېتىۋاتقان سەرخىل مېۋىلىرىگە شىۋىرغان ھەيۋىسىنى پىلانلاۋاتقان زادى قايسى قاباھەتلىك قاراسايە؟ بۇ زادى كىم؟؟؟

چەكسىز دەشتى-باياۋاندا، بىھەيۋەت تاغۇ-تاشلار ئارىسىدا خۇددى ۋابا ئالۋاستىلىرىغا قارشى ئاتلانغان قەھرىمان چىستانى ئىلىكنىڭ ئاۋازىدەك «بۇ زادى كىم؟؟؟» دېگەن نەرە گۈلدۈرمامىغا ئايلىنىپ تەكرارلانغاندەك بولدى. كۆزۈمگە ھەر خىل ئوبرازلار كۆرۈندى! ئەمما بۇ ئوبرازلارنىڭمۇ ئۆز ئۆمۈرلىرىدە يەنىلا باشقا بىر پاجىئەلىك ئاقىۋەتكە گىرىپتار بولغانلىقلىرىنى ئويلىغىنىمدا، ئۇلارنىڭ نادانلىق ۋە ھەسەتخورلۇقتىن ئىبارەت ماخاۋ كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلىقىنى ھېس قىلدىم. تولىمۇ دەبدەبە بىلەن ۋە توختىماي ۋايساش بىلەن باشلانغان بۇ كېسەللىك قانچە مىڭلىغان ھەسەتخورلارنى ۋە ئۇنىڭ بىگۇناھ قۇربانلىرىنى ئوخشاشمىغان ئاچچىق ئارمان بىلەن يورۇق دۇنيادىن قاراڭغۇ لەھەت دىيارىغا سۆرەپ كەتكەندۇ؟!

مۇشۇ ھەسرەتلىك خىياللار بىلەن تەگردىتاغنىڭ شەرقىي قانىتىنى بىر ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئۇنىڭ غەربىي قانىتىنى بويلاپ قەدىمكى قاراخانىلار خارابىلىرىنى كۆزدىن كۆچۈرۈش ئۈچۈن قىزىلسۇ ۋە قەشقەر تەرەپكە يولغا چىقتىم. خىيالىم بىردىن قەدىمكى دۇنياغا يۆتكەلدى. ھەتتا ماڭا:

«تەكلىماكان، ئۇ ئەسلى تەھتى ماكان» دېگەن شېئىرمۇ، «قىزىل يۇلغۇن ئەجدادىمىز قانلىرى» دېگەندەك شېئىرلارمۇ ھەسرەتلىك تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئاتۇش قۇمساغىردىكى قاراخانىلاردىن ئىلگىرىكى خانلار جەسەتلىكىدىكى جايلاشقان سالافلار يارلىقىدا قاتار ئېچىلىپ قالغان مىڭ يىلدىن ئىلگىرىكى جەسەت سۆڭەكلىرىمۇ نوقۇل ئارخېئولوگىيىلىك ئوبيېكت بولماستىن، يەنە مەنىۋى شەجەرىلىك ئوبيېكت بولۇپ كۆرۈندى. بۇنچە نۇرغۇن كارتون قەغەزدەك نېپىزلەپ كەتكەن كاللا سۆڭەكلىرىنىڭ قايسىلىرى ھەسەتخورلۇقنىڭ زەھەر كۆزىسى، ئاتەشدانى ۋە قايسىلىرى ھەسەت ھەم پىتنە ئۇۋالى بىلەن ھەسرەتلەنگەن ئەقىل كاسىسى بولغان بولغىيتتى! قېنى «غالىب»نىڭ ئەسىرلىك شۆھرەت لەۋھەسى؟ زادى قېنى؟!

مانا بىز بۈگۈن تېپىۋالغان ئاقچا پۇللار، سىلىق ئىشلەنگەن قىمار تۆت ھوشۇقى، زىبۇزىنەتنىڭ پارچىلىرى... قانچە، قانچە رەشكى-ھەسەت، پىتنە-ئىغۋا پەيدا قىلغان ۋە «غالىب» قولىدىمۇ تۇرمىغان!

بىز خالتا كوچىدەك بۇ ئۇستىخانلىق يارلىقتىن تولىمۇ تەسلىكتە چىقىپ كېتىۋاتقىنىمىزدا، ئىككى مېتىر تۇپراق تېگىدە قاتار كەتكەن بوتكىلاردەك بېشىنى چىقىرىپ ياتقان ئاپئاق ئادەم سۆڭەكلىرى ھەسرەتلىك خور ئوقۇغاندەك قىلدى. ئۇلار ئاۋاز چىقارماي ياتاتتى، مېنىڭ قەلبىمدە بولسا مۇشۇ كۆرۈنۈشلەردىن خۇددى ئەكس سادادەك شەيخ سەئدىنىڭ مۇنۇ بىر شېئىرى جاراڭلاشقا باشلىدى:

«ھەسەتخورغا ھاجەتسىز تىلىمەك بالا،
چۈنكى بۇ شۇم تەلەي ئۇنىڭ ئىلكىدە!
شەرت ئەمەس ئاداۋەت تۇتماقلىق ئاڭا،
ھەسەت ئۆز رەقىبى يۈرگەن كەينىدە!»

بەزى سۆزلەردىن: «ھەسەت ۋە كۆرەلمەسلىكتىن خالىي بولغانلىقىم ئۈچۈن نەۋرەمنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىگىچە ياشىدىم!» دېگەن سۆزلەر ئاڭلانغاندەك بولدى.

3

قولۇمدىن ئۈستەلگە دومىلاپ چۈشۈپ كەتكەن، ئوخشىمىغان ئىككى دەۋردە ئۈستىگە تامغا سوقۇپ ياسالغان ئىككى دانە مىس پۇلنى قولۇملار ئارىسىدىن سۈزۈۋېلىپ، قول ياغلىقىمدا ئېرتىۋېتىپ، ئورخۇن ئۇيغۇر قاغانلىقى بىلەن قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ مۇنقەرز بولۇشىدا رەشكى - ھەسەت، پىتنە - ئىغۋا ۋە ساتقۇنلۇقنىڭ ئوينىغان جىنايى رولى ھەققىدە ئويلاندىم. تۈرقى - سىياقى قىياسەن بولسىمۇ رەزىللىكى مۇئەييەن بولغان شەخسلەر كۆز ئالدىمغا كېلىشكە باشلىدى . . .

ئىركىن، بوسات، تۇمەت قاغانلاردىن باشلانغان، تەڭرى قاغان، مويۇنچۇر قاغان زامانىدا روناق تاپقان ئۇيغۇر خانلىقى (745 — 840) ۋەزىر قاراقۇۋۇ بىلەن سانغۇن كۈلۈگ باغا ئوتتۇرىسىدىكى ھەسەتچىلىك تۈپەيلى، قاراقۇۋۇنىڭ قاغانلىققا كۆتۈرۈلۈشىگە چىدالمىغان سەركەردە كۈلۈگ باغانىڭ تەپتارتماستىن، تۈركەش قىزىدىن تۇغۇلغان ۋە تۇبۇت مەلىكىسىگە ئۆيلەنگەن سايان ئالتاي قىرغىز خانى ئاجۇسۇنىڭ يۈز مىڭ ئاتلىق قوشۇنىنى ئوردىغا باشلاپ كېلىشى بىلەن بىتچىت بولغانىدى!

ھېلىمۇ شۇ تارىخنى ئوقۇغان چېغىمدا خۇددى بىر پاجىئەلىك كۆپ قىسىملىق فىلىم كۆرگەندەك ھەسرەتلىنىمەن. ئۇيغۇر مۆتىۋەرلىرى باشلىغان قارشىلىق ۋە ئىسيان قاتتىق باستۇرۇلدى. ئاجۇسۇ قارابالغاسۇن ئالدىغا كېلىپ شەھەرنى تۇتقۇن قىلىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش ئالدىدا مۇنداق غۇرۇرلاندى: «سېنىڭ تەقدىرىڭ پۈتتى! سېنىڭ ئالتۇن ئورداڭنى تېز ئىگىلەيمەن، ئۇنىڭ قاپقىسى ئالدىغا ئېتىمنى باغلايمەن، ئۈستىگە تۇغۇمنى سانجايمەن! ئەگەر مەن بىلەن جەڭ قىلىشقا چىدىساڭ تېز كەل، چىدىمىساڭ تېز قاچ!①» غالىب ئۆزىگە سېتىلغان سەركەردىنىڭ بېشىنى ئامان قويمىدى. قار - بوران، ۋابا ئاپىتى، ئاچارچىلىق بىلەن سەرسانلىق - سەرگەردانلىق دالاسىغا تاشلانغان بىر پۈتۈن ئەل-جامائەت ھەر تەرەپكە پىتىراشتى. ئوكەتېكىن ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى ئۇمۇس، چىسسىن، ناسىچور، ئېنان قاتارلىقلار باشلىغان قەبىلىلەر موڭغۇل يايلىقى، ئوردوس ۋادىسى، مانجۇرىيە دىيارىدا ھېچقانداق مەرھەمەت ۋە پاناھقا ئېرىشەلمەي جەڭ ۋە ئاپەت ئىچىدە يەتتە يىل تەمتىرەپ ھالاك بولۇشتى. سوۋېت ئىتتىپاقى تارىخچىسى گۇمىليېۋ ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ مۇنقەرز بولۇش جەريانلىرىنى يازغاندا «تولىمۇ پاجىئەلىك تولىمۇ ئېچىنىشلىق» بۇ تارىخىي ھادىسە «نوقۇل ھەربىي - سىياسىي سەۋەبلەردىن بولغان ئەمەس» (شۇ كىتاب، 432 - بەت) دەپ تەكىتلىدى. ئۇ، قارا بالغاسۇن پاجىئەسىنىڭ ئوكەتېكىن قەبىلىلىرى بېسىپ ئۆتكەن يەتتە يىللىق خار - زارلىقتىكى ئاچچىق داۋامىنى قايتا ئەسلەتتى. مۇشۇ خىلدىكى ھەسەت ۋە نادانلىق تۇغرۇلۇق ئورخۇن مەڭگۈ تاشلىرىغا ھەسرەتلىك خىتابەتلەر چېكىلگەنىدى.

---

① «قىرغىز س س ر تارىخى. 1973 - يىل فرۇنزى نەشرى، 132 - بەت» ياكى ل. گۇمىليېۋ يازغان «قەدىمكى تۈركلەر» ناملىق كىتابىنىڭ 1967 - يىل موسكۋا نەشرى، 429 - بېتىگە قارالسۇن.

كۆل بىلگە قىدىرخان، سۇلتان ساتۇق بۇغراخاندىن باشلانغان ۋە گۈللىنىشكە يۈزلەنگەن ئۇيغۇر قاراخانىلار خاندانلىقى (840 — 1123) رەشكى - ھەسەت ۋە ئىچكى نىزا بىلەن خېلىلا ئاجىزلىدى. ھەسەت بەزىدە خانلىق تەۋەسىدىكى قەبىلىلەرنى پارچىلىنىشقا قىزدۇرسا، بەزىدە ئۆز ئورنىنى كۆتۈرۈش يولىدا ۋەتەن سېتىپ، چەتنىڭ قوشۇنىنى سەلتەنەتكە باشلاپ كىرىشكە ۋەسۋەسە سالدى. مەھمۇدخان سالجۇق سۇلتانىدىن ياردەم سورىسا، قارلۇقلار ياغمىلارغا قارشى قاراقىتان شاھى گۈرخان قوشۇنلىرىنى خاندانلىققا باشلاپ كەلدى.

مۇشۇ خىلدىكى ھەسەت ۋە نادانلىق ھەققىدە يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ 6601 -، 5878 -، 3416 -، 3422 - بېيىتلىرىدە ھەم ھەسرەتلىك، ھەم شىجائەتلىك پىكىر يۈرگۈزىدۇ:

«چايانىدەك چاقۇرلەر، چىۋىنىدەك شورارلەر،
ئىتتەك قاۋارلەر، قايسىسىنى ئۇرايمەن.»

«بۇ يالغانچى بىلەن بۇزۇلۇر ئاجۇن»،

«كىم ئاسىل بولۇركەن پەزىل-نەسەبتە،
دۈشمىنى كۆپ بولۇر تەرەپ - تەرەپتە.»

«قايۇ ئەرگە دۈشمەن يىغىلسا تولۇپ،
بىلىڭكىم، ئۇ ئەرنىڭ پەزىلىتى كۆپ.»

«كۆر، ئىتتىن قاچقان ئۇ بۆرى بولۇرمۇ،
ئاڭلانسا كەينىدىن مىڭ ئىتنىڭ ئۈنى.»

بۇنداق رەشكى - ھەسەت سەئىدىيە (يەكەن) خاندانلىقى بىلەن ئەرشى سۇلتانلىقىنى پاجىئە دەرياسىغا غەرق قىلىۋەتتى:

سۇلتان سەئىدخاندىن باشلانغان ۋە ئابدۇرەشىد خان، ئابدۇكېرىم خان زامانىدا گۈللىنىش مەنزىرىسىگە قەدەم قويغان يەكەن سەئىدىيە سۇلالىسى (1510 — 1678) بۇخارالىق مەخدۇم ئەززەم ئىشانىنىڭ ئەۋلادلىرى باشلىغان غايەت زور مىللىي ئىجتىمائىي تەپرىقىچىلىق «ئاقتاغلىق»، «قاراتاغلىق» ماجىرالىرى ئىچىدە «ئاقتاغلىق» ھىدايىتۇللا ئىشان ئاپپاق خوجا ساتقۇنلۇقى بىلەن مۇنقەرز بولدى! غەلىتىلىكى شۇ ئىدىكى، سۇلتان ساتۇق بۇغراخان ۋەخپىلىرىنى تەسەررۇپ قىلىدىغان تەييارتاپ «ئاقتاغلىق» شەيخلەر قەشقەردىكى ھىدايىتۇللا ئاپپاق خوجا مازىرىنى تاۋاپ قىلاتتى. يەكەن، يېڭىسار ئەتراپىدىكى «قاراتاغلىق» شەيخ ۋە مۇرىتلار سۇلتان ساتۇق بۇغراخان ئەۋلادلىرىدىن مەۋلانە سەئىد قەشقەرى قىزى بىبىچەدىن تۇغۇلغان ئىسھاق ۋەلىي بۇ مەزھەب باشلىقى بولغانلىقى تۈپەيلى، ئاتۇشتىكى سۇلتان ساتۇق بۇغراخان مازىرىنى تاۋاپ قىلاتتى.

ئاپپاق خوجا ۋە خېنىم پاشا قاتارلىقلارنىڭ ئىشانچىلىق تۇسىگە كىرگەن ھەسەتچىلىك ئوتلىرى مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان خەلق بېشىغا چىققان، ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ بىكىنمە ھالەتتىكى نادانلىق، ئىتتىپاقسىزلىق جاھالىتىنىڭ ئىس - تۈتەكلىرىنى پەيدا قىلغان. «كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىر پاجىئەسى» دەپ ئاتالغان بۇ بالايىقازادا ئۇيغۇر ھەسەتچىلىكى مىسلىسىز بەدبەشىرە «جاھالەت دېۋە - پەرىلىرى» يارىتالايدىغان شورى قۇرۇغان يېڭى مۇمكىنلىكلىرى بىلەن ئىلغار ئىنسانىيەتتىن بارغانسېرى ئايرىلىپ قالدى! يىپەك يولىنىڭ خارابىلىشىشى نادانلىق ۋە تەپرىقىچىلىقتا تېخىمۇ ئەشەددىي ۋە ئەسەبىي «كامالەت» شەرتى ھازىرلاپ بەردى.

دانىيال خوجا (؟ — 1730) دىن باشلاپ خوجا ياقۇپ ئەرشى (1685 — 1755) زامانىدا «ھۆسەيىن بايقارا دەۋرىدەك گۈللەنگەن» (مۇھەممەد سادىق قەشقەرى) ئالتە شەھەر سۇلتانلىقى (1700 — 1755) نى ئاپپاق خوجىنىڭ نەۋرىسى بۇرھانىدىن خوجا باشلىغان جوڭغار قوشۇنلىرى «ئاداۋەت مىراسى» تۈپەيلى قانغا غەرق قىلدى! ئەرشىنى

ۋە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرىنى، ھەمراھلىرىنى ساتقۇن قۇبات مىرزا قولى بىلەن ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈردى! ئۇيغۇر خەلقى تارىخىدىكى يېرىم ئەسىر داۋام قىلغان ئاخىرقى بىر ئاسايىشلىق خانلىقنىڭ چىرىغى ئۆچۈرۈلدى!

بۇنداق رەشكى - ھەسەت ئۇچقۇنىدىن تارالغان پاجىئەلىك يانغىن ھەققىدە توختالغاندا، موللا مۇسا سايرامى «ئىككى تىللىق قەلەم ۋە ئەقىل ئاجىزلىق قىلىدۇ» دېسە، مۇھەممەد سادىق قەشقەرى چەكسىز غەزەپ بىلەن:

«تائەتى ئانىڭ ئوغرىلىق ھەم قاراقچى-
لىق ھۈنەر،
ھەم ھارامخورلۇق پەزىلەت مۇخلىسى
سۇلتانىغا.
ئاشناسى دۈشمىنىدۇر، مېھرىبانى قاتىلى،
ھەممىنى تاراج ئېتىپ، زەخمەت بېرۇر
سۇلتانىغا.
ھېچ قەۋمى سادىقا ئۇشبۇ سىفەتلىك
بارمىدۇر،
دېۋە، ھايۋان ئار ئېتەر، بۇ شۇمىنىڭكى
ھەر كارىغا»

دەپ يازدى.

بۇ پاجىئە بىلەن ھەسرەتتە جان ئۈزگەن لىرىك شائىر، دىيانەتلىك سۇلتان ئەرشى مۇنداق نىدا قىلغان:

«يەر يۈزىنى لالەزار ئەتكەي تۆكۈلگەن
قانىمىز،
بارچە يارى مۇئتەقىدلەر كۈيلىگەي
ئارمانىمىز!»

زىيائىنىڭ «مەھزۇنىل ۋائىزىن» (قايغۇلۇق نۇتۇقلار)، ئابدۇقادىر داموللامنىڭ «نەسىھەتى ئاممە»، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ «ئۇيغۇرۇم»، «باردۇر» قاتارلىق ئەسەرلىرى مۇشۇ تۆكۈلگەن قان، مۇشۇ كۈيلىنىدىغان ئارماننى ئاقىللارچە پەم بىلەن تونۇپ يېتىش ئاساسىدا يېزىلغان!

ئۇيغۇر خانلىقلىرىنى ھالاكەت دېڭىزىغا غەرق قىلغان ئاشۇ «ئەزىمەت»لەر ئۆز ئىشىنى «مىللەت» تۇغى ۋە «مېنىڭ بەرھەق» يېپىنچىسى بىلەن ئېلىپ بېرىشمىغانمىدى؟ لۇشۈن ئەپەندى «جۇڭگو تارىخىنى ئاقتۇرۇپ ئىككى بەھەيۋەت خەتنى تاپتىم. ئۇ بولسىمۇ: ئادەم يېيىش!» دېگەنىدى. ئاڭلىق ھەم ئىجتىھاتلىق، جانلىق ھەم ھەسرەتلىك تەپەككۇر تۆرىدە تۇرۇپ ئۇيغۇر تارىخىغا نەزەر تاشلىغىنىمىزدا بىز قايسى بەھەيۋەت خەتنى تېپىپ چىقىشىمىز مۇمكىن؟؟

4

قولۇمدىكى مىس ئاقچىلار ئەلۋەتتە ئۇيغۇر خانلىقلىرى دەۋرىنىڭ يادنامىسى. ئۇ كەلسە كەلمەسكە كەتكەن! ھازىر قالغىنى پەقەت پۇقرا- ئۇيغۇر خەلقى، مۇشۇ مىللىي ئىجتىمائىي گەۋدە. يېقىنقى زامان ئۇيغۇر مۇتەپەككۇرلىرىنىڭ بىۋاسىتە ئەمەلىي تەپەككۇرىدا جاھالەت ۋە ھەسەت شۇنداق ئەندىشىلىك ئورۇنغا كۆتۈرۈلگەنكى، «ئەگەر يوق بولسا ھازىرلىق بۇ مىللەت ھەم يوقالغايمۇ؟» (ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى: «ئۈزۈلمەس ئۈمىد» ناملىق شېئىرىدىن) دېگەن ئادا - جۇدالىق دەرىجىسىگە يەتكەن! بۇ ھازىرلىق-مىللەتنى ئەقلىي مىللەتكە، زامانىۋى ئاڭدىكى بىلىملىك مىللەتكە، جۈملىدىن مىللەتنى ھەسەتكە نەپرەت ۋە لەنەت ياغدۇرىدىغان مىللەتكە، ئىچكى ئۇيۇشۇشكۈچىنى قىلچە زەخمىلەندۈرىدىغان ھەر قانداق سۆز- ھەرىكەتكە شەرتسىز ھەم رەھىمسىز قارشى تۇرۇپ، ھەسەت ئالۋاستىلىرىنى مىللەت ئەنجۈمەنىدىن لەنەت چۆل - جەزىرىسىگە ئىرغىتىپ تاشلايدىغان مىللەتكە ئايلاندۇرۇش ھازىرلىقىدىن ئىبارەت! چۈنكى، ئەمدىلىكتە مىللەتنى سۆيۈش قانداقتۇ ئۆتكەن خانلىقلار ھەققىدە خامۇش لاپ ئۇرۇش بىلەن ئەمەس، قانداقتۇ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەيدىغان

پىتنە - پاسات ۋە يالا - تۆھمەت بىلەن
ئەمەس، قانداقتۇ مۆشۈكىيا پىلاقتەك جىمغۇر
بولۇۋېلىپ، سوغۇق قول سېلىپ قىرىپ
تاشلاش بىلەن ئەمەس، دەل بۇلارنىڭ ئەكسىچە،
بىلىم ۋە ئىناقلىقتىن ئىبارەت مۇشۇ ئىككى
ھاياتىي كۈچ ئۈستىدە ۋىجدانىي باشقا
تۇرۇش ۋە ئىشلەش بىلەن ئۆلچىنىدىغان
بولدى! مۇشۇ نۇقتىدىن ئەشەددىي ھەسەت-
خورلارنى مىللەتنى ھالاكەتكە ئىتتەرگۈچىلەر
دەپ ئەيىبلىشىمىز مۇمكىن. ئۇلارنى تارىخى-
مىزنىڭ سەلتەنەت دۇردانىلىرىنى ھالاكەت
دېڭىزىغا غەرق قىلغان ئاشۇ ئەسەبىي جىنا-
يەتكار ئەرۋاھىنىڭ بۈگۈنكى ۋارىسلىرى،
دەپ ئاتاشقا ھەقلىق ئەمەسمىزمۇ؟

بەزىلەر: «ھەسەت شەخسكە قارىتىلغان،
مىللەتكە، دۆلەتكە قارىتىلغان ھەسەت
بولمايدۇ» دېيىشى مۇمكىن. بۇ دەل شەخسكە
قارىتىلغان ھەسەتنىڭ «مىللەت» تۇغىنى
كۆتۈرۈۋېلىشىدىكى بىر باھانىسى، خالاس!
ھەسەت شەخسكە قارىتىلغان شەكىلدە باشلى-
نىپ، مىللەتنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچىنى پارچىلاپ،
مىللەتنى، دۆلەتنى خانىۋەيران قىلىدىغان-
لىقىنى مەن مەزكۇر ژۇرنالنىڭ بۇ يىللىق
4 - سانىدا «ھەسەتخورلۇق مىللەتنى خاراب-
لاشتۇرىدىغان خەتەرلىك روھىي ئىللەت»
ناملىق ماقالەمدە بەش قاتلاملىق نۇقتا
بىلەن شەرھلەپ ئۆتكەنىدىم. بۇ، تارىخ
تەكرار ئىسپاتلىغان ھەقىقەت! ئۇنى قايتا
ئىسپاتلاپ كۆرسىتىشتەك قىيامەت خورلۇقى-
دىن خۇدا ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن!

مەھمۇد خوجا پوچى بايانداي جەڭلىرىدە
ياغاچتىن «پو» ياساپ ئىلى قوزغىلاڭچىلىرى
قاتارىغا سۇقۇنۇپ كىرىۋالغانىدى.
ئۇ كېيىن ئەزەمخان سۇلتانىنىڭ قول-
تۇقىغا كىرىۋېلىپ، ئىلى سۇلتانلىقىدىكى
باش سەركەردە ئابدۇرۇسۇل بەگنىڭ سۇيى-
قەست بىلەن ئۆلتۈرۈلۈش پاجىئەسىنى پەيدا
قىلدى. بۇ «شەخسكە قارىتىلغان ھەسەت»
ئىدىغۇ؟!

ئەلىشىر ناۋائىنىڭ سۇلتان ھۈسەيىن باي-
قارا بىلەن بولغان بۇرادەرلىكى تۈپەيلى رى-
شىك - ھەسەتكە چۆككەن مەجىدىدىن مۇھەم-
مەد ئەينى زاماندا ۋەزىر نىزامۇل مۈلۈككە
سۇيىقەست ئىشلىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ۋەزىر
بولغانىدى. مەجىدىدىن مۇھەممەد ۋەزىرلىككە
چىققىچە «دۆلەت خەزىنىسى مەنپەئىتى ئۈ-
چۈن»، نىزامۇل مۈلۈك ۋاقتىدىكى ئىككى
تۈمەن پۇللۇق كىرىمنى بىردىنلا ئىككى-
مىڭ تۈمەن پۇللۇق غايەت زور كىرىمگە كۆ-
تۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ ئۆز ماھىيىتىنى ئاش-
كارىلاپ، ساددا مەنپەئەت تېشى بىلەن
ئەقىل ۋە ئەخلاق دۇردانىلىرىنى سۇندۇرۇشقا
باشلىغانىدى. ئۇنىڭ ئەلىشىر ناۋائىنى پايتەخت-
تىن چەتنەشتۈرۈشى بەلخ ھاكىمى دەرۋىش
ئەلى باشلىغان ئىسياننى كەلتۈرۈپ چىقار-
دى. نەتىجىدە، مەجىدىدىن مۇھەممەد ئۆز
ئورنىنى يەنە نىزامۇل مۈلۈككە ئۆتكۈزۈپ
بېرىشكە ۋە پايتەختتە تەنتەنە بىلەن كۈ-
تۈۋېلىنغان ئەلىشىر ناۋائىنىڭ نەپرىتىگە
دۇچار بولۇشقا مەجبۇر بولدى. بۇنداق
ھەسەتخورلۇققا ئىبن سىنا (ر قىبى تا-
جۇلمۈلۈك)، ئۇلۇغبېگ (رەقىبى خوجا ئەھ-
رار) ھەم دۇچ كەلگەن.

ئۇلۇغبېگ ئۆزىنىڭ ئەقىلپەرۋەرلىكى،
ئىلىم - پەن، شېئىرىيەت ۋە سەنئەت ساھە-
سىدىكى نەتىجىلىرى تۈپەيلى خوجا ئەھ-
رارنى روھىي تىرەك قىلغان مۇتەئەسسىپ
كۈچلەر تەرىپىدىن ھەسەت دېڭىزىغا تاشلان-
دى. مۇشۇ مۇتەئەسسىپ كۈچلەر «دىنىي ئەن-
ئەنىنى قوغداش» نىقابىدا ئۇنىڭ ئوغلى
ئابدۇلەتىپنى ھاياجانلاندۇرۇۋەتتى. مۇتە-
ئەسسىپ روھىيەت نوپۇزلۇقلىرى تەرىپىدىن
ئالدانغان ئابدۇلەتىپ 1449 - يىلى 27 -
ئۆكتەبىر كۈنى ئۇلۇغبېگنى قەتل قىلى-
ۋەتتى!

ھەممىگە مەلۇم، شائىرە ئامانىسا خېنىمنىڭ مەرىپەت ۋە سەنئەتپەرۋەر پائالىيەتلىرى ئوردا ئىچى ۋە سىرتىدىكى رەشىكچىلەرنىڭ پىتنە - بوھتانلىرىدىن خالىي بولالمىغان، نەتىجىدە، ئاتالمىش «شەخسكە قارىتىلغان ھەسەت» ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ھالاقەتلىك قانۇنىيەتلىرى بويىچە مىللەتكە زەبۇنلۇق لاتقىلىرى تاشلىغان!

ئەلىشىر ناۋائىي نامەرد ھەسەتخورلۇققا مەردانە تاقابىللىق توغرىسىدا مۇنداق يازغان:

«مەرد كىشىدۇر خىزمىتىدىن قايتارمىغان باش،
ئەگەر ئاسماندىن باشىغە ياغسا ھەم تاش.
ئەگەر ئول تاشلار بىلەن باشىڭ يارىلغاي،
سائادەت بەلگىسى ئول يارا ئورنى قالغاي.»

زالىملىي ھەسەتخورلۇقنىڭ ئىجتىمائىي ئاقىۋىتى ئۈستىدە مۇنداق يازغان:

«ئەگرىلىكتىن چىمەن ئىچرە تىكەن،
خار تۇرۇر گەرچە گۇل ئىچرە ۋەتەن.»

«بۇ پىشە سەر ھەددە ھەر تەرەپ يۈز شىرۇ ئەجدىھا،
خالايىقنىڭ كۆزىدە پەردە غەپلەت نۇر ئايان بولماس.»

ئابدۇللا خاراباتى پىتنە - ھەسەتنى مىللىي ئاپەتنىڭ ئۇرۇقى سۈپىتىدە مۇنداق ئەيىبلەيدۇ:

«پىتنە قىلماق خۇنى ناھەقتىن يامان،
پىتنىچى قالماس جەھەننەمدىن ئامان.
خۇنى ناھەق پىتنىدىن پەيدا بولۇر،
پىتنىدىن ئالەمدە، كۆپ غەۋغا بولۇر.
ئۇشبۇ ئالەم پىتنىدىن بولغاي خاراب،
پىتنىدىن كۆپرەك كىشى كۆرگەي ئازاب.»

مۇتەپەككۇر ئەجدادلىرىمىز پىتنە - ھەسەتنىڭ ئىجتىمائىي ئاقىۋىتىنى قانداق روشەن كۆزەتكەن - ھە!

5

بالاساغۇن كونا خارابىسى ۋە يوقالغان قارا ئارچا «ئارتۇچ» قالدۇقلىرىنى ئىزدەش جەريانىدا ئابدۇقادىر دامولامنىڭ جىيەنى، ئابدۇقادىر داموللامنىڭ سىڭلىسى ھەلىمە خاننىڭ ئوغلى مەشھۇر ئۆلىما زەينۇل ئابىدىدىن مەۋلەۋى داموللا ھاجىم بىلەن ئۇچراشتىم. بىز بىلەن مەھەللىداش بۇ كىشى ماڭا خوجا - ئىشان ئەۋلادلىرىدىن ئاتۇشتىكى بىردىنبىر خانىقا ئىگىسى بولمىش XXX بىلەن ئابدۇقادىر داموللامنىڭ بىر قېتىملىق سۆھبىتىنى سۆزلەپ بەردى.

ئىشان: «ئىبلىسنىڭ بەدبەشەرە شەيتانغا ئايلىنىشىدىكى سەۋەب نېمىدىن؟» دەپ سوئال قويغان.

داموللام: «ئاللا ياراتقان ۋە ھەممىنى بىلەرلىكى بىلەن ئالايىكلارنى ھەيرەتتە قالدۇرغان ئادەمگە كىبىر - ھەسەت تۇتقانلىقى، شۇنىڭدەك مالايىكلار ئارىسىدا تەپرىق پەيدا قىلىدىغان بوھتان بىلەن شوغۇللانغىنى ۋەجىدىدىن ئىبارەت» دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئىشان: «شەيتانىنىڭ ئالامىتى نېمە ئىدى؟» دەپ سوئال قويغان.

داموللام: «ئۆزىنىڭ نادانلىقىنى بىلمەسلىك ئىدى» دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئىشان: «شۇ شەيتانىنىڭ بېشارىتى نېمىدىن ئىبارەت بولغاي؟» دەپ سوئال قويغان.

داموللام: «نادانلىقتا ياتقان خەلقتىن چىققان نادان ئىشانىنىڭ نادانلىقىنى تەرغىب قىلىشىدىن ئىبارەت» دەپ جاۋاب بەرگەن. ئىشان دۇدۇقلىغىنىچە بۇ سورۇندىن چىقىپ كەتكەن.

ئابدۇقادىر داموللا بىننىي ئابدۇۋارىس — 20- ئەسىر مۇقەددىمىسىدىكى مەشھۇر ئۇيغۇر ۋەتەنپەرۋەرى، دېموكراتى ۋە مەرىپەتچى مۇتەپەككۇر ئالىم - شائىرى ئىدى. ئۇنى رەشىكچى باپلار بىلەن ئۆلىما - زىيالىيلار

شېۋىت مىسسىئونېرلىرى ۋە مىلىتارىست ئەمەلدارلارنى قۇترىتىپ، 1924 - يىلى ھېلىم (تاز) مەزىنىڭ قولىدا قەتل قىلىنۋېتىشتى. بۇ سۈيىقەستكە ئەينى زامان ۋە ئىلگىرىكى زاماننىڭ بەدنىيەت جاسۇسلىرىدىن تەركىب تاپقان بىر گۇرۇھ «مىللەتپەرۋەر ئۆلىما» قىياپىتىگە كىرىۋالغان كەسپىي تۆھمەتخورلىرىمۇ پائال قاتناشتى. بۇ رەشك - ھەسەت پاجىئەسىدىن زارلانغان خەلق:

«داموللام شېھىت بولدى،
ياتار جايى بېھىش بولدى.
داموللامغا قەشقەرلىق
كۆپ يىغلاپ بىھوش بولدى»

دەپ قوشاق قاتتى. مانا بۇ ئەل قەلبىدىكى بېھىش ئىدى!

مەمتىلى ئەپەندى توختاجى (تەۋپىق)، قۇتلۇق شەۋقى قاتارلىق مەرىپەتپەرۋەر شائىرلار مەرسىيە يېزىشىپ، ئۇنى ھىدايەت كانى، ئالىي ھىممەتلىك ئۇستاز، كەرەملىك دېڭىزى، خەلق غەمگۇزارى، ئالىي تەپەككۇر ئىگىسى، ھەقىقىي ئىسلاھاتچى ئالىم دەپ، ئۇنىڭ كۆز يۇمغانلىقىغا نادامەت قىلىشتى.

ئۇنىڭ سۆزلىرى مىللەتنىڭ روناق تېپىشى بىلەن نادانلىق ۋە ھەسەتخورلۇقنىڭ ئوت بىلەن سۇدەك زىددىيىتىنى ئېچىپ بەردى. ئۇ «ئاقائىد زەرۇرىيە» ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق يازغانىدى:

— «ئىنساننىڭ خار ۋە زەبۇن بولىشىغا سەۋەب نېمىدۇر؟

— ئىككى نەرسىدۇر: بىرى جاھىللىق ۋە نادانلىق، ئىككىنچىسى، تەپرىق ۋە ئىختىلاپتۇر.»

— «ئىززەت - ھۆرمەت، كۈچ - قۇۋۋەت نېمە بىلەن ھاسىل بولۇر؟

— ئىلىم - مەرىپەت ھەم ئىتتىپاقلىق بىلەن ھاسىل بولۇر.»

ئابدۇقادىر داموللام «قۇتادغۇبىلىك»، «ھىببەتۇل ھاقايىق» داستانلىرىدا تەكىتلەنگەن «بىلىم» — ئىلىم - پەن قاراشلىرىغا يەنە مىللەتنىڭ ئويغۇنۇشقان كۈچى — بىرلىك ھەمدەملىكى تېماتىكىسىنى قوشتى! ئۇ شۇنداق قىلىپ پولاتتەك مۇستەھكەم ھەم مەدەنىيەتلىك مىللەت غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ قانۇنىيەتلىك زۆرۈرىيەتلىرىنى روشەنلەشتۈرۈپ بەردى. ئۇنىڭ قاتىلى تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا، نادانلىق ۋە ھەسەتتىن ئىبارەت رېئال ئىللەتنىڭ پاجىئەلىك راۋاجلانغانلىقى بولدى!

ئابدۇقادىر داموللام «مۇخەممەس» ناملىق 120 مۇخەممەس كۇپلېتىدىن تەشكىل تاپقان مەشھۇر داستانىدا نادانلىق ۋە ھەسەتنىڭ ئەينى زامان ئۇيغۇر جەمئىيىتى قاتلام ۋە ساھەلىرىدىكى ئىپادىلىرىنى ئېچىپ تاشلىدى. ئۇ بولۇپمۇ قەلەم ۋە تىل بىلەن شۇغۇللىنىدىغان شائىر، ئەدىب، تەرجىمان، مىرزىلار ئۇستىدە توختالغاندا ئۇلارنىڭ يارىماس قىلىق ۋە جىنايى پىتنە-بوھتاندىن يىراق بولۇپ، خەلقنى ئىلىمگە ۋە بىرلىك - ئىتتىپاقلىققا ئېرىشتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىككى نىشان خاراكتېرلىك خىزمەتنى ئاڭلىق ئىشلەشكە دەۋەت قىلدى. ئۇ:

«قارانى ئاق ئەيلەمەك، ئاقنى قارا كارى قەلەم،
بۇ سەبەبدىن دائىما ئەكسەرلەرگە يەتمىش ئەلەم.»

«ھەممىدىن بەتتەر قەلەمگىر بولسا گەر ئەھلىي شەرىر،
ئەلھەزەر، سۇممەل ھەزەر، سۇممەل ھەزەر،
سۇممەل ھەزەر»

دەپ يازدى. ئۇ، شائىر، ئەدىبلەرنىڭ ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىدىغان مەسخىرىۋازلىق بىلەن شۇغۇللىنىش ئورنىغا دوستانىلىقنى ئۈستۈرىدىغان ۋەسىقى بايان بىلەن شۇغۇللىنىشنى تەۋسىيە قىلدى.

ئۇ، بۇ ھەقتە نەپسى شەيتان كەينىگە كىرمەي، ئەقىل بىلەن ئىش تۇتۇشنى تەلەپ قىلىدى.

ئابدۇقادىر داموللام «مېۋىلەر مۇنازىرىسى» ناملىق يەنە بىر داستانىدا ئۆلىما - زىيالىيلار ئارىسىدىكى بىر - بىرىدىن ئۈستۈنلۈك تالىشىش رەشكى - ھەسەتچىلىكىنى پاش قىلىپ، ئۇلارنىڭ خەلقنىڭ روھىيەت باغچىسىدا ئۆزىگە مۇناسىپ ئورۇن تۇتۇشى، بىر - بىرىنى قوللىشى لازىملىقىنى تىلغا ئالىدۇ. ئۇنىڭچە، بۇ باغ ھەر خىل مېۋىگە موھتاج. ئابدۇقادىر داموللام بىر مەملىكەتتە سۇلتان بولمىغاندىمۇ داناپىرى-ئۇستاز بولۇشى لازىم، ئۇ قانچە كۆپ بولسا، شۇنچە ياخشى، دەپ قارايدۇ. بۇ، خوجىلار دەۋرىدە ياشىغان ئابدۇللا خاراباتىنىڭ «مەسنەۋى خاراباتى» ناملىق ئەسىرىدە ئوخشاش ئوتتۇردا مۇنداق تىلغا ئېلىنغان:

«ئەھلى دىنا مەشئەلى روھى زەمىن،
كىمدە مەشئەل بولسا تۈن خەۋپتىن ئەمىن.
ئەي بۇرادەر بولما دىناسىز بۇگۈن،
بولماغىل ھەرگىزمۇ مەشئەلسىز بۇگۈن.»
«ھەر دىيارنىڭ چىراغىدۇر ئالىمى،
ھەر قارا تۈننىڭ ماھى ئالىمى.»

زەينۇل ئابىدىن داموللا ھاجىم بىلەن بولغان سۆھبەتتىن كېيىن مەن ئۆيگە قايتتىم. نادانلىق ۋە رەشكى-ھەسەتنىڭ يېقىنقى ۋە قەدىمكى پاجىئەلىرى ئۈستىدىكى ھەسرەتلىك ئەسلىمىلىرىمنى تەپەككۇر تەلقىنلىرىغا سېلىپ، تۈن نىسپىگىچە ئويقۇ ئارامىغا كىرەلمىدىم. كۆزۈمگە ھېلىمۇ تازا مەزۇنلۇقنى راۋا كۆرگۈچى تائىپە بىلەن ھەسەت پاجىئەسى پىلانلىغۇچى ئاتامانلارنىڭ خۇنلۇك تەلەتى كۆرۈنگەندەك بولدى. ھەسرەتلىكى شۇكى، بۇ خىل پېرسوناژلار ئەينى زامانلاردا كىشىلەر كۆزىگە ئەسلى قىياپەتلىرىنىڭ دەل ئەكسىچە گۈزەل ۋە نەپىس قىياپەتلىك بولۇپ كۆرۈنىدۇ. پەقەت مۇقەددەس ۋاقىتلا، ئۇلارنى كېيىنكى ئەۋلادلار ئالدىغا ئەسلى قىياپىتى بويىچە يالىڭاچلاپ قويىدۇ. ۋەھالەنكى، مۇنداق يالىڭاچلاپ قويۇش ئېچىنىشلىق پاجىئەلەر بەدىلىگە ئورۇندىلىدۇ، خالاس!

6

بۇ يىل «خەلق تىياتىرى»دا كەچلىك كونسېرتقا قاتناشتىم. مەن ئويۇن باشلىنىپ قالغاندا زالغا كىرىپ ئورنۇمنى تېپىۋالغانىدىم. سەھنىدە ئاتاقلىق بىر ئايال ئۇسسۇلچى ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۇسسۇلى مېنى خېلىلا دەھلىيا قىلغانىدى. ئارقامدىكى قاتاردا ئولتۇرغان يەنە بىر ئاتاقلىق ئەر ئۇسسۇلچى يېنىمدىكى ھەمراھلىرىغا قاراپ: «ئۇ قېرىدى سەھنىدىن چۈشۈرۈۋەتسۇن، بېلى قېتىپ ئېگىلەلمەي قاپتۇ...» دەپ سۆزلەپ كەتتى. بىز تونۇشاتتۇق، ئەمما قاراڭغۇدا ئۇ مېنى ئارقا تەرەپتىن تونىيالماي قالدى. مەن ھەيران بولدۇم، ئۇلار بىللە ئوقۇغان، تەڭتۇش ساۋاقداشلاردىن ئىدى. تەرلەپ كەتتىم، تامچىغان تەر مونچاقلىرى بىلەن بۇ ھەسەتچىنىڭ ھۆرمىتى ئىلگىرىكى ئېگىزلىكتىن پەسكە دومىلاپ چۈشۈشكە باشلىدى. يادىمغا يەنىلا سەئىدىنىڭ مۇنۇ بېيىتى كەلدى:

«رەھىمسىز ھەي ھەرە سۆزۈمنى ئاڭلا:
ھەسەل بەرمىسەڭمۇ، نەشتەر سانجىما!»

كۆز ئالدىمدىن ھەسەتنىڭ ھەر خىل شەكىل - نۇسخىلىرى ئۆتۈشكە باشلىدى: سالام ھەسەتلىرى، دوكلات ھەسەتلىرى، ئەسەر نەشىر قىلىش ھەسەتلىرى، ئىلمىي مۇۋەپپەقىيەت ھەسەتلىرى، ئۇنۋان باھالاش ھەسەتلىرى، ئەمەل-دەرىجە ئۆستۈرۈش ھەسەتلىرى، توي تۆكۈن ھەسەتلىرى، ئۇلپەت ۋە مەشرەپ ھەسەتلىرى، يۇرتۋازلىق ھەسەتلىرى، قەددى-قامەت ھەسەتلىرى، بەختۇ-ئامەت ھەسەتلىرى.... قارىماققا،

بۇ خۇنۇك ئىللەتنىڭ رەڭگارەڭ شەكىلگە خېلىلا قېنىقارلىق دەرىجىدە باي ئىكەنمىز.

ھەيران بولىمەن. ئۇمۇمەن خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت ھاياتىنى بېيىتىش ۋە جانلاندۇرۇش، ئۇزاق داۋام قىلغان مەدەنىيەت تارىخىمىزنى ئۈزۈلدۈرمەي راۋاجلاندۇرۇش يولىنى بويلاپ ھالال ئەجىرى ئەمگىكى بىلەن نەتىجە قازانغۇچىلارنى قوللاش بىر پۈتۈن مىللەت، مىللىي مەدەنىيىتىنى سۆيىدىغان ھەر قانداق ئاڭلىق كىشىدە بولۇشقا تېگىشلىك ئەقەللىي ئىپتىخار، ئەقەللىي ۋىجدان بولۇشى كېرەك ئىدى. ۋەھالەنكى، بۇنىڭ ئەكسىچە، خەلقىمىز، مىللىتىمىزدىن ئۆسۈپ چىققان مۇنداق نۇرانە ئۆلگىلەرنى نابۇت قىلىش يولىدىكى پىكىر ۋە پائالىيەتتە يۈرگۈچىلەرنىڭ قىلمىش-ئەتمىشلىرىدىن ئۇلارنى خەلقىمىزنىڭ ھەقىقىي پەرزەنتلىرى دېيىشكە كىمنىڭ رايى باردۇ؟ مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، مانا مۇشۇ خىل ئىنسان قىياپىتىدىكى ئالۋاستى ۋە يالماۋۇزلار تۈپەيلى خەلقىمىز نۇرغۇنلىغان مەدەنىيەت مەلىكىلىرى ۋە مۇمكىنچىلىكلىرىدىن مەھرۇم قالغان ئەمەسمىدى؟!

بەزى ساددا پىكىرلىك كىشىلەر: «قەلەم ئەھلى ئەزەلدىن شۇنداق، بىر بىرىنىڭ پېيىدە يۈرۈشىدۇ» دەيدۇ. مەن مۇنداق قارىمايمەن.

دەرۋەقە، قەلەم ئۇ بىر كۆپ باسقۇچ، كۆپ قاتلاملىق مەلىكە-دەرىجە. ئەگەر تەپەككۇر ئالەمىنىڭ بىر قەدەر يۈكسەك پەللىسىگە كۆتۈرۈلگەن قەلەم ئىگىسى بولىدىكەن، ئۇ مۇنداق بولمىغۇر پىكىر تۇزانلىرى بىلەن ئۆز قەلبىنى خۇنۈكلەشتۈرمىگەن بولاتتى. چۈنكى، ئالەم، قەلبى يورۇق كىشىلەر ئۈچۈن يورۇق، تەپەككۇر ئەھلى ئۈچۈن تەپەككۇر پاكلىقى ۋە تەپەككۇر بايلىقىدىن قىممەتلىكرەك خەزىنە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

ئىلىم-سەنئەت تارىخى شۇنى تەكرار ئىسپاتلىدىكى، خۇنۈك ۋە ناپاك پىكىرنىڭ ئەخلەت تۇزانلىرى ئۇنىڭ ئىگىلىرىنى مەنىۋى مەدەنىيەت كۆكىدە يۇقىرى ئۆرلەش، پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە يۈزلىنىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم قىلغان. ئۇخۇددى ئېغىر تاشتەك ئۇنىڭ پارلاق چوققىغا چىقىشىغا ھامان توسقۇنلۇق قىلىدۇ. روشەنكى، پاكلىق ۋە ئۇلۇغۋارلىق روھىيەت پەرۋازىدىكى ھەقىقىي قاناتتىن ئىبارەت. ئۇنداق بولمايدىكەن «موزاينىڭ يۈگۈرۈشى سامانلىقىچە بولۇپ قالىدۇ»!

يۇقىرىدا زىكىر قىلىنغانلاردىن باشقا بىزدە يەنە «غايىۋانە ھەسەتخورلۇق»، «ۋەكالىتەن (ھاۋالە خاراكتېرلىك) ھەسەتخورلۇق»، «ئۆز كاساپىتىنىڭ ئۆچىنى چىقىرىۋېلىش خاراكتېرىدىكى ھەسەتخورلۇق»، «ئۆزىدىن بىر-ئىككى زامان كېيىنكىلەرگە قارىتىلغان ھەسەتخورلۇق»، «ئۆزىدىن پېشقەدەملەرنى پۇتلىكاشاڭ سانايدىغان ھەسەتخورلۇق» قاتارلىق تېخىمۇ غەلىتە، ئاجايىپ-غارايىپ رەشك-ھەسەت تىپلىرى بار. بۇلارنى ئويلىسام «چىلتانى ئىلىك بەگ» داستانىدا تەسۋىرلەنگەن قارا ياغاچلار توقايلىقىغا مۆكۈنۈۋالغان ھەر خىل «يەك» (ئالۋاستى) ئوبرازلىرىنى قىياس قىلىمەن. ئۇلارنىڭ ھەقىقىي سۈرىتىنى بىر-بىرىدىن پەرقلەندۈرۈپ سىزىپ چىقىشقا ئۇستا رەسساممۇ ئاجىزلىق قىلسا كېرەك!

بەزىدە ئاڭلايمەن: «خەلق ئارىسىدا كۆمۈلۈپ ياتقان ئاجايىپ قابىلىيەتلىك كىشىلەر بار، ھازىرقىلار نېمە، ئۇ!» بەزىدە ئاڭلايمەن: «كەلگۈسىدە ئاجايىپ تالانتلىقلار پەيدا بولىدۇ، ھازىرقىلار نېمىگە ئەرزىيتتى!»

... ... دەرۋەقە، خەلق ئۇلۇغ، ئۇمىد

—«نېمە سەۋەبتىن كىشى ئۆلگەندىن كېيىنلا قەدرى - ئېتىبارىنى تاپىدۇ؟»

مۇشۇ سوئاللار ئۈستىدە ئويلاندىم.

مەلۇمكى، رەشك - ھەسەت — «روھىي ئازادلىق»، «ئەركىن - دېموكراتىك روھ»نىڭ دەل ئەكسىچە، مىللەت روھىيىتىدىكى، جۈملىدىن ھەسەتخور ۋۇجۇدىدىكى ئەسەبىي ئىللەت. رەشك - ھەسەت ئەپسانىۋى چۆچەك شەكلىدىكى دوزاخ بولماستىن، دەل رېئال ھەقىقىي جەھەننەم. ئۇنىڭ ئوتلىرى نەپسانىيەت ۋەسۋەسىسى بىلەن يانغان، ئۇنىڭ ئاپەتلىك يالقۇنلىرى ئۆزىنىڭ ناقابىللىقى ۋە بەختسىزلىكى بىلەن باشقىلارنىڭ ئىقتىدارى ۋە سائادەتمەنلىكىنى دۈم يېتىپ سېلىشتۇرۇش ئاساسىدا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن دوزاختىن ئىبارەت. بۇ خىل ھەسەت يالقۇنلىرى ئۇنىڭ ئىقتىدارىغا ۋە بەختىگە ئېرىشىش مۇمكىنچىلىكلىرىنىڭ باش كوزىرى بولغان ئەقىل جەۋھىرىنى كۈل قىلىپ، ئۇنى تەپەككۇر، روھىيەت، خۇلقى - مىجەز ۋە جىسمانىي جەھەتتىن قۇرۇتۇپ، خارابىلىق توپىسىغا يېقىنلاشتۇرىدۇ. ئۇنىڭ تىرىكلەر ئارىسىدىكى پائالىيەتلىرى ھەسرەتتە ئۆلگەن ھەسەتخور ئەرۋاھىنىڭ قىساسكار تەلۋىلىكلىرىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. ھەسەتخور باشقىلارنىڭ سۈرىتىنى تامغا ئېسىپ قويۇپ، ئۇنىڭ بەدىنىگە چاڭگال سېلىپ، گۆشىنى تىتىپ يېگەندەك خىيالى كۆرۈنۈشتىن ئۆز - ئۆزىنى بەزلەپ، ئەمەلدە ھەر دەقىقە ئۆز - ئۆزىگە چاڭگال سېلىپ، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈچىدۇر. «روھىي ئازادلىق» دېگەندە، ئۇ دەل تەلۋە جۇنۇنىنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ئالداش ۋە ھالاك قىلىش «ئەركىن - ئازادلىقى»، خالاس!

ھەسەتخورلۇق بىلەن «ئىلمىي مۇھاكىمە»، «ئىقتىدار رىقابىتى» ۋە «نوپۇزغا قارشى ئىسيان» دېگەنلەرنىڭ مۇناسىۋىتى ئالۋاستىلىق

كەلگۈسىدە، بۇ گۈزەل ئىبارە ۋە گۈزەل ھەقىقەتكە ھەر خىل ئاڭ تۈزۈلمىسىدىكى كىشىلەر ھەر خىل مۇئامىلە قىلىدۇ. قاراڭلار، ھەسەتخور كىشىلەرمۇ بۇ سۆزدىن ئۆز تەپەككۇرى بويىچە ئۇستىلىق بىلەن پايدىلىنىشقان!

ھەسەتخورلۇقنىڭ جىمغۇر بىر شەكلىمۇ بار. ئۇ بولسىمۇ، «سۈكۈت قىلىپ تۇرۇۋېلىش شەكلىدىكى ھەسەتخورلۇق»تىن ئىبارەت. ئۇ ئۆز قېرىندىشىنى، ھاقارەتلىنىۋاتقان، چەتكە قېقىلىۋاتقان بىگۇناھ كىشىنى مەلۇم بىر ئېغىز-بۇرۇن يالىشىش لەززىتى ۋە تاپاۋەتكە دەپسەندە قىلىدىغان، خار قىلىدىغان، ساتىدىغان كىشىلەرنىڭ دەل ئۆز ئەينى ئەمەسمۇ؟

7

ھەسەتخورلۇق ھەققىدىكى ھەسرەتلىك تارىخىي ۋە رېئال ئەسلەشلەردىن يەكۈن چىقىرىشقا قىزىقىپ قالدىم. چۈنكى مۇھاكىمە يەكۈنلىرى ھادىسىلەردىن قانۇنىيەتلىك ماھىيەتلەرنى ئاچىدىغان ئەقلىي بىلىش بولۇپ ئۇنىڭسىز روشەن، بەرقارار ئاڭلىق نۇقتىئىنەزەرنىڭ شەكىللىنىشى مۇمكىن ئەمەس. مېنىڭ ئۆز يەكۈنلىرىمنى چىقىرىش جەريانىم بىر قاتار مۇجمەل قاراشلارغا، ئېنىقراق ئېيتقاندا ھەسەتخورلۇقنىڭ تۈرلۈك نىقابلىرىغا داۋاملىق تەھلىل يۈرگۈزۈش جەريانىم بىلەن بىرلىشىپ كەتتى.

— «رەشك- ھەسەت- روھىي ئازادلىق، ئەركىن- دېموكراتىك روھ» مۇ؟

—«رەشك-ھەسەت-ئىلمىي مۇھاكىمە، ئىقتىدار رىقابىتى، نوپۇزغا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈش»مۇ؟

— «رەشك - ھەسەت — مىللىي قەھرىمانلىق روھىنىڭ جۇشقۇنلۇق پارتلىشى»مۇ؟

ماھىيەت بىلەن ئادەملىك قىياپەتنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشاپراق كېتىدۇ.

ئىلمىي مۇھاكىمىدە ئىلمىي مۇنازىرە بولىدۇ. بۇ، ھەقىقەتنى، ئىتتىپاقلىقنى، مىللەت ۋە دۆلەتنى گۈللەندۈرۈشنى مەقسەت قىلىدىغان، ھەقىقەتكە ھۆرمەت قىلىپ، خاتالىقنى تۈزىتىدىغان، يالغان-ياۋىداق، پىتنە-بۆھتاندىن خالىي بولغان ئەقلىي پائالىيەت. ئىلمىي مۇنازىرىدە تېماتىك مۇخالىپ بولىدۇ، پېرسونال رەقىب بولمايدۇ!

ئىقتىدار رىقابىتى — ئۆز رىقابەتدىشىنىڭ بىلىم ۋە قابىلىيەت قاتلاملىرىنى ئېتىراپ قىلغان، ھۆرمەتلىگەن ھالدا، ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا يېتىشىۋېلىشى ياكى تەگداشلىق سەۋىيىدىن چۈشۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئاقىلانە، ھالال ۋە مەردانە تىرىشچانلىقتىن ئىبارەت. ئىقتىدار رىقابىتى، مىللەتتە ئىقتىدارلىق كىشىلەرنى ھىقدار جەھەتتە كۆپەيتىدىغان، سۈپەت جەھەتتە تاكاممۇللاشتۇرىدىغان، جەمئىيەت راۋاجىغا مەنپەئەتلىك بەيگە! ئۇ مەنىۋى قاتىللىق، روھىي قاراقچىلىق ھېسابلانغان پەسكەش ھەسەت بىلەن چىقىشالمايدۇ.

نوپۇز — ئىجتىمائىي ھادىسە. يالغان نوپۇز بولمىسىلا، ئەكسىيەتچى نوپۇز بولمىسىلا، ئارقىغا سۆرەيدىغان نوپۇز بولمىسىلا، ئۇ، جەمئىيەتنىڭ ئەقلى، ۋىجدانى، شان-شەرىپىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئىپتىخار مۆجىزىسى ھېسابلىنىدۇ. ھەقىقىي، ھالال ۋە ئىلغار تەپەككۇر نوپۇزى مىللەتنىڭ نۇرانە چىراغلىرى بولۇپ، ئۇنىڭ بولغانلىقى بىلەن بولمىغانلىقىنىڭ پەرقى چوڭ. ئابدۇقادىر داموللامنىڭ: سۇلتان بولمىسىمۇ دانا پىرى- ئۇستاز بولسۇن، دېگىنى مۇشۇ پەرقنى چۈشەنگەنلىكىنىڭ ياڭراق نىداسى.

مۇنداق روھىيەت مەشئەللىرى كۆپ بولۇشى، ئىسمى-جىسمىغا لايىق بولۇشى، ئۇ يول چىراغى بولۇشى، گەندە قاچىسى بولۇپ قالماسلىقى لازىم. بۇنداق يول چىراغلىرىنى ئاقىللار ئاسرايدۇ، تەلۋىلەر ئۇڭغا تاش ئېتىپ، «جاھالەت پەرلىرى» نى چاقىرىشقا ئالدىرايدۇ.

ئەگەر زالىم، پوچەك، ھارامى، تەرسا بىرسى نوپۇز تىكلىۋالغانىكەن، ئۇنىڭ بۇ ئىللەتلىرى ئۇنى پەسلەشتۈرىدۇ، «سۇ پىرىسى قۇرۇق»نىڭ «ئېتى ئۇلۇغ»لىقتىن قالىدۇ. بۇنىڭغا ھېچقانداق پىتنە- ھەسەت ھاجەتسىز.

رەشك - ھەسەت مىللەتنىڭ نومۇسلۇق ئىللىتى، «قەھرىمانلىق روھىنىڭ پارتلىشى» ئەمەس! تارىخ ئۆزىنىڭ ھەسرەتلىك ئۆتمۈشى بىلەن ھەسەتخورلۇقنىڭ ئەڭ ئۆتكۈر، ئەڭ باھالىق، ئەڭ قىزغىن، ئەڭ مودىلىق دەۋر تېمىلىرى، پىكىر ئېقىملىرىنى نىقاب قىلىپ چىقىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. خەلق چۆچەكلىرىدە ئۆكۈز، يىلان، قارا مۈشۈك، قېرى تېكە، يالماۋۇز كەمپىر قىياپىتى بىلەن سورۇنغا كىرگەن ئالۋاستىلارغا قارىغاندا، پەردازات سىياقىغا كىرگەن ئالۋاستىلارنىڭ كۆپرەك، تېزرەك، ئۇزۇن مۇددەتىرەك، ئاۋاتىراق بازارغا، خېرىدارلىققا ئىگە بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. سوتسىيالىزم دۈشمەنلىرى سوتسىيالىزم غەلىبە قىلغانسېرى سوتسىيالىزم قىياپىتىگە كىرىۋېلىشىدۇ. مىللەت تارىخىغا داغ تەگكۈزگەن پۇرسەتپەرەسلەر، مىللەت يېڭى ئويغىنىشقا يۈزلەنگەنسېرى مىللەتنىڭ مىسلىسىز ئەمگۈزارلىرى ھەتتا بۇ خىل پىكىر مەيدانىنىڭ شەرتسىز «شەيخۇل

رەئىسى» بولۇۋېلىشقا كىرىشىدۇ. ئۇلار پوكۇلداپ تۇرغان خاۋاتىرلىك روھىيىتىنى ئەمىن قىلىش ئۈچۈن پاك، ھالال ئەقىل چىراغلىرىنى بىر - بىرلەپ چېقىۋېتىش كويىدا سەھنە ئارقىسىدا ھەرىكەتلىنىدۇ. مانا بۇ، تارىخنىڭ بۇ جەھەتتىكى ھەقىقىتى.

بىر قاتار ھەسەت - پىتنە كومېدىيىلىرى ئۇلارنىڭ بۇ قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلمايدىغانلىقىدىن بېرىلگەن بىلىش ئۇچۇرى! ئېچىنىشلىقى شۇكى، بىرمۇنچە تەييارلىقى ئاجىز كىشىلەر، بىر مۇنچە ھادىسىلەرگە قايمۇققۇچى تېيىز پىكىر ئىگىلىرى ئۇلار تەرىپىدىن مەزھەب مۇخلىسى قىلىۋېلىنغان بولىدۇ.

8

«ئۆلگەندىن كېيىن قەدرى - ئېتىبارىنى تېپىش» دېگەن نېمىنى ئۇقتۇرىدۇ؟

دەر ھەقىقەت، بىر مۇنچە كىشىلەر ئۆزى باقىي ئالەمگە سەپەر قىلغاندىن كېيىن، ھەتتا بىرەر دەۋر ئۆتۈپ «قەھرىمان» بولىدۇ، ئۆز قەدرى - قىممىتىگە ئېرىشىپ، تىللاردا داستان قىلىنىدۇ، ئەسەرلىرى توپلىنىپ بېسىلىپ، ئۇ ھەققىدە ئەسلىمىلەر، رومانلار يېزىلىدۇ. بۇ نېمە ئۈچۈن؟

سىياسىي سەۋەبلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇ، ئەرۋاھنىڭ تەپەككۇرلۇق مەۋجۇدىيىتىدىن مۇقەددەسلىكىدىنمۇ؟ بۇ ئەرۋاھ لەھەت دەرگاھىدا ھېچقانداق يېڭى ئۇلۇغلۇق مۆجىزىسى ياراتمىش ئىمكانىيىتىدىن مەڭگۈ مەھرۇمغۇ؟

گەپنىڭ قىسقىسى، بۇ، ھەسەتخورلۇقنىڭ تولىمۇ قويۇقلۇقى، كۈچ - بېسىمىدىن بولغان. بۇ قويۇقلۇقنى چاك - تۇتەككە، تەكلىماكاندىكى بوران توزانلىرىغا، بۇ كۈچ- بېسىمنى ئاتموسفېرا بېسىمى، دېڭىز-ئوكيانلاردىكى سۇ بېسىمىغا ئوخشىتىش مۇمكىن. ئۆلۈم ئۆلگۈچىنىڭ بۇ جەھەتتىكى توسقۇنلۇقلىرىنى تەدرىجىي كېمەيتىدۇ.

زامانلار ئۆتۈپ زاماندىش ھەسەتخور نوقانچىلارمۇ تارىخ سەھنىسىدىن ئىزسىز يوقىلىدۇ. يېڭى بوغۇن ھەسەتچىلەر ئەرۋاھلار بىلەن «ئۇماچ» تالىشىپ ئولتۇرمايدۇ......

مۇشۇلارنى ئويلاپ، ئۆلگەندىن كېيىن ئەسلى ھۆرمىتىگە ئېرىشكەن ئۆتمۈشدارغا ئىچىم ئاغرىدى. ئۇلار ھەسەتخورلارنىڭ ھەسەت چەمبىرىكىگە مەھبۇس بولغان قۇربانلار! ئالىملار، ئىختىراچىلار، ئەدىبلەرنى يېرىمى كېسەل ئازابى، تولاراقى ھەسەتخورلۇق ئوقۇبەتلىرى خەلقىمىزنىڭ مەرىپەت بېغىدىن ۋاقىتسىز يۇلۇپ كەتكەنلىكەن - دە! كېيىنكى بۇ شۇم كېسەلگە قارشى بىرەر تىببىي پەن، بىرەر تىببىي ھەكىم، بىرەر شىپاخانا بارمىدۇ؟

مانا، ئوبۇلقاسىم فىردەۋسىنىڭ «پۈتۈن ئىران تارىخىنى قۇتقۇزۇۋالغان»، «يېپەك يولىدىكى ئەڭ زور ئەدەبىي ئەسەر» ھېسابلانغان 120 مىڭ مىسرالىق «شاھنامە» داستانىنى يېزىپ بولۇپ، ئۇنى پۈتكۈزۈش ئۈچۈن كەتكەن 35 يىل جەريانىدا ئۇچرىغان ھەسەت زەخمەتلىرى ئۈستىدە قىلغان شىكايىتى:

«ئۇلار روشەندىلىمنى خەستە قىلىشتى،
ھەسەتنىڭ تىغىدا باغرىم تىلىشتى.»
«ئاتمىش بەش ياشتىن ھەم ئاشقاندا ئۆمرۈم،
دەرد، رەنجىدىن مۈكچەيگەن ھالىمنى كۆردۈم.»
«ئەمدى مەن ئۆلمەسمەن، مەڭگۈ ياشارمەن،
ھەر ئېيتقان پىكىرىمدە قايتا ياشنارمەن.»

دەرھەقىقەت، فىردەۋسىگە ھەسەت تىغى ۋە تەنە - تاپا ئىغۋاسى بىلەن يوپۇرۇلغان زامانە ئاكابىرلىرىنىڭ نام - دېرىكى قالمىدى! مانا بۇ تارىخنىڭ نۇرانىلىقىنى تاللاش قانۇنىيىتى!!

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە قەلەم ئەھلىنىڭ شان - شەرىپى، مەردلىك ۋە ئەركەكلىكى ھەسەتخورلۇقتىن مۇتلەق خالىي بولۇشتا، دېگەن پىكىرگە كەلدىم. بۇنىڭدىكى

«ھۆتلەق» دېگەن ئىبارىنى مەن غايۋى ئۆمىدىم بويىچە زورمۇزور ئىشلەتتىم. بۇنىڭدا ئىككى نەرسىنى نەزەردە تۇتتۇم. ئۇنىڭ بىرى، ھەر قانداق ئەھۋالدىمۇ بىر ساھە، بىر كەسىپتىكى ئىلىم - مەدەنىيەت ئەھلى بىرسى يەنە بىرسى ئۈستىدە ھەر قانداق سورۇندا ھەسەت تۇپەيلى پىتنە-ئىغۋا قىلىش سالاھىيىتىگە مۇتلەق ئىگە ئەمەسلىكىنى ئۆز - ئۆزىدىن جەزملەشتۈرۈۋېلىشى لازىم. پەۋقۇلئاددە جىددىي (قاتتىق) بولمىغان ئەھۋالدا ئۆز كەسىپدىشى ئۈستىدە ۋايساش ۋايسىغۇچىنىڭ نادان، شۆھرەتسىز خۇنۇك قىياپىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ، خالاس! بۇ مەسىلىدە جان چىقىش ئالدىدا ئىمان ئېيتىشقا ئالدىرىغاندەك ئۆز - ئۆزىنى پاكلاشقا ھېچقانداق تەمەننا، ھاكاۋۇرلۇقسىز ئەستايىدىل ئالدىراش لازىم! مانا بۇ ئاقىلانە ۋىجداننىڭ دەۋىتى!

ئۇنىڭ ئىككىنچىسى، ھەسەتخورلۇق ئىللەتى ئېغىر كىشىلەر، بۇ جەھەتتە روشەن سۆز - ھەرىكىتى ۋە پائالىيەت ئادىتى بار مۇئەللىپلەر يەنە بەھوزۇر ھالەتتە ھېچنېمىنى ئۇقمىغاندەك قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ھەسەتخورلۇقنى سۆكىدىغان شېئىر ۋە غەزەل - ھېكايىلەر بىلەن كىشىلەرنى ئالداپ، ئۆز روھىنى بەزلەشكە كۆچەپ ئۇرۇنمىغىنى ياخشىراق. بولمىسا، بۇ خۇددى «ئوغرىنىڭ ساقچى فورمىسىدا كىيىنگەنلىكى» گە ئوخشاپ قالىدۇ. ھەسەتخورلۇقنى ئەمەلىيەتتە سۆكۈش، ئەمەلىيەتتە ئېرىغداش، پەزىلەت مەسىلىسىنى پەزىلەت بىلەن ھەل قىلىش لازىم. جاھالەت قاراڭغۇلۇقىدا قارا لىباس، نىجادىيەت كۈندۈزىدە ئاق يەكتەك كىيىۋالىدىغان كىشىلەرگە تارىخنىڭ قوينى كەڭ بولۇش بىلەن بىللە مەسخىرە شەمشىرىمۇ يېتەرلىك ئۆتكۈر!

ئەينەككە قاراش ئىككى خىل بولىدۇ: ئۇنىڭ بىرى، پۈيۈپ - تارانغاندىن كېيىن، تاشقى قىياپەتنى كۆزىتىش ئۈچۈن قاراش. يەنە بىرى، ئەينەككە تىكىلىپ قاراپ، ئۆز كۆزىگە سىنچىلاپ قاراپ، ئۆزىنىڭ ئىچكى قىياپىتىنى ئۆزى كۆرۈش ئۈچۈن قاراش. ئاز بولمىغان كىشىلەر تاشقى قىياپىتىنى ئوبدان بىلىسىمۇ، ئۆزىنىڭ كۆزىنىڭ زادى قانداقلىقىنى راستا دېگەندەك بىلمەيدۇ. ئۆز كۆزىگە «ئەۋرەتتىكىسى كۆڭۈلگە تايىن» دېگەن سەممىيلىك بىلەن قاراش ئاسان ئەمەس. ۋەھالەنكى، مۇنداق ئەينەككە قاراشقا جۈرئەت قىلىش ۋە مۇنداق ئەينەككە قاراشتىن تەربىيەت ئېلىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇشنىڭ بولۇش - بولماسلىقىدا پەرق تولىمۇ كاتتا! ھەسەتخورلۇقتا تەلۋە - تەرسا دەرىجىگە يەتكەن بىمارلارنىڭ ئىككىنچى خىل ئەينەككە قارىشى تولىمۇ مۈشكۈل.

باشقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە ساغلام ئېستېتىك زوقلىنىش پىسخىكىسىغا زىت ھالدا ئىللەت خاراكتېرىدىكى ھەسەتخورلۇق روھىيىتىنى ئىپادىلەيدىغان كىشىلەرنىڭ مۇنداق پاكلىنىش جەريانىنى ئۆتكۈزۈشى تەۋسىيە قىلىنىدۇ. زوقلىنىش — ئۇلۇغۋار ئىنسانىي روھىيەت، ساغلام ھېسسىياتچان ھېسداشلىق قۇۋانچى! مۇشۇنداق مەنىۋى مەلىكە ۋە روھىي سائادەتتىن مەھرۇم بولۇش نېمىدېگەن شورى قۇرۇغانلىق-ھە!

تىكەندىن قورققان ئەتىرگۈل بولماس، ئىتتىن قورققان جاھانكەزدى! ھەسەتكە يولۇقۇش نومۇس ئەمەس! ئۇ، غەربىي ياۋروپا خىرىستىئان مۇئەللىپلىرى ئېيتقاندەك: تەڭرىنىڭ غايە ۋە ئىجتىھات چېنىقتۇرىدىغان، ھەسەتسىز پاك قەلب يېتىشتۈرىدىغان ئالاھىدە بىر خەيرىخاھلىقى! سەئدى شىرازى توغرا ئېيتىدۇ:

«پارە قىلسا ئەسكى تاش زەر قەدرىنى،
زەر تۆۋەنلەپ، ئۆرلىمەس تاش قىممىتى.»

مەسىلە ناھايىتى روشەن. مىللەتنىڭ روناق تېپىشى، ھەتتا رىقابەتچان دۇنيادا ساقلىنىپ تۇرۇشى ئۈچۈن ئىلىم - پەن بىلەن

نادانلىقىنى تازىلاش، ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق، ھەمجەھەتلىك بىلەن ھەسەتخورلۇقنى تازىلاشتىن باشقا يول يوق! بۇ نۇقتىدا ھەسەتخورلۇق مىللەتنىڭ تەقدىرىگە ئالاقىدار چوڭ مەسىلە.

ئائىلە، مەكتەپ، دوستلار توركۆمى (مەشرەپ) ۋە پۈتكۈل جەمئىيەتتە بۇ جەھەتتە تەربىيە ئېلىپ بېرىش مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ جەھەتتە كۆپرەك سۆزلىنىشى، يېزىلىشى، ئوينىلىشى لازىم. نەشرىيات ئورۇنلىرى ئاگاھلىق ئېتىبارىنى قەدىمكى ۋە ھازىرقى مىللىي ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىنى يەردە قالدۇرماي ئاۋۋال نەشىر قىلىشقا قارىتىشى، مىللىي يېڭى مەدەنىيەت قۇرۇلمىسىنى تەخىرسىز تولۇقلاشقا قارىتىشى، چەتنىڭ نەتىجىلىرى تونۇشتۇرۇلىدىغان نەشرىياتچىلىق مەلۇم قىسمەنلىك سالمىقىدىن ئارتىپ كەتمەسلىكى لازىم. بۇ جەھەتتە «چەتكە ھەسەت يوق، مەرھەمەت»، «ئۆز ئىچىگە يول توساپ تۇرغاي ھەسەت ياكى قارىغۇ ئۆلچەم، گاچا ئۆلچەم پۇل پەقەت» بولۇپ قالماسلىقى لازىم! نەشرىيات خادىملىرى — ئاگاھلىق ۋە ئومۇمىيلىق قارىشىدىكى نەشرىيات خادىملىرى ئۈچۈن ئۆز خەلقى ياراتقان ئىلمىي ۋە بەدىئىي ئەسەرنى، ئۇنىڭدا ئېلان قىلىنىش قىممىتى (ھەتتا كېيىنكى كاتېگورىيىلىك قىممىتى) بولسىلا ئېلان قىلىشتىنمۇ شەرەپلىك تارىخىي ئىش يوق! قەدىمكى كىشىلەر ئەگەر ئالىم، ئەدىبلىرىمىزنىڭ ئەسەرلىرىنى تولۇق، يەردە قويماي بىزگە يەتكۈزمىگەن بولسا، بىز ھېلىغىچە ئىزوپ مەسەللىرى، ئەرەب چەڭنامىلىرى، ھىندىستان چۆچەكلىرى ۋە ياۋروپا لىرىكىلىرىدىن باشقا ئۆزى ھەققىدە خەۋەرسىز مىللەت بولۇپ قالماسمىدۇق؟! بۇ جەھەتتىكى ھەسەت ۋە ھەسەت دۇرۇھۋازلىقى مىللەتنى نابۇت قىلىدۇ!

كۆپلەپ ئىلمىي ئەسەر نەشىر قىلالمىغان نەشرىيات يوپۇرماق چىقىرىپ مېۋە بەرمىگەن دەرەخكە ئوخشايدۇ. جىددىيەتلىكى شۇكى، ئاپتورلۇق ھوقۇقى ئۈستىدىكى قىرغىنچىلىق تارىخىمىزنىڭ بەزى پەسىللىرىدىكى ئاق تېررورلۇقتىنمۇ يامان. ئانىلىرىمىز ئاق تېررورلۇقتا قامالغان، قەتلى قىلىنغان مىقداردىكى بالىلارنى قايتا تۇغۇپ نوپۇسىمىزنى تولۇقلاشقا قادىر بولىشىمۇ، قىرقىلغان مەدەنىيەت گۈلزارىمىزنى، ئۇنىڭ كىتاب كامالىتىگە يەتكەن مېۋىلىرىنى تولۇقلاشقا قادىر ئەمەس. ئىككى بۆلۈك ئەسەر — «قۇتادغۇبىلىك» بىلەن «دىۋان لۇغەت تۈرك» قايتا - قايتا نەشىر قىلىنمىغان (كۆچۈرۈلمىگەن) بولسا، ئوتتۇزا ئەسىر تارىخىمىز چىراغسىز كېچە بولۇپ قالماسمىدى. ۋەھالەنكى، قاساپلىق قوشخانىغا مەركەزلەشكەندەك، مەدەنىيەت ھەسەتچىلىكىمۇ نەشىر - ئەپكار گۈلزارىدىن ئورۇن تۇتۇپ قالماسلىقى كېرەك. بۇ يۈكسەك گۈلزارنىڭ بۇلغىنىشى ئۈمىد شامىنىڭ بۆھرانىدىن دېرەك بېرىدۇ:

مەن ماقالەمنى كىشىلەر دىققەت قىلمىغان بىر شېئىرىم بىلەن ئاخىرلاشتۇرماقچىمەن. بۇ شېئىر مىللەت توغرىسىدىكى ئەندىشىلىك تەسەۋۋۇردىن تۇغۇلغانىدى:

بىر كونا گۈمبەزدە قاقىلدار قاغا،
ئېلىنى يوقاتقان شائىرغا قىياس.
ئەرۋاھتەك يېقىمسىز ئۈندىكى سادا،
ئۈستىدە ئۆمۈرلۈك ھازىدار لىباس.

ئانا ئەل ئامانمەن، ئىلكىڭدە غۇرۇر،
ھازىدار كونىلاردىن ساقلىسۇن خۇدا.
نىزالار كۆزۈڭدىن گەر ئۆچۈرسە نۇر،
شائىرلىق بۇ نەسەب قائىمدۇر گويا.

ۋەيرانە ئۈستىدە قاغا مۇڭلىنار،
سەبىيلەر ئاتىسىمۇ ئاڭا تىنماي تاش.
ھېكمەت شۇ: ياشاشنى خالىساڭ ئەگەر،
ئىناقلىق ئىچىدىن ئىزدىگىن قۇياش!

1989- يىل، 10- ئاۋغۇست

كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەر ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي ئوچېركلىرى

نىزامىددىن ھۈسەيىن

5. نىقابلىق «پىر»لار

مىلادى 16- ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن ئېتىبارەن بىزنىڭ بىر قىسىم جاي-ماكانلىرىمىزدا بەزىبىر ئەجنەبىي خوجا-ئىشان «ۋەلىي-ئەۋلىيا»لىرىنىڭ سەۋەبكارلىقى بىلەن ئىسلامنىڭ سوپىلىق تەرىقىتى، بولۇپمۇ مەخدۇم ئەززەم ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ سوپىلىق «تەرىقەت»-لىرى پەيدا قىلىنغان ۋە كېڭەيتىلگەندىن بۇيان، بىزنىڭ بىر قىسىم مۇسۇلمان ئەجدادلىرى-مىز ئارىسىدا جەمئىيەت خاراكتېرلىك تۈس ئالغان ئەڭ يامان- سەلبىي «دىنىي» ئاقىۋەت— «دىنىي» تەرىقەت بۆھرانى (بەزىدە «دىنىي» تەرىقەت خىللىرىنىڭ كۆپىيىپ تۇرۇشى بىلەن پەيدا بولغان ئېتىقاد كىرىزىسى —ئا)نىڭ شەكىللەنگەنلىكى، خوجا-ئىشان «سۇلۇك» گۇرۇھلىرى تەپرىقىچىلىقىنىڭ ئومۇمەن جەمئىيەتلىشىپ تۇرغانلىقىدىن ئىبارەت «دىنىي» ۋەزىيەتتىن ئىبارەت بولغانىدى. «قۇرئان كەرىم» ئەقىدىۋىلىكىدىكى ئىسلامغا يات بولغان غەيرىي ئىسلام ئەقىدىلىرى (ئاساسەن تەركىدۇنيالىقنى، مازارپەرەسلىكنى، خوجا-ئىشان «پىر»-لارغا قارىغۇلارچە چوقۇنۇشنى...)نى ئۆزلىرىنىڭ تۈپ «دىن» يولى قىلغان، ھەر خىل «تەرىقەت» —«سۇلۇك» گۇرۇھلىرىغا بۆلۈنۈپ، بىرىگە بىرى زىت «تەرىقەت»لەر تۇتۇشقان، نەپسانىيەتچى خوجا-ئىشان «ئەۋلىيا»لىرى تەرىپىدىن شەكىللەندۇرۇلگەن بۇ خىل يامان بۆھران جەمئىيەتتە ئومۇمەن ئىچكى نىزالارغا مەنبە بولىدىغان ئىخلاس چۇۋالچاقلىقى، ئىخلاس مۇقىمسىزلىقى، ئىخلاس مەركەزسىزلىكى، ئىخلاس خۇنۇكلۇكى، ئىخلاس شەكچىلىكى ھەم قەبىھ ئىخلاس جېدەل-لىرى... (موللا تولا قوي ھارام) ئالامەتلىرى بىلەن خاراكتېرلىنىپ باراتتى. خوجا-ئىشان سۇلۇك گۇرۇھلىرى («ئەۋلىيا» گۇرۇھلىرى) تەپرىقىچىلىقىنىڭ ئەمەلىي ئالامەتلىرى بولسا— خوجا-ئىشانلار گۇرۇھلىرى پەيدا قىلغان ھەر خىل، ھەر شەكىلدىكى ئاتالمىش «سۇلۇك» مەركەزلىرى (ئەمەلىيەتتىكى ئىخلاس مەركەزلىرى) يېتەكچىلىكىدىكى تۈرلۈك ئىخلاس نىزالىرى («دىنىي» ئېتىقاد جەھەتتىكى بۆلۈنۈشلەر، پارچىلىنىشلار، سۈركىلىشلەر، ئادەتلەشكەن ۋە «قائىدە»-لەشكەن زىتلىشىشلەر، يەكلەش، چەكلەش خا-راكتېردە بولغان تۈرلۈك «مەنئى» قىلىشلار، جېدەل- ماجرا، ھەتتا «پىرلار ئۈچۈن غازات»-لار...) بىلەن ئىپادىلىنىپ تۇرۇشاتتى. شۇ زامان ئۇقۇمىدىن ئالغاندا يۇقىرى-قىدەك قارام «دىنىي» ۋەزىيەتتە شۇ جەمئىيەتنىڭ دىنىي، ئىجتىمائىي،

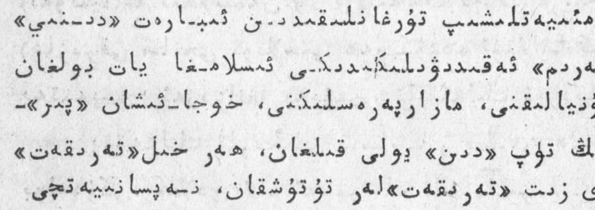

* بېشى ئۆتكەن سانلاردا

سىياسىي، مەدەنىيەت، ئىدېئولوگىيە، مىللىي قۇرۇلما... ئاساسىنى ئۆزىگە تولۇق بېقىندۇرغان «دىنىي» تەرىقەتچى زوراۋان-ئىستىبداتلار كونتروللۇقىدىكى ئوسال ھالەت، خەلق ۋە مىللەتنىڭ ئومۇمىي تەقدىرىگە تېڭىلغان ئىچكى ئاپەت، ئۇزاق زىتلىق روھانىي ئىللەت، تارىخىمىزدا شەكىللەنگەن شۇم پەلەك دېيىشكە بولاتتى.

تارىخىمىزدا يۈز بېرىپ ئۆتكەن بۇ خىل زەبۇن ۋەزىيەت بىلەن يامان خاراكتېرلىك ئىللەتلەرنىڭ تۈپ نېگىزى-مەنبەسىنى، داۋاملىشىش جەريانلىرى ھەم كەلتۈرگەن نەتىجە-ئاقىۋەتلىرىنى تۆۋەندىكىچە ئەسلەپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

تارىخىمىزدىكى «دىنىي تەرىقەت»لەر بۆھرانچىلىقى توغرىسىدا

بىزنىڭ بىر قىسىم جاي-ماكانلىرىمىزغا تۈرلۈك دىنىي، ئىجتىمائىي ۋاستىلەر ئارقىلىق مەۋھۇم دىنىي ئۇقۇم شەكلى بىلەن پەيدا بولغان تەرىقەت ئېقىمى — مىلادى 17- ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە بىزگە ھەر خىل «تەرىقەت»— «داھىي»— «ئەۋلىيا»لىقى ناملىرىدا ئاپىرىدە بولۇشقان بىر قىسىم تەرىقەتچى خوجا-ئىشان چوڭلىرى («ۋەلىي-ئەۋلىيا»لار) تەرىپىدىن نۇرغۇن تەرىقەت خىللىرى (تەرىقەت سۇلۇكلىرى) غا بۆلۈۋېتىلگەن، شاخلىنىپ كېتىلگەنىدى. بۇ ھالەت «تارىخىمىزدىكى ئىسلامىيەت» تە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: «... مۇغۇلىستان (ھازىرقى جەنۇبىي شىنجاڭ كۆزدە تۇتۇلىدۇ)، قۇمۇل، تۇرپان قەۋملىرى ئوتتۇز ئىقلىمغا، يىگىرمە تۆت تەرىقەتكە (30 يۇرت بويىچە 24 سۇلۇك گۇرۇھى — بىر قىسمىگە — ئا)، توقسەن توققۇز ۋەلىگە — ئەۋلىيا»غا ئىخلاسمەن ۋە تابىئەلىك ئېردىلەر... قۇمۇل، تۇرپان، لۈكچۈن، گۇچۇڭزىدىلەر... (ھازىرقى سانجى ئوبلاستى ھەم كۆزدە تۇتۇلسا كېرەك — ئا) خوجا تارخان نەسەبلىرىگە خاس يەتتە پىرى ئەزىزانىغا بەيئەت، تابىئەلىك ئېردىلەر...»

يېتەرلىك تارىخىي ئاساسلار بىلەن ھەقلىق ھالدا شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، مىلادى 17- ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن 19- ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ئۆز ئارا رەقىبلەشكەن ئىنتايىن نەپسانىيەتچى خوجا-ئىشان چوڭلىرىدىن توقسەن توققۇزى بىزنىڭ قەشقەرىيىلىك ئەجدادلىرىمىزنى ئوتتۇز يۇرت تەۋەلىكى بويىچە ئۆزلىرىنىڭ ئاتالمىش يىگىرمە تۆت «تەرىقىتى»گە يەنى بىر-بىرىگە زىت يىگىرمە تۆت «دىنىي سۇلۇك»لىرىگە پارچىلاپ بۆلۈپ، «ئىمانى كامىل» لىققا يېتەكلەپ تۇرۇشقان. بۇ يەردە تەكىتلەنگەن «ئوتتۇز ئىقلىم» غا ئەينى زامانلاردا قەشقەرىيە، قۇمۇل، تۇرپان تەۋەلىرىدە خوجا - ئىشان «پىر»لار «تەۋەلىك» سۇلۇك مەركەزلىرى بولۇپ تاللاپ-تىزگىنلەپ ئۆتكەن تۆۋەندىكى ئادرېسلارنى يەنى چۆمەن-سالغۇزەك (نىيە تەۋەلىرى — ئا)، كېرىيە - دامىكۇ، ئىلىچى - لوپ، زاۋا - قاراقاش، گۇما - قاغىلىق، قولاغان - بەشكەنت، يەكەن - مەكىت، قىزىل - يېڭىسار، قەشقەر - ھەزرەت، سۇنتاغ - پەيزاۋات، مارالبېشى - چارباغ، ئۇچتۇرپان - ئاقيار، چارلۇك-ئويتاغ، ئاقسۇ - ئاۋات، باي - سايرام، كۇچا - لەنگەر، توقسۇ - نۇرباغ، بۈگۈر - يېڭىسار، كورلا - قاراشەھەر، چەرچەن - قوش ساتما، ۋەششەرى - چارقىلىق، قاراقۇز - ئاقبەل، ئاق سۇپا - تېرىم، تۇرپان - ئاستانە، توقسۇن- بوستان، تۈيۈق- لۈكچۈن (پىچان تەۋەلىرى)، قۇمۇل - تاشۋىلىق، قويىسۇ - بالەكۆل (بارىكۆل)، باي - نوم (ئارا تۈرۈك)، جىمسار - كارىز (گۇچۇڭ) لارنى كۆزدە تۇتقاندۇر. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان يىگىرمە تۆت «تەرىقەت» بولسا:

«غەۋسىيە»، «كۇبرەۋىيە»، «ئىسھاقىيە»، «ئىشقىيە»، «نىئمەتىيە»، «رەبۇدىيە»، «داۋانىيە»، «خۇپىيە»، «چىشتىيە»، «جەھرىيە»، «ئىناقىيە»، «سوھرى ۋەردىيە»، «ئىماھىرەببانىيە»، «نەقشىۋەندىيە»، «قادىرىيە»، «قەدىمىيە» ... قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىنى «تەڭرى بىلەن بەندە ئوتتۇرىسىدىكى ۋاسىتە»، «ئاللاھنىڭ خوجىسى»، «تەقدىرى ئاھەت مۇئەككىلى» ... ئاتىشىدىغان بەزىبىر نەپسانىيەتچى خوجا-ئىشان «ۋەلى»-«ئەۋلىيا»-لىرى تەرىپىدىن «ئىجاد» قىلىنغان، ئۇقۇملىرى بىر-بىرىگە زىت لەۋزى «تەرىقەت» لەرنىڭ ناملىرىدۇر.

بۇ يەردە ھەقلىق ھالدا شۇنى قەيت قىلىپ ئۆتۈش ھەق ۋە زۆرۈركى، ئەينى زامان تارىخىمىزدا پەيدا بولۇپ باش كۆتۈرگەن خوجا - ئىشان «پىر» - «ئەۋلىيا» لار ئۆزلىرىنىڭ نەپسانىيەت ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن يۇرتىمىز ۋە خەلقىمىزنى ھەر بىرى بىرىدىن «سۇلۇك تەۋەلىكى»، ھەر بىرى بىرىدىن «مۇرىت»، «مۇخلىس قەۋمى»، ھەر بىرى بىرىدىن «پىدائىي»-لەر سېپى قىلىپ بۆلۈپ پارچىلاپ ئېلىشقان. يەنى تارىخچى ئۇستاز موللا مۇسا سايرامى ئۆزىنىڭ «تارىخى ھەممىدى» سىدە تەكىتلىگەندەك: «... سۇلۇكلىرىنى ناھايىتى مەخپىي سىر قىلىپ ساقلايدىغان، بىر - بىرىنىڭ تەۋەرۈك چاي ۋە نەزىرلىرىگە بارمايدىغان، بىر- بىرىنى چىللىمايدىغان، ئەگەر ئارىلىشىپ قالسا چىقىرىۋېتىدىغان...» («تارىخى ھەممىدى» 244 - بەتتىن) «قەتئىي مۇرىت» لاردىن قىلىپ ئەگەشتۈرۈپ، يېتەكلەپ تۇرۇشقان. تارىخىمىزدا، جۈملىدىن دىن تارىخىمىزدا ھازىرغىچىلىك تەرىپ-تەسۋىرى يادلىنىپ تۇرۇۋاتقان «تۇيۇق خوجام مۇخلىسلىرى»، «قۇمۇل خوجام مۇخلىسلىرى»، «ئاستانە خوجام مۇخلىسلىرى»، «چىلتەن خوجام مۇخلىسلىرى»، «جەمجۇم خوجام مۇخلىسلىرى»، «زاۋا خوجام مۇخلىسلىرى»، «قۇمباش خوجام مۇخلىسلىرى»، «كۇچا خوجام مۇخلىسلىرى»، «دولان خوجام مۇخلىسلىرى» ... ئەنە شۇ خىل «سۇلۇك تەۋەلىكى»—«مۇرىت-مۇخلىس قەۋم»، «پىدائىي» لار بۆلۈنمىلىرىنىڭ نام-ئىزلىرىدۇر، ئەلۋەتتە.

خوجا - ئىشان «پىر»- «ئەۋلىيا» لىرى يېتەكچىلىكلىرىدە «بەندە» چىلىك قىلىشىدىغان بۇ خىل «سۇلۇك تەۋەلىكى» لىرىنىڭ «قەۋم»- «مۇخلىس» پىدائىيلىرىنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئىجتىمائىي ئىنسانچىلىقى (ئىجتىمائىي تۇرمۇشلىرى، ئۆرۈنۈشلىرى، دىنىي ئىبادەت يوللىرى، ئىدىيىۋى، سىياسىي، تەشكىلىي ھەرىكەت... مەۋقەلىرى-ئا) مۇناسىۋەتلىك «پىر - ئۇلۇغ» لارنىڭ ئىرادە، مەۋقەلىرى بويىچە بىر - بىرىدىن مۇستەسنا ۋە ھەتتاكى بىر- بىرىگە تۈپتىن زىت، تەپرىقە ئېقىمى ئىزى بىلەن جارى بولۇپ تۇراتتى. مەسىلەن، يەكەننى مەركەز قىلغان «ئىسھاقىيە سۇلۇكى» نىڭ «مۇرىت-مۇخلىس» لىرى «پىر» لىرىنىڭ يېتەكچىلىكلىرىدە «خۇدايى ئىبادەت» نى كۈندۈزلىرى بىر يەرگە جەم بولۇپ، ھەلقە قىلىپ ئولتۇرۇپ، قۇرئان ئوقۇپ، خەتمە قىلىپ، ساماغا چۈشۈپ يىغا - زارى قىلىشىپ، ئۆتكەن «ئەۋلىيا» - «پىر» لىرى ھەققىدە دۇئا - تەگبىر قىلىشىپ... ئادا قىلىشىپ كېلىشسە، «چىشتىيە سۇلۇكى» نىڭ «مۇرىت - مۇخلىس» لىرى «خۇدايى ئىبادەت» نى خانىقا ياكى ئۆيلەرگە توپلىشىپ داپ، تەمبۇر، سۇناي، ساپايە، راۋاب، ساتار قاتارلىق سازلارنى ھۆكمەت بىلەن تەڭكەش قىلغان ھالدا قانغۇدەك چېلىشىپ ۋە ئاڭلىشىپ، يىغا - زارى كۆتۈرۈشۈپ،

ئاخىرەتنى دۇئا-تەكبىر بىلەن ئادا قىلىشىپ، بۇنى «خۇداغا ھەقىقىي ئىبادەت» قىلغانلىق دەپ بىلىشكەن. «ئىشقىيە سۇلۇكى» نىڭ «پىر»- «ئەۋلىيا» لىرى بولسا خۇددى ئاپپاق خوجا تەكىتلىگەن: «ھەر قانداق ئادەم نەغمە - ناۋا، ئويۇن - كۈلكە بىلەن بولسا ئۇ ئادەملەرنىڭ دىلىدا خۇدانىڭ ئىشقى توختايدۇ، ئۆمرۈڭنى ئاچ، ئاجىزلىق دەرياسىدا غەرق قىلىۋەتمىسەڭ خۇداغا يېتەلمەيسەن دېگىنىڭ بىكار، ھەر قانداق كىشى ئۆيىدىن، بالا - چاقىسىدىن، دۇنيانىڭ راھىتىدىن دىلىنى ئۈزۈپ، يىغلاپ يۈرىكىنى كاۋاب قىلىپ ئۆتسە، ئاخىرەتتە راھەت - پاراغەتتە بولىدۇ... دۇنيادىن، بارلىق مەنپەئەتتىن ۋاز كېچىپ ئۆي تۇتمايدىغان، تىرىكچىلىك قىلمايدىغان، تاپقانىدا تازا يەيدىغان، بولمىسا ئاچ يۈرىدىغان ئىتتىكى ئۇلۇغ خىسلەتكە مۇيەسسەر بولغان ...» («تەزكىرە ھىدايەت» مەزكۇر ژۇرنال 1989 - يىل 2 -، 3 - قوشما سان 118 - بەتتىن — ئا) دېگەن «دىنىي تەلىم» نى مەڭگۈلۈك «ئىبادەت» يولى قىلىپ جارى قىلدۇرۇشقان. مەڭگۈلۈك نادامەت ۋە ئەپسۇسلۇق تۇيغۇمىز بىلەن بۇ يەردە شۇنى تەكرار تەكىتلەيمىزكى، ئەجدادلىرىمىزنىڭ مۇسۇلمانچىلىق تارىخىدا شەك-شۈبھىسىز بۈيۈك مەزمۇن خاسلىقى، مەزمۇن پۈتۈنلۈكى، تۇراقلىق ئەقىدىۋى قۇدرىتى، قىممىتى، ئەھمىيىتى، مۇكەممەل قائىدە، يول، پرىنسىپلىرى بىلەن ئۇقۇملىنىپ، تەۋەرۈكلىنىپ كەلگەن ئىسلام دىنى يەنى ئاللاغا ئېتىقاد قىلىش، پەرىشتىلەرگە ئېتىقاد قىلىش، قۇرئانغا ئېتىقاد قىلىش، ئاللانىڭ ئەلچىسىگە — ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئېتىقاد قىلىش، ناماز ئوقۇش، روزى تۇتۇش، ئۆمرى بويى پاكدىل بولۇپ جەمئىيەتكە ۋە كۆپ سانلىق مۇسۇلمانلارغا پايدىلىق ئىشلارنى قىلىش، پۈتۈن ئەھلى ئۈممەتلەر ئۈچۈن ياخشى تىلەك، ياخشى نىيەت ۋە ياخشى خىزمەتلەردە بولۇشتىن ئىبارەت ئەڭ پاك مەزمۇنلار بىلەن ئۇقۇملانغان ئىسلام دىنى (ئىمام ئەززەم ئەبۇ ھەنىفە «شەرىئەت» چار مەزھىبىنى تۇتقا قىلغان ئىسلام دىنى ئەلۋەتتە —ئا) ھوقۇق، مەرتىۋە، بايلىقنى يوشۇرۇن مەقسەت قىلغان «تەرىقەت» نىقابلىق چوڭ خوجا - ئىشان «دىنىي داھىي» لىرىنىڭ خالىغانچە بۇرمىلاپ پايدىلىنىشلىرىغا، ئىگىلىشىگە، زىيانكەشلىكىگە، بۇزۇپ ياكى ئۆزگەرتىپ پايدىلىنىپ تۇرۇشلىرىغا دۇچ كەلگەنىدى. دېمەك، «سۇلۇك ئەۋلىيا» لىرىچە بولغاندا، ھەممىلا مۇسۇلمان مۇسۇلمانچىلىقنى چوقۇم «سۇلۇك ئەۋلىيا» لىرىنىڭ يېتەكلىشى بىلەنلا ئادا قىلىشلىرى شەرت ئىدى. بۇ خىل ئۇرۇنۇشنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئىپادىلىرى: 1) دىنىي ئىدىيە جەھەتتە: «سۇلۇك ئەۋلىيا» لىرىنىڭ (چوڭ خوجا - ئىشان شەخسلەرنىڭ ئەلۋەتتە) غايىۋى «تەلىم»، ئىرادىلىرىنى قەتئىي قوبۇل قىلىش؛ 2) دىنىي تەشكىلىي جەھەتتە: خوجا - ئىشانلار سەپ، گۇرۇھلىرىنىڭ ھەر خىل ناملاردىكى پەلەمپەي شەكىللىك «سۇلۇك»، «مەزھەب» گۇرۇھ سىستېمىلىرىغا قەتئىي بېقىنىش ۋە ئەگىشىش؛ 3) مۇسۇلمانچىلىق تۇرمۇشى جەھەتتە: پىر تۇتۇش، پىر دېگەننى قىلىش، پىر بۇيرۇغاننى ئورۇنداش، پىرنى ئۆزىنەك قىلىش؛ 4) ئىجتىمائىي تىرىكچىلىك ۋە ئىجتىمائىي ئاڭ جەھەتتە: تەقدىرگە تەن بېرىش، «پېشانە»گە «پۈتۈلگەن»گە رازى بولۇش، «شەيتان» يولىغا كىرمەسلىك، پىرلەر ئەقىدىچىلىكىدىن زادىلا چەتنىمەسلىك؛ 5) جەمئىيەت قۇرۇلمىلىقى جەھەتتە: پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي،

مەدەنىيى، دىنىي، مىللىي، ئەخلاقىي مۇلازىم جان تومۇرلىرىنىڭ تەقدىرى يېتەكچى «پىر» - «سەئىد» خوجا - ئىشانلارنىڭ «سۇلۇك» تىزگىنلىرىدە، ئىلكىدە بولۇشى (دېمەك، جەمئىيەت، ئادەم، هايات، هادىسە، هەرىكەت نۇقتىلىرىنىڭ ئومۇمىي تەقدىرى خوجا - ئىشانلار دامىلىرىدا بولۇش...) دەك كەلگۈسى ئادامەتلىك ئوسال قىلمىشلارنىڭ هۆكۈمران هالەتلەر شەكلىدە ئومۇملىششىلىرى بىلەن ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. دېمەك، مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئومۇمىي تەقدىرى نامىدىكى «دىن» چى ، ئەمەلىيەتتىكى سىياسىي بەدنىيەت، نامىدىكى «دىنىي سۇلۇك» ، ئەمەلىيىتىكى سىياسىي ئورۇن، نامىدىكى «دىنىي» هەرىكەت ،ئەمەلىيەتتىكى سىياسىي هەرىكەت كۈچلىرىنىڭ ئەڭ تەپرىقىلىق (ئەڭ زىتلىشىش - ئەڭ ئۆچلىشىش) توقۇنۇشلىرى قايناملىرىغا چۆكۈپ تۇراتتى. دېمەك، ئەجدادلىرىمىز بىلەن يۇرت - ماكانلىرىمىزنىڭ تارىختىكى بىر مەزگىللىك تەقدىرى خۇددى هۆرمەتلىك ئۇستاز موللا مۇسا سايرامى تەكىتلىگەنىدەك: «... بەزىدە تەرىقەتىنىڭ زىكرى ۋە پىكىر يولى بىلەن ئىبادەت قىلىپ ئاللادىن مەدەت تىلەشكە شۇغۇللىنىدىغان، بەزىدە ئەيشى - ئىشرەت، نەغمە ناۋا، چاي بىلەن بەزمە قىلىپ، نەپسىپەرۋەرلىككە شۇغۇللىنىدىغان... نۇرغۇن مال - مۈلۈك توپلىغان، يا ئۆزىنىڭ بىرەر ئورۇق - قايداشلىرىغا رەهمە-شەپقەت قىلىپ باقمىغان، يا بىرەر دۇئايى- ئەهلى پازىل ۋە هۈنەرۋەنلەرگە ئىنئام قىلمىغان... يا بىرەر دەريا - ئۆستەڭگە كۆۋرۈك سالدۇرۇپ، يا قۇدۇقلار كولىتىپ، ۋەخپە ئەشيالارنى قىلىپ... يا بىرەر نەمۇنە ئەسىر يارىتىپ... باقمىغان... هەر بىرى خۇددى ئاچ بۆرە شەكلىگە كىرىپ، بۆرە قويغا چاپقاندەك پۇقرالارنىڭ مال - مۈلكىگە هەتتا ئۇلارنىڭ جان - ئىمانىغا قاتتىق زۇلۇم سالغان... بىر قانچە تائىپىلەرگە بۆلۈنۈپ بىر - بىرىگە هەسەت، ئاداۋەت قىلىشىپ، ئۆتۈدىغان...» («تارىخىي هەمىدى» 143 -، 324 - بەتلەر) بەدنىيەت «دىنىي» ئاقسۆڭەك تەپرىقە ئىلاهلىرى— «دىن» دارىلقابلىق «پىر» لارنىڭ داملىرىغا چۈشۈپ قېلىشقانىدى.

6- نوقانچى هازازۇللار

بىزنىڭ مۇسۇلمان ئەجدادلىرىمىزنى يۇقىرىقىدەك بىر - بىرىگە زىت نۇرغۇن «دىنىي سۇلۇك»، «دىنىي تەۋەلىك» لەرگە پارچىلاپ «ئەڭ پاك مۇسۇلمان» چىلىقىغا يېتەكلەپ تۇرۇشقا يېتەرلىك مۇيەسسەر بولۇشقان «سۇلۇك»لەر «داهىي»- «ئەۋلىيا»لىرى مىلادى1680-يىللاردىن 1850-يىللارغىچە بولغان يەنى «ئاق تاغلىق»، «قارا تاغلىق» خوجىلارنىڭ «دىنىي»-سىياسىي هەرىكەتلىرى كۈچىيىپ تۇرغان زامانلار ئىچىدە بىزنىڭ يۇرت - ماكانلىرىمىزنىڭ «خان»، «پادىشاھ» لىقىنى قىلىشقان تەپكۈ، قورچاق «خان» ، «پادىشاھ» خوجىلار زالىم هۆكۈمرانلارنىڭ ئەڭ سادىق سىياسىي ئەربابلىرىغا، خۇنخور قىساسچى ئەمەلدارلىرىغا ئايلىنىپ ۋە ئۆزگىرىپ تۇرۇشقانىدى. دېمەك، ئۇلارنى تەرىقەت سۇلۇكلىرىنىڭ «داهىي»-«ئەۋلىيا»-لىرى، «دىن هامىيلىرى» دېگەنىدىن كۆرە، دىنىي هوقۇق بىلەن هاكىمىيەت هوقۇقىنى بىر گەۋدىگە مەركەزلەشتۈرگەن ۋە ئۇنىڭغا ئۆز جەمەتلىرى ئەۋلادمۇ-ئەۋلاد ۋارىسلىق قىلىشىدىغان، زالىم هۆكۈمرانلارنىڭ قولتۇقلىرىدىلا مەۋجۇت بولۇپ ئۆتكەن، ئەڭ جاهالەتلىك فېئودال ئىستىبداتلارنىڭ ئاغزىدىن «ئىمان» نى، دىلىدىن باپلىقىنى، قولىدىن قىلىچنى تاشلىمايدىغان بېقىندى

زالىم شېرىكلىرى دەپ ئاتاش تولىمۇ ئورۇنلۇق ئىدى. شۇڭا بىز ئۇلار ھۆكۈم سۈرگەن تارىخىي زامانلارنى ئەجدادلىرىمىزنىڭ «قۇرئان كەرىم» مەنبەلىكىدىكى «شەرىئەت» نى مەزمۇن ۋە مەركەز قىلغان مۇسۇلمانچىلىقى (مەزمۇن، مىزان، نىزام جەھەتلەردىن) بۇزۇپ تاشلانغان، شەخسلەر مەركەز قىلىنغان ئىشانلار «دىن» «سۇلۇك» لىرى يامراپ ئالەمنى جاھالەت زۇلمىتى قاپلىغان، مىللىي تەقدىرىمىز، مىللىي روھىمىز، ماددىي، مەنىۋى تارىخىي مىراسلىرىمىز ۋەيران بولغان ئەڭ ئەپسۇسلۇق قارازامان ئىدى، دەپ قارايمىز.

شۇ زاماننىڭ تارىختا بىزگە كەلتۈرگەن بالايى - ئاپەتلىك مالامەتلىرىنىڭ بىر قىسمىنى مۇنداق ئەسلەپ ئۆتۈشكە بولىدۇ.

1. «ھىجرەت» لەر پاجىئەلىرى توغرىسىدا

«تەرىقەت» چى خوجا - ئىشانلار تۈزۈمىنىڭ تارىختا بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىزغا كەلتۈرگەن ئەڭ ئېغىر مالامەتلىرىدىن بىرى — جەمئىيەتتە تۈزۈم خاراكتېرلىك «ھىجرەت» لەر سەپەرۋەرلىكى قىلىنىشلىرىنى جەمئىيەتلەشتۈرۈش، «ھىجرەت ئىئانىسى» ، «ھىجرەت سەدىقىسى» ۋە «ھىجرەت» لەر «پىدائىي» چىلىقى ... نى تەركىبىي «دىنىي ئادەت» لەر سۈپىتىدە داۋاملاشتۇرۇشلاردىن ئىبارەت بولغانىدى. بۇ خىل «ھىجرەت» لەر سەپەرۋەرلىكىنىڭ مەنە ۋە خاراكتېرى توغرىسىدا «تارىخىمىزدىكى ئىسلامىيەت» تە مۇنداق دېيىلگەن: «... پىر - ئەۋلىيالىرىمىزنىڭ خۇدالىق ئۆمرىدۈى مۇددىئا، ئادەت ۋە دالالەتلىرى بولسا، ھەج ئورنىدا ئالەمدىن ئۆتكەن ئەۋلىيا - ئەنبىيا، سەئىد - پىرى ئەزىزانلەرنىڭ ياتقان مازار شېرىپلىرىنى نىيەت ۋە نىشان قىلىپ ھىجرەت (سەپەر) كە چىقماق، ئول ئورۇنلارگە دۇئا تىلاۋەت قىلماق (تاۋاب - زىيارەت قىلىپ تۇرۇشنى زاتەن تەرك ئەتمەسلىك)، قەدەمجايلار (تارىختا ئۆتكەن ئەۋلىيا - ئەنبىيالار ... تۇرۇپ، جاھان تۇتۇپ ... ئۆتكەن جايلار — ئا) نى زىيارەت قىلىپ، دۇئا قىلىپ ياد ئېتىپ يوقلاپ تۇرماقنى ساۋاب بىلمەك، تاپقان (يېتىشكەن) پىر-سەئىدلەر (چوڭ خوجا - ئىشان يېتەكچىلىرى كۆزدە تۇتۇلغان — ئا) نىڭ مۇبارەك دىدارلىرىنى كۆرمەك، سالام بىجا كەلتۈرمەك، زىيارەت قىلماق، مۇلاقەت ۋە خىزمەتلىرىدە بولۇپ ئۆتمەكنى قەرز ۋە غەنىمەت بىلمەك ... خاسىيەتلىك، ساۋابلىق ئىشلارغا ساخاۋەت ئاتىماق، قۇللۇق قىلماق، مال - دۇنيا، جان - تېنىنى تا ئەبەدكىچە ئايىماسلىق، قانچە ئۇزغۇن ئەرىج ۋە جاپا كۆرسە شۇنچە رازى، شۇنچە شان - شەرەپ بىلمەك ... پۈتۈن ئەھلىي مۇسۇلمانلارنى بۇ خىل ساۋابى نىساب خەزىنىلىرىدىن ھەر قاچان، دائىما بەھرىمەندۇرۇپ ئۆتمەك... ئىدىلەر...»

سانسىزلىغان تارىخىي پاكىتلاردىن بىلىمىزكى، ھەرخىل «تەرىقەت» لەر «سۇلۇك» لىرىنىڭ «داھىي»-«ئەۋلىيا» لىرى ئۆز پەيتلىرىدە «مۇرىت» لىق رىشتىلىرى بىلەن ئۆزلىرىگە بېقىندۇرۇپ تۇرغان ئەجدادلىرىمىزنى ئۆزلىرى خالىغان ھەر قانداق چاغ ۋە ھەرقانداق ئورۇندا خالىغانچە قوزغاپ، ئۇيۇشتۇرۇپ ئۆز ئىخلاسلىرىدىكى «مازار شېرىپ»، قەدەمجايلار (تارىختا «ئۇلۇغ»لار جاھانسازلىق قىلىپ، نەزەر سېلىپ ئۆتكەن جايلار — ئا)نى تاۋاب ۋە زىيارەت قىلىپ تۇرۇش، «پىر»-«ئەۋلىيا» لارغا تازىم ۋە سالاملار بېرىپ، دۇئا ئېلىپ، خىزمەتلىرىدە بولۇپ نەزىرلىرىدىن ئۆتۈپ.. كېلىش سەپەرلىرىگە يېتەكلىشىپ ۋە ئۇنى

«ئىمان» (نىيەت — ئا) سەپىرى سۈپىتىدە قانۇنلاشتۇرۇپ (مەڭگۈ جەمئىيەتلەشتۈرۈپ) ئەجدادلىرىمىزنىڭ «خۇدايى» ھىجرەت سەپەر زەخمىلىرىنى چەكسىز كېڭەيتىپ ۋە تۈرلۈك سەپەر پاجىئەلىرىنى تۇغدۇرۇپ تۇرۇشقان. تارىخىمىزدا ئۇچراپ كېلىۋاتقان بىر قىسىم «ئۇلۇغ» لار «ھىجرەت» لىرى ئەنە شۇنداق «ھىجرەت» لەرنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك مىسالى ئۆرنەكلىرىدۇر. بۇنداق «ھىجرەت» لەرنىڭ بىر قىسمىغا مىسال ئۈچۈن: 1) ئاپپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ بەزى ئوغۇللىرىنىڭ 1682 - يىلىدىن 1691 - يىلىغىچە يەكەن ۋە قەشقەردىن ھەر قېتىمدا «1001 مۇرىت - ياران» بىلەن باشلاپ تۇرپان، قۇمۇللاردا ئاخىرلاشتۇرۇپ تۇرغان بەش دەپئەلىك دۇئا - تىلاۋەت «ھىجرەت» لىرى؛ 2) 1714-يىلىدىن 1730 - يىللار ئارىلىقىدا دانىيال خوجا ۋە ئۇنىڭ قېرىنداش ئوغۇل - ئەقرىبالىرى تەرىپىدىن يەكەندىن ئىلىغا، يەكەندىن خوتەن ۋىلايىتى تەۋەسىدىكى «ئىمامى جەئفەر سادىق»، «ئىمامى جەئفەر تەيران»، «ئىمامى زەبىھۇللا»، «ئىمامى قاسىم»، «ئىمامى ھاشىم»...مازارلىرىغا بېرىپ - كېلىش نىيەت قىلىنغان، ھەر قېتىمقىسى 1001 كىشىدىن 101 كىشىگىچە ئادەم چىققان، خۇددى «تارىخىمىزدىكى ئىسلامىيەت» تە تەكىتلەنگەندەك: «كەتكەندە 1000، كەلگەندە 100، قازاسى جىق، رىزاسى ئاز... (مىڭلاپ چىقىپ ئاران يۈزلەپلا قايتىپ كېلىش مۇمكىن بولغان) تىۋىنىش» - تىلەش «ھىجرەت» لىرى؛ 3) 1750 - يىللار ئىچىدە قۇمۇل، تۇرپاندىن باشلىنىپ يەكەن، قەشقەر، ئاقسۇ، كۇچا...لاردا ئاخىرلاشقان «ۋاڭ خوجام»لار «ھىجرەت» ① لىرىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كۇپايىدۇر.

بۇ خىل «ئۇلۇغ زات»لارنىڭ يۇقىرىدىكىدەك ئۇزاق مۇساپىلىق «ھىجرەت» لىرى ئۇمۇمەن بۇ دۇنيادىكى ھەممە جاپا - مۇشەققەت، زۇلۇم- ئەرەجلەرگە بەرداشلىق بېرىپ شۈكرى قىلىپ، ئاخىرەتلىكىنىلا ئىزلەشكە، «پىر» لارغا چەكسىز سادىق بولۇش، ئۇنى رازى قىلىشنى مۇقەددەس خۇدايى قەرزى دەپ بىلىشكە، ئۇنىڭ ھەر بىر سۆزى ۋە تەلىماتلىرىنى قەلبىدە چىڭ ساقلاپ ئورۇنداش ۋە زۆرۈر تېپىلغاندا «پىر» ئۈچۈن پۈتۈن ئائىلىسىنى، ھەتتاكى جېنىنى قۇربان قىلىشتىن باش تارتماسلىق...قا كۆندۈرۈلگەن پىيادە پىدائىيلار يەنى «بىر تەن، بىر جان سەپەرخان مۇرىت»لار توپلىرى بىلەن تۈگەللەشكەن «نىسابىي ھىجرەت» لەر بىلەن ئادا بولغان بولاتتى. ئاپپاق خوجىنىڭ مىلادى 1682 - يىلى ئەتىيازدا 41 سوپى، 1001 مۇرىت پىدائىي «ئاشىق» نى تاللاپ ئەگەشتۈرۈپ يەكەندىن باشلاپ شۇ يىلى كۈزدە ئاخىرقى نۇقتا — قۇمۇلدا ئاخىرلاشتۇرغان «نىسابىي ھىجرەت»نىڭ تۈپ مەزمۇنى ۋە ئەھمىيىتى توغرىسىدا «تارىخىمىزدىكى ئىسلامىيەت»نىڭ مۇئەللىپى مۇنداق يازغانىدى: «... ھىدايىتۇللا خوجا ھەمدە ئۇنىڭ ياران- ئەقرىبالىرىنىڭ قۇمۇل ھىجرىتىدىكى مۇددىئالىرىنىڭ تۈپ مەنە ۋە مەزمۇنى— قۇمۇل ئۇلۇغلىرىنىڭ پېشۋاسى ھەزرىتى سەئىد مۇھەممەد شاھنىڭ ئوغۇللىرى ھەزرىتى سەئىد ئەبەيدۇللا خان بىلەن دىدارلاشماق، خانلىق سۆھبەت - مۇلاقىتىدە بولماق، ئەلگە

① بۇ يەردە قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ ئالاھىدە پېشۋالىرىدىن بىرى بولغان يۈسۈپ خوجا ياكى يۈسۈپ ۋاڭ خوجا ۋەكىللىكىدىكى قۇمۇل خوجىلىرى كۆزدە تۇتۇلغان. بىلىشىمىزچە، يۈسۈپ خوجا تارىختىكى يەكەن خوجىلىرىنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولۇپ، مىلادى 1758 - يىلىدىن 1766- يىلىغىچە مانجۇ خانلىقىنىڭ «قۇمۇل ۋاڭ» لىقىنى قىلىپ ئالەمدىن ئۆتكەن. «ۋاڭلىق»ئۆمرىدە قۇمۇل، تۇرپان تەرەپلەردىكى «ئۇلۇغ ۋاڭ جەمەتلىرى» ھېسابلىنىدىغان چوڭ خوجا - ئىشانلارنىڭ دەۋەتلىرى بىلەن ئىككى قېتىم يەكەندىكى «ئالتۇنلىرىم»، ئاقسۇدىكى «ئىمامى پەتتال غازى»، كۇچادىكى «مەۋلانائەرشىددىن ۋەلىيۇللا»... مازارلىرىنى تاۋاپ ۋە زىيارەت قىلغان — ئا.

ئامانلىقى، ئىنساب ۋە تەۋپىق تىلىمەك... ‹ئالتۇن شىردىپ›، ‹ئەسھابۇلكەھەب›...لەرنى تاۋاب-
زىيارەت قىلماق، كىشىلەرنى ‹تەرىقەتتى ئىشقىيە› سۇلۇكىگە دەۋەت قىلماق... ئىدىلەر...»

بىزگە مەلۇمكى، ئاپپاق خوجا «خان» بۇ قېتىملىق سۆھبەت-مۇلاقىتىدە بولۇشنى ئىستەك
قىلغان «سەئىد» ئەبەيدۇللا «خان» جۇڭغار غالدان قۇنتەيجى ھاكىمىيىتى ئۆز ۋاقتىدىكى
قۇمۇل رايونىنى بېسىۋالغاندا قۇمۇلغا «تارخان بەگ» قىلىپ قويۇلغان، مىلادى 1697-يىلىدىن
ئېتىبارەن قۇمۇلنى بېسىۋالغان خانلىقى قىسىملىرىغا تەۋەلىك بىلدۈرۈپ مانجۇلارنىڭ
«قۇمۇل ۋاڭ» لىقىنى قىلىپ، 1710- يىللاردا قۇمۇلدا ئالەمدىن ئۆتكەن... ھۆكۈمران زالىم
ئىدى. ئالاھىدە بىلىمىزكى، ئۇ كىشى قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ 2- بوغۇم بوۋىسى بولۇپ، ئۆزىنى «سەئىد»
ئەۋلادى دەپ ئاتىغان. قۇمۇلغا «تارخان بەگ»، «ۋاڭ» بولۇپ تۇرغان يىللاردا جۇڭغار باسقۇن-
چىلىرى بىلەن كۆرەش قىلىپ نوپۇسى ئازلاپ كەتكەن قۇمۇلغا تۇرپان، توقسۇن، پىچان،
ئاقسۇ، كۇچا، قەشقەر، يەكەن، خوتەن...لەردىن تۇتقۇن كۆچۈرۈپ ئادەم كۆپەيتكەن ھەم
ئۇلارنىڭ كۈچى بىلەن سوقۇشلاردا ۋەيران بولۇپ كەتكەن قۇمۇل شەھىرىنى قايتىدىن كېڭەيتىپ
بىنا قىلغان، ماڭاي (دۇنخۇاڭ)، ئارا يۇلتۇز (شىڭشىڭشيا)، ئارايۇلتۇز -
بوغاز (قۇمۇلنىڭ 30 كىلومېتىر جەنۇبىدىكى بىر يېزا-ئا) غا «خان
يولى»نى ياساتتىپ راۋانلاشتۇرغان. ئۇنىڭ ئاتىسى سەئىد مۇھەممەد
شاھ خوجا (باباخان دەپمۇ ئاتىلىدۇ-ئا) ئۆز ۋاقتىدا ئاپپاق خوجىنىڭ دادىسىغا قۇمۇلدا
پاناھلىق بەرگەن، شەپقەت قىلغان... كىشىدۇر. بۇ يەردە شۇنىسى ئېنىقكى، ئاپپاق خوجىنىڭ
شۇ قېتىملىق «نىسابىي ھىجرەت»ى خۇدايى خالىس دىنىي ھىجرەت ياكى «تەرىقەت» چىلەر
ھىجرىتى دېگەندىن كۆرە ئۆز ۋاقتىدىكى قۇمۇلنىڭ زالىم ھۆكۈمرانى، ئىستىبدات ئەبەيدۇللا
ۋاڭ بىلەن يۇرت - ماكانلىرىمىز ھەم ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئومۇمىي تەقدىرىنى قانداق قىلىپ
ئۇزاق ۋاقىت كونترول قىلىپ تۇرۇشنى سىياسىي جەھەتتىن كېڭەيتىش - ۋەزىيەت مۆلچەرلەش،
ئېغىز - بۇرۇن يالىشىش... «ھىجرەت»ى دېگەن توزۇك ئىدى. ئاپپاق خوجىنىڭ شۇ قېتىملىق
«ھىجرەت»ى شەكىل جەھەتتىن «تەلىبە» قىلغان دېگىلى بولسىمۇ، مەزمۇن ۋە ئەمەلىي
جەھەتتىن ئېغىر مەغلۇبىيەت ۋە بىزدىكى پاجىئەلىك ھادىسىلەر بىلەن نەتىجىلەنگەن سۇنئىي
«ھىجرەت» دېيىشكە بولاتتى. سەۋەب: ئاپپاق خوجا ئۆزىنىڭ «ئىشقىيە» «تەرىقەت»
سۇلۇكىنى قۇمۇل، تۇرپان تەرەپلەردە يەنىمۇ كېڭەيتىش، يەنە-
نىمۇ شۆھرەتلەندۈرۈش ئۈچۈن شۇ قېتىم قۇمۇلدا تۇرپان، قۇمۇل دىنىي ئۆلىمالىرىنى
چاقىرىپ، ئۇلاردىن ئۆزىنىڭ «تەرىقەت» غايىسىنى بۇ تەرەپتىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي
دىنىي مىزانى (دىنىي يولى) قىلىشنى تەلەپ قىلغان. ئاپپاق خوجا مۇنداق دېگەن:
«شەرىئەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۆكمى، تەرىقەت بولسا ئاللانىڭ ھۆكمى...»
قۇمۇل، تۇرپان دىنىي ئۆلىمالىرى بۇ قاراشقا قەتئىي قوشۇلمىغان، قارشى چىققان.
ئاپپاق خوجا ھەم ئۇنىڭ سوپىلىرى بىلەن دىنىي ئۆلىمالار، شەرىئەتكار مۇسۇلمانلار
ئارىسىدا جىددىي دىنىي توقۇنۇشلار يۈز بەرگەن. يەرلىك مۇسۇلمانلار ئاپپاق خوجا ھەم
ئۇنىڭ سوپى - مۇرىتلىرىنى «ھازازۇل نوقانچى»لار دەپ ئاتاشقان. ئاخىرى ئاپپاق خوجا
«سەئىد» ئەبەيدۇللا «خان»دىن رازى، ئەلدىن خاپا ھالەتتە ئۆز ھەمراھلىرى بىلەن
قۇمۇلدىن «كۆڭلى» قېلىپ، تۇرپان، كورلا تەرەپلەردىمۇ مۇسۇلمانلارغا دېگەندەك تونۇلۇپ
كېتەلمەي، قۇمۇل، تۇرپانلارنى «ئاستىنىڭ كۆل، ئۈستۈڭ چۆل... بولۇپ كەتكەي» (خەلق ئېغىز
رىۋايەتلىرىدىن) دەپ، كورلا ئەھلىنى «كۆزى كورلار ......» دەپ «قارغىۋېتىپ»، «خان»لىقىنىڭ

ئامانلىق ئېھتىياجى زۆرۈرىيىتى بىلەن بىر قىسىم «ھەمراھ»لىرىنى تاشلاپ يەكەنگە قايتىپ كەتكەن. ئاپپاق خوجىغا ئەگىشىپ «نىسابىي ھىجرەت»كە بىللە چىققان قىرىق بىر سوپى- ئاشىق بىلەن 1001 سەپەرخان پىدائىيى «مۇرىت»تىن سەپەر ئۈستىدە «تەقدىرى ئەجەل»دىن ئېشىپ «مۇرادى»غا يېتىپ يەكەنگە ئاران تەستە 111 ى قايتىپ كەلگەن. ئاپپاق خوجا ئۇلارغا «ئاردىن بىللا» (قىيامىغا يەتكەن سوپى — ئا) نامىنى ئاتا قىلىپ قەشقەردىيە يېزىلىرىنىڭ يېتەكچى سوپىلىق ۋەزىپىلىرىگە تەيىنلەپ پايدىلانغان. ئاپپاق خوجا سەپەر- خانلىرىنىڭ شۇ قېتىمقى ئومۇمىي سەرگۈزەشتىلىرى توغرۇلۇق «تەزكىرە پىر ياران»دا مۇنداق مەلۇماتلار بېرىلگەن: «.... نىسابى ھىجرەت — ھىجرىيە يىل ھېسابى بىرلە 1093 - سېنە رەبىيەل ئاخىردا ياركەندتە ئالتۇن شىرىپتىن باشلىنىپ، شول سېنە زۇلقەئدە ياركەند ئالتۇن شىرىپتە ئاخىر بولغان (مىلادى 1682 - يىلى 4 - ئايدا يەكەندىن باشلىنىپ شۇ يىلى 11 - ئايدا يەكەندە ئاياغلاشقان دېمەكچى — ئا) .... دۇنيانىڭ مەئىشەتلىرىدىن تامامەن خالىي بولۇپ، ئۆزىنى شەك - شۈبھىسىز مۇشەققەت، جاپاغا ئاتاپ، دۇنيانىڭ غېمىدىن دىلىنى ئۈزۈپ، يىغلاپ يۈرەكىنى كاۋاپ قىلىپ، جانابى قۇتبىل ئەقتاب زاتى بەرەكاتىنىڭ پايۇقەدەملىرىگە ياندىشىپ، چىراي مۇبارەكلىرىگە قاراپ تويماي، لەۋزى، بىشارەتلىرىگە قېنىپ، خىزمەتلىرىدە بولۇپ، ھىجرەت شارائىتى ئۈچۈن بىر تەن، بىر جان، جۇلجۇل لىباس، يەر تاپان، يالاڭباش، شىرداق بەدەن، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سەپ ‹شەھىد›لىك دەرىجىلىرىنى ئىزدەپ، چۆللەردە كاۋاپ، يوللاردا ئىز، سەھرا، قىشلاق.. ئەل ئارىلىرىدا پەقىرلىقتە خارلىنىپ يىغلاپ ھەر قىسىم يەرلەردە نىسابىي ساۋاب (ساۋابنى ئاخىرقى دەرىجىگە يەتكۈزۈپ دېمەكچى — ئا) تېپىپ ئالەمدىن شەھىدلىك دەرىجىسى بىلەن ئۆتكەن ئەھلى جەننەتلەرنىڭ دېرەك سان - ھېسابى 601 بولغان ئېرىدىلەر..» دېمەك، ھەزرىتى ئاپپاق خوجىغا ئەڭ قاتتىق ئىخلاس قىلغان، ئەستايىدىل ئىشىنىپ بىر تەن، بىر جان ئەگەشكەن بىچارە ئىخلاسكار ئۇيغۇرلاردىن شۇ قېتىمقى ھىجرەت سەۋەبىدە ئۆز «ئىختىيار»- لىقى بىلەن «ساۋاب» ئىزدەپ چۆل - جەزىرىلەردە چېپىپ سوكۇلداپ، سوغۇق - ئىسسىققا، ئاچ، ئاچىزلىققا، ئاغرىق، يول ئازابلىرىغا، تۈن، كۈن، يېغىن - يېشىن، بوران، قىيان .... خەۋپلىرىگە پىسەنت قىلىشماي، ئاپپاق خوجا ھېسابىغا «شەھىد»لىك دەرىجىلىرىنى تاپقان- لارنىڭ سانى 601 گە ئۇلاشقان. قالغان 330 ى بۇ تەرەپلەردە «سەرسان قەلەندەر»لەردىن بولۇپ تۈگەشكەن. دېمەك، ھەزرىتى ئاپپاق خوجا يولىدا نام - نىشانسىز، كېپەن - لەھەتسىز خۇددى قىيامەت سەھراسىغا يولۇققاندەك تىرىك - پىرەن، تىتمۇ تىتىلىشىپ، قارغا - قۇزغۇن، ئىت - قۇشلار ...غا يەم بولۇپ يەر يۈزىدىن ۋاقىتسىز يوقالغان بۇ جانلارنىڭ تارىخ ئالدىدىكى سەۋەبكە قىساس ۋابالى ئاپپاق خوجا تارىخىنىڭ جىنايەت بەتلىرىدىن مەڭگۈ ئۆچمىگۈسىدۇر، ئەلۋەتتە.

2. تېگى تۆشۈك «ساۋاب»لار توغرىسىدا

مىلادى 1714 - يىلىدىن 1730 - يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا دانىيال خوجا ۋە ئۇنىڭ قېرىنداش، ئوغۇل - ئەۋرىبالىرى يەكەندىن ئىلىغا، يەكەندىن ھازىرقى خوتەن ۋىلايىتى تەۋەلىرىدىكى مازار، قەدەمجايلارغا (ھەر قېتىمدا بىر مىڭ بىردىن، تۆۋىنى بىر يۈز بىرگىچە، خۇدايى ئىختىيارلىقنى ساۋاب بىلگەن «مۇرىت - ياران - ھەمراھ» ئېلىپ) بەش قېتىم «خۇدايى ھىجرەت» ئۇيۇشتۇرۇشقان. بىلگۈچىلەر بۇ خىل «ھىجرەت»لەرنىڭ ئۈچ قېتىمقىسىنىڭ ئىلى تەۋەسىگە، ئىككى قېتىمقىسىنىڭ خوتەن تەۋەلىرىدىكى ئون نەچچە چوڭ

مازارلارغا قاراتقانلىقىنى بايان قىلىشىدۇ. مېنىڭچە، بىزنىڭ تارىخىمىزدا جۇڭغار ھەربىي فېئودال خانلىقىغا قارام بولۇپ تۇرغان قەشقەرىيە تەپكۇ «خان» لىقىنى بىر قەدەر ئۇزاقراق قىلغان ھۆرمەتسىز پىداكار دانىيال خوجا ۋە ئۇنىڭ ياندىماچلىرى ئۆز پەيتلىرىدە ئېلىنى مەركەز قىلغان جۇڭغار خانلىقىنىڭ كاتتىلىرى ھوزۇرىغا سوۋغا - سالام بىلەن قۇللۇققا بېرىپ تۇرۇش يولۇشلىرى (ئەمەلىيەتتە غالچىلىق يولۇشلىرى)نى مۇسۇلمان ئەجدادلىرىمىز ئارىسىدا «خۇدايى ھىجرەت» نامىدا پەدازلاپ داۋام ئەتكۈزۈشكەن.

بۇ خىل «ھىجرەت»لەرنىڭ ئەينى ماھىيىتى توغرىسىدا تارىخچى ئۇستاز موللا مۇسا سايرامى ئۆزىنىڭ «تارىخى ئەمنىيە» دېگەن كىتابىدا توختىلىپ: «...خوجىلار (دانىيال خوجا ۋە ئۇنىڭ پەرزەنت ئەۋرىبالىرى كۆزدە تۇتۇلغان — ئا) ھەر يىلى بىر ۋە ياكى ئىككى قېتىمدىن نۇرغۇن سوۋغا - سالام، تارتۇق پېشكەشلەرنى ئېلىپ ئىلىغا بېرىپ، قۇنتەيجىگە كۆرۈنۈش قىلىپ... رۇخسەت بولغاندا قايتىپ كېلىپ تۇرىدىكەن...» دەپ يېزىپ ئۆتكەن (قەشقەر «قەدىمكى كىتابلار تەتقىقات خەۋىرى» 1984 - يىل 1 - سان 16 - بەتتىن).

مەزكۇر ھۆكۈمران خوجىلار قىستىشىدىكى بۇنداق ئىلى «ھىجرەت»لىرىنىڭ ئەجدادلىرىمىزغا كەلتۈرگەن ئەڭ ئاپەت خاراكتېرلىك زەخمە - تالاپەتلىرى بىلەن زىيان - زۇلمەتلىرىنىڭ ئېغىر بېسىملىرىدىن بىرى — «ھىجرەتتى ئىئانە» ۋە «ھىجرەتتى ئەۋقاپ»لاردىن ئىبارەت بولغانىدى. «ھىجرەتتى ئىئانە»نىڭ مەنىسى — پۇقرالاردىن «ھىجرەت» ئۈچۈن يىغىپ ئېلىنىدىغان سەپەر پۇلى، سەپەر ئۇلىقى، سەپەر ھاشىرى، سەپەر ئوزۇقى، سەپەر كىيىمى، سەپەر جابدۇقى، سەپەر چۈشىكى، ئەرەج پۇلى... قاتارلىق «خۇدايى سېلىق»لارنى ئىلاجى قىلىپ جىققراق يىغىۋېلىش دېگەنلىك ئىدى. «ھىجرەتتى ئەۋقاپ»نىڭ تولۇق مەنىسى بولسا: مازارلارغا بېرىپ ياكى ئۆلگەن «سەئىد» — «ئۇلۇغ»لارغا مازار تىكلەپ «تاۋاپ» قىلىپ تۇرۇش ھېسابىغا مازار، خانىقا، مەدرىسە، مەسچىت...لەرگە «ۋەخپە زېمىن» قوبۇل قىلىش باھانىسى بىلەن ئەلدىن ھەقسىز يەر - زېمىن يىغىۋېلىش — «ۋەخپە» قوبۇل قىلىش دېگەنلىك ئىدى. بۇ يەردە كۆزدە تۇتۇلغان «ۋەخپە زېمىن» — ئومۇمەن ئېتىكىن يەر، ئوتلاق، يايلاق، باغ، كۆل، سۇ، ئورمان، كان، ساراي، لەنگەر، ھويلا - ئارام، ئۆي، دۇكان، ھەر خىل كاسىپلار تۇرالغۇ جايلىرى...نى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. ھەر يىلى، ھەر يەردە، ھەر دائىم دېگۈدەك ئېلىنىپ تۇرۇلىدىغان بۇ خىل «ئىئانە»، «ئەۋقاپ»لارنى «ساۋاب» پەتىۋالىرى چاپلانغان خوجا - ئىشانلار بۇلاڭچىلىقى ياكى مۇسۇلمانلارنىڭ قان - تەرى بىلەن ئۆزلىرى خىزمەتلىرىدە بولۇۋاتقان نامۇسۇلمان، زالىم، ھەربىي فېئودال جۇڭغار ئاقسۆڭەكلىرىنى رازى قىلىپ تۇرۇشنى كەسىپ راۋا بىلگەن خائىن خۇشامەتچى — سويەك خوجىلارنىڭ لەنىتى سېلىقلىرى دېيىشكە توغرا كېلەتتى. بۇ خىل سېلىقلارنىڭ دەستىدىن ئەجدادلىرىمىز خۇددى «بورقۇم ئەۋلىيا»دا تەكىتلەنگەنىدەك: «...يەر، سۇ، تاغ - تاران، باغ - باران، ئۆي - مۈلۈك، چاھارپاي (چارۋا مال — ئا)، پۇل - پېچەك، ئوزۇق - تۈلۈك...كە زار، ھاياتتا مادارسىز، ھەممە ئېغىرچىلىق، يوقسۇز، بىچارىلىق...» قا چۈشۈپ تۇرغانىدى. 1952 - يىلى 16 - دېكابىردا مەن «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 2 - ، 3 - بېتىدە ئېلان قىلغان قاراقاش زاۋا ۋادىسىنىڭ ئېكىن يەر تارىخىغا مۇناسىۋەتلىك بىر تارىخىي ماقالەمدە («پومېشچىكلار تارىختا دېھقانلارنىڭ يەرلىرىنى قانداق تارتىۋالغان» دېگەن ماقالەمدە) 18 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى يەنى بۇ تەرەپلەرگە دانىيال خوجا ۋە ئۇنىڭ شەجەرىدىكىلىرى ھۆكۈمران بولۇپ ئۆتكەن چاغلاردىكى زاۋىلىقلارنىڭ ئومۇمىي تۇرمۇش، ئىگىلىك

تېرىكچىلىكى، ئېكىن يەر ۋە يەرلەرنىڭ ئىشانلار تەرىپىدىن ئىگىلىنىش ئەھۋاللىرىنى
مۇنداق بايان قىلىنغانىدىم: «ھىجرىيىنە 1100 دە زاۋا تەۋەسىدىگە سىرتتىن پەيدا
بولۇپ قالغان مەۋلانە ئىشان ۋە ئۇنىڭ ئوغلى زىكىردىيا ئىشانلىق قىلىشقا باشلايدۇ. ھىـ
جىرىيە 1110دىن ھىجرىيە 1142 ئىچە (مىلادى 1698 - يىلىدىن 1730 - يىلىغىچە) ئىشانلىق
زىكىردىيا ئىشاننىڭ ئوغۇللىرى — ھەبىبۇللا خان، تارىخانخان، ئىبراھىمخان ۋە ئەراخانـ
لارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ، ئەسلىدە ‹بىر ئىشانلىق› يۇرت بۆلۈنۈپ، تۆت ئىشانغا تەۋەلىشىدۇ.
ھەم بۇ يەرنىڭ شۇ چاغلاردىكى 180 ئۆيلۈك ئاھالىسىمۇ مەزكۇر ئىشانلارنىڭ ‹دىنىي› ئەمـ
رى - مەرۇپلىرىگە كۆنۈپ، ‹دىنىي› دالالەتلىرىنى قوبۇل قىلىپ، بۇ تۆت ئىشاننىڭ‹مۇرىت›ـ
‹ياران›لىقىنى ‹ئىختىيار› قىلىشىدۇ. يەرلىك مەۋرۇدىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي ئىمتىيازـ
لىقلارنىڭ ھەممىسىمۇ ‹ئەل قايان، سەن شۇ يان› بولۇشۇپ ئۇلارنىڭ ‹ئۇلۇغ›لۇقىغا ھۆرـ
مەت - ئېتىباردا بولۇپ، مەسلىھەتتە بىرلىشىپ، دىگەنلىرىگە ھەمكارلىشىپ، ئەل - يۇرتنىڭ
تەقدىرىگە مۇئەككىل (ئىگە) بولۇشقا باشلايدۇ. ‹ساۋاب›لىق ئۈچۈن مازارلارغا ‹ھىجرەت›
قىلىش، ‹ئۇلۇغ›لارنى ‹زىيارەت› قىلىش، ‹خانىقا› ئەھيا قىلىش، چۆۋۈش، ‹پىر›لەردىن
‹دۇئا› ئېلىش، ‹ئەزىز›لەرگە ‹خىزمەت› قىلىش، ‹خۇدا يولىدا نەزىر نۇزرەت›، ‹سەدىقە›،
‹پىتىر›... بېرىش نامىلىرى بىلەن ئەلدىن ‹خۇدايى دارامەت›لەرنى يىغىۋېلىشنى ئەۋج
ئالدۇرۇۋېتىشىدۇ. بۇھال بارا - بارا زاۋا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەمەلىي ۋە ماددىي مۇسۇلمانـ
چىلىق ئۆلچىمى — پەقەت ئىشان- ‹پىر›لارغا بېرىدىغان ماددىي ‹ھەدىيە›، ‹ئىئانە›سىنىڭ
ئاز - جىقلىقى بىلەنلا ئۆلچىنىپ تۇرىدىغان ئەلىتە ‹دىنىي› تارازا — مىزانلىق تۇسىدە
جامائەتلىشىپ ۋە قەرزى ‹ئادەت›كە ئايلىنىپ قالىدۇ. دىمەك، زاۋىلىقلار ھەر يىلى ئىشانـ
‹پىر›لارنىڭ مازارلارغا بېرىپ ‹تاۋاب› قىلىپ، ‹ئۇلۇغ›لارنى ئىزدەپ زىيارەت قىلىپ
تۇرۇشلىرى ئۈچۈن ‹دىنىي› ۋەزىپە، ‹خۇدايى قەرز› ھېسابىدا ‹ساۋاب› ئىزدەپ قولىدـ
ىكى ئېكىن يەرلىرىنى ‹خۇدا يولىدا ۋەخپە›، ۋەج - ئوقەت، چارۋا مال، پۇل-پۇچەك،
ئوزۇق—تۈلۈك... لىرىنى بولسا ‹سەدىقە›، ‹ھەدىيە›، ‹ئىئانە› قىلىپ تۇرۇشىدىغان ‹ئادەت›
كە كۆنۈپ كېتىشىدۇ. ھەر خىل ھادىسە، سەۋەبلەر بىلەن بۇ يۇرتتىن رىزقى كۆتۈرۈلگەن،
مۇئەللەق ۋە مۇتلەق ئەجەللەر بىلەن بۇ ئالەمدىن ئۆتكەن مۇسۇلمانلارنىڭ كۆچمە مۈلۈك
(زېمىن...)لىرىمۇ ئۇدۇللۇق ئىشان- ‹پىر›لار قولىدىكى ‹ۋەخپە زېمىن› لەرگە قوشۇلۇپ
كېتىۋېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئازكەم يېرىم ئەسىر ئىچىدە زاۋىنىڭ 60 پاتمانلىق (بىر
پاتمانلىق يەر — ھازىرقى زامان يەر ئۆلچىمى يەنى 666 كۋادرات مېتىر يەرنى بىرمو ھېـ
سابلاش ئۆلچىمى بويىچە تەخمىنەن 90 موغا توغرا كېلىدۇ، ئازادلىقتىن بۇرۇن 60 مو دېـ
يىلەتتى — ئا) ئېكىن يېرىدىن 43 پاتمانلىقى ئىشان - ‹پىر›لار ئىلكىدىكى ‹قارا ۋەخپە›
ياكى ‹قارا ئەۋقاپ›قا ئايلىنىپ كېتىدۇ.» بۇ يەردە شۇنى قوشۇمچە ئىزاھلاپ
ئۆتۈش ھاجەتكى، ئىسلامىيەتتە يېتىم - يېسىر، مەئىشى
بېقۇۋول مۇسۇلمانلارغا زېمىن ۋەخپە بېرىش چاقىرىقى ئەزەلدىن بار. مۇسۇلمان ئۆلىماـ
لىرىنىڭ نەزىرىدە، خۇدا يولىدا ساۋابلىق ئۈچۈن بېرىلىدىغان ۋەخپە زېمىن تارىختا
بىرىدە ئوموملەن تۆتكە: يەنى 1) «ئەۋلادى ۋەخپە» (مەلۇم شەخسنىڭ ساۋابلىق ئۈچۈن
نامرات جەمەتلىرىنىڭ ھەقسىز، ئەۋلادمۇ-ئەۋلاد تېرىپ يېيىشىگە ھەقسىز مەڭگۈلۈك
بېرىدۇتكەن يەر - زېمىن — ئا)؛ 2) «خۇدايى ۋەخپە» — كىشىلەر تەرىپىدىن نامرات
مۇسۇلمان ياكى ئېھتىياجلىق نامرات دىنىي ئورۇنلارنىڭ مەڭگۈلۈك پايدىلىنىشى ئۈچۈن
ھەقسىز ئاتىۋەتكەن ۋاب زېمىن؛ 3) «مازايى ۋەخپە» (مازارلاردا پانىھلانغۇچى— مازارلارغا
مۇلازىم بولغان كىشىلەرگە ساۋابلىق ئۈچۈن مەڭگۈ ھەقسىز بېرىدۇتكەن زېمىن)؛

4) «خانىلىق ۋەخپە» (ھەر خىل سەۋەب ۋە چارىلەر بىلەن ھەر خىل ھاكىمىي ئورۇنلار ياكى ھاكىمىيەتلەر تەركىبلىرىنىڭ ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن ئۆتكۈزۈۋېلىنغان ۋە ئۆتكۈزۈپ ئېلىشقا تېگىشلىك بولغان ھەر خىل كۆچمەس مۈلۈك، زېمىنلەر — ئا) لەرگە بۆلۈنەتتى. ئومۇمەن يەتتە ئەزايى ساق، تەن دۇرۇس، ئەمگەك ئىقتىدارى ھەم قەدىرھال مال - مۈلكى بار، ئۆزىنىڭ ھالال تاپقىنى بىلەن ئۆز ئائىلە، خوتۇن - بالا چاقىلىرىنى بېقىپ... كېتەلەيدىغان خالىس مۇسۇلمان ئۈچۈن مۇنداق ھەقسىز زېمىن، مۈلۈكلەردىن ھەقسىز پايدىلىنىش «ھالال» ھېسابلانمايدىغانلىقى ئېنىق ۋە مۇقەررەر ئىدى. لېكىن، خوجا - ئىشان «پىر»لەر تەدرىجىي ھالدا بۇ خىل «ۋەخپە»لەرنىڭ ھەممىسىنى ئېكىن يەر، سۇ، يايلاق، ئوتلاق، باغ، ھويلا - ئارام، ئۆي، دۇكان، ئىشخانا، ھەر خىل كاسىپلار ۋە كەسىپچىلەر تۈرلۈك جايلىرى، ساراي، لەنگەر، كۆل... لەرگىچە دائىرىلەپ ھەتتاكى زاۋۇنىڭ ئەسلى ئومۇمىي زېمىنىنىمۇ بارا - بارا شەرقتىن قاراقاش دەرياسىغىچە، غەربتىن پىيالمىغىچە (ھازىر گۇمىنىڭ بىر يېزىسى — ئا)، شىمالدا جايتېرەككىچە (ھازىرقى قاراقاشنىڭ بىر يېزىسى)، جەنۇبتىن مۇجىغىچە (گۇمىنىڭ بىر يېزىسى — ئا) بولغان دائىرىلەرگىچە چۆرىدىپ ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئۇرۇغ - تۇققانلىرىنىڭ «ھالال ئىگىلىكى»گە «تۆمۈر زېمىن» قىلىپ ئۆتكۈزۈپ ئېلىشقان. زاۋۇنىڭ شۇ چاغلاردىكى 180 ئۆيلۈك يەرلىك ئاھالىسىنىڭ 160 دىنىمۇ (ئاساسەن يەرلىك دېھقانلار — ئا) ئۆزلىرىنىڭ «پۇتۇن دېھقان»، «ئورتاقچى»، «چاكار»، «يالاڭتۆش»لىرىگە ئايلاندۇرۇپ، شۇ يەرنىڭ جەمئىيەت تۈزۈلمىسىدە كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەر يەرلىك «دىنىي» فېئودال ئاقسۆڭەكلىك تۈزۈمىنى شەكىللەندۈرۈشكەن. زاۋۇلۇق خوجا - ئىشانلارنىڭ ئەينى چاغلاردا شەكىللەندۈرگەن بۇ خىل «ھالال» ئىگىلىك مەۋقەلىرى بىلەن دىنىي فېئودالىلىق ئىگىلىك ئىمتىيازلىرىنى قەشقەردىكى خوجىلىرىنىڭ شۇ چاغلاردىكى ئومۇمىي ئىگىلىك مەۋقەلىرىنىڭ بىر مەھەللىۋى مىسالى ۋە كۆزنەك تەركىبى دېيىشكە توغرا كېلىدۇ. پاك مۇسۇلمانلىق مەۋقە ھەم ۋىجدانىمىز بىلەن تارىختا ئۆتكەن بىر قىسىم خوجا - ئىشانلارنىڭ ھازىرقى زامان تەرەپتارلىرىدىن ياكى خوجا - ئىشانلىقنى «ساۋاب»لارنىڭ ئىجابەت بولىقى دەپ قارىغۇچىلاردىن ھەقلىق ھالدا شۇنى سوراپ باقايلىكى، ئىشنى دىن نامى بىلەن باشلاپ، دىن شوئارلىرى بىلەن داۋاملاشتۇرۇپ، «خۇدايى ساۋاب» تەشۋىقاتىنى ئۈزمەي ئېلىپ بېرىپ، ئاقىۋەت نەتىجىنى بولسا يۇقىرىقىدەك ھەددى - ھېسابسىز بايلىق، ھەددى - ھېسابسىز ئىمتىياز ۋە ھەددى - ھېسابسىز رەھىمسىزلىك... ئەمەلىيەتلىرى بىلەن نەتىجىلەندۈرۈشكەن زالىم، ئاچكۆز ئەزگۈچىلەرنى قانداق قىلىپ «دىن»دار، قانداق قىلىپ «دىنىي پىر» ۋە قانداق قىلىپ مۇسۇلمانلارغا «ساۋاب» ئاتا قىلالايدىغان مۇسۇلمان دېگىلى بولىدۇ؟ مېنىڭچە، ئۇلارنى تارىختا ئەجدادلىرىمىزدىن ھېچقانداق ھۆكۈمران خەنجەر، ئوق، قامچا، كىشەن... لەر بىلەن تارتىپ ئالالمىغان زېمىن، بايلىق، ئىمتىياز...نى «دىن» تەشۋىقاتى، «ساۋاب دۇئا»لىرى، «ئۇ ئالەم»لىكنى «بېرىش» ۋەدىسى ھەم دوۋرۇت، تەرغىباتلىرى بىلەن ئالداپ تارتىۋالغان ئەڭ ئۇستات بايلىق ئەجدىھالىرى، مەككار سىياسىي ھۆكۈمرانلار دېگەن تۈزۈكرەك ئىدى. تارىختا بىزنى ۋەخپە ماكان، ۋەخپە زېمىن، ۋەخپە خەلققە ئايلاندۇرۇۋەتكەن ئۇنداق «دىن»چى «ئۇلۇغ»لارنىڭ «دۇئا»، «ساۋاب»لىرىنى دىنىي ئاتالغۇلۇق شەرتى بىلەن يەنىلا «دۇئا»، «ساۋاب» دېيىشكە توغرا كېلىپ قالغۇدەك بولسا، ئۇنى پەقەتلا مۇسۇلمانلارنى خار - زارلىق بىلەن ۋەيران قىلغان لەنەتتى «دۇئا»، «ساۋاب»ۋە ياكى تېگى يوق — تېگى تۆشۈك «دۇئا»، «ساۋاب»ئىدى دېيىشكە توغرا كېلىدۇ، خالاس.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

مۇھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

ۋەتەن مېھرى

ئېيتقىن، ئەزىز تۇغقان ئېلىم،
ئالتۇنمۇ سەن، گۈل-غۇنچىمۇ.
مېھرىڭ گويا يالقۇن بولۇپ،
ياندى دىلىمدا شۇنچىمۇ.

ئاققان سۈيۈڭ ئابىي ھايات،
ئەنجۈر-ئانارىڭ قەنت-ناۋات.
ئوغلۇڭ ئۈچۈن جاندىن ئەزىز،
باغرىڭدىكى بىر ئۈنچىمۇ.

يىللارنى ئاتلاپ يانمىدىم،
مېھرىڭگە ئەسلا قانمىدىم.
بىلىنمىدى قوينۇڭدىكى
ئۆتكەن ئۆمۈر بىر كۈنچىمۇ.

پەخرىمۇ سەن، بەختىمۇ سەن،
ئالتۇن دىيار-تەختىمۇ سەن.
يالقۇنلىنىپ مېھرىڭ يەنە
ياندى دىلىمدا شۇنچىمۇ!

بادام دوپپا

بۇ گۈزەل بادام دوپپا
ئەجدادلاردىن نىشانە.
يارىشىدۇ كىيگەندە،
زەپ چىرايلىق شاھانە.

ئاپئاق گۈلۈڭ - ئاق چوققا
تەڭرىتاغنىڭ پارىسى.
گىرۋىكىدىن كۆرۈنەر
تارىم دەريا ۋادىسى.
قايتارما:
ئەجدادلاردىن نىشانە،
تاجىمىز سەن- شاھانە.

دىلىمىزنىڭ رىشتىسى
شۇ دوپپىغا تىكىلگەن.
يۇرتىمىزنىڭ رۇخسارى
نەقىش قىلىپ چېكىلگەن.

مۇناسىپ ئۇ ئىشچانغا،
قەھرىمانغا - پەلۋانغا.
سوۋغا قىلساق ئەرزىيدۇ
ئەڭ سۆيۈملۈك مېھمانغا.
قايتارما:
مۇناسىپ ئۇ ئىشچانغا،
قەدىردانغا - مېھمانغا.

چىرايلىق

دېھقان قىزى قۇياشلىق—
گۈلزارىڭىز چىرايلىق.
گۈلزارىڭىزغا لايىق
رۇخسارىڭىز چىرايلىق.

ئېيتىڭچۇ ھەقنى جانان،
سىز ھۆرمۇ ياكى ئىنسان؟
ئېتىزدا سەرۋى سۈپەت
رەپتارىڭىز چىرايلىق.

گۈلشەندە سىز قىزىلگۈل،
گوياكى كۈيچى بۇلبۇل،
ئېتىزغا جان بەرگۈچى
ئەشئارىڭىز چىرايلىق.

ساپ تەر بىلەن سۇغارغان،
مەي باغلىغان، قىزارغان،
شاخلاردا ئالما، ئەنجۈر،
ئانارىڭىز چىرايلىق.

ئېيتىپ قەلەمدە رەھمەت،
ئىزھار قىلىپ مۇھەببەت،
تۈزدى چىمەن شېئىردىن
خۇشتارىڭىز، چىرايلىق.

ئىككى تېكىست

مۇھەممەتئېلى زۇنۇن

نەي بولسام

تاڭ سەھەردە ئويغاتتىڭ،
ئويغا سالدىڭ - ئويلاتتىڭ.
شۇنچە لەرزان نەي بىلەن
يۈرىكىمنى ئويناتتىڭ.
ئەقىدەڭنى - مېھرىڭنى
يۈرىكىمگە ئورناتتىڭ.

شاختا پىشقان ئەنجۈردەك
شېرىنە باغلاپ مەي بولسام.
لەۋلىرىڭدە سايرىغان
خۇش ئاۋازلىق نەي بولسام.
شېرىنە باغلاپ مەي بولسام،
لەۋلىرىڭدە نەي بولسام.

ساداقەتنىڭ گۈلى سولماس

ئەجەب مۇڭلۇق ناۋا قىلدىڭ،
كۆزۈڭدە مەرۋايىت شەبنەم.
پىغانىڭدىن ئايان بولدى
يۈرەكىڭدىكى ھەسرەت - غەم.

كۆزۈڭدىن تامچىغان شەبنەم،
ئەقىدە - مېھرى ياشىڭدۇر.
ساڭا مۇنچە ئەلەم قىلغان
ۋاپاسىز دوست - ئاداشىڭدۇر.

ئىشەنگىن غەمگۇزار دوستۇم،
سادا قەتنىڭ گۈلى سولماس.
ۋاپاسىز دەشتىگە ھەرگىز
سائادەت بۇلبۇلى قونماس.

ئۆتەر ئۇ بەلكى بىر چاغلار
بېقىپ تونلاردە يولتۇزغا.
سېنىڭ ئىشقى پىراقىڭدا
يېقىپ باغرىنى كۆك مۇزغا.

ھىجران قوشىقى

تۇرسۇن نىياز

سۆيگۈدىن! تاپتۇق ۋىسال،
چىن بەخت ئاچتى قۇچاق.
كەلدى ھىجران سائىتى،
ئۆتمىدى كۈنلەر ئۇزاق.

«خوش!» دېدىڭ ئاخىر يەنە،
قاپلىدى دىلنى پىراق.
مەن قاراپ قالدىم مەيۇس،
سەن ئۇزاپ كەتتىڭ يىراق.

كەتكىنىڭ چېگرا سېنىڭ،
كەتمىدى ئىشقىڭ بىراق.
ياقتى ئەي جەڭچى يىگىت
مەردلىكىڭ دىلغا چىراغ.

سۆيگۈ تەبەسسۇمى

مۇختار خەلىل

كۆكبۆرىنىڭ رىۋايىتى

ناخشا ئېيتسام قاچانلا،
خىيال ماڭا پەرۋانە.
ئېسىمدىن ھېچ چىقمايدۇ،
قەدىمكى شۇ ئەپسانە:

مەغلۇب بولۇپ ئۇيغۇرلار
بىر ئۇرۇشتا ياغىدىن؛
قاپتۇ قورشاۋ ئىچىدە،
ئايرىلىپ يەر - باغىدىن.

بىر يېنى تىك تاغ ئىكەن،
بىر يېنى قۇم - جەزىرە.
شۇنداق قىيىن ئەھۋالدا،
پەيدا بوپتۇ كۆكبۆرە.

ئەپچىقىپتۇ كۆكبۆرە،
ساپ ھاۋالىق يايلاققا.
ئىگە بوپتۇ ئۇيغۇرلار،
قايتىدىن سۇ، يەر - باغقا.

ناخشا ئېيتسام يىراقتىن
بۆرە كېلەر مەردانە.
ئېسىمدىن ھېچ چىقمايدۇ،
قەدىمكى شۇ ئەپسانە.

دېرىزەڭنى ئېچىۋەت

ئايلىنىمەن كوچاڭنى،
ئايدىڭ تۈندە نەچچە رەت.
سالقىن كىرسۇن ئۆيۈڭگە،
دېرىزەڭنى ئېچىۋەت.

ئاي يۈزۈڭنى يۇلتۇزلار
قىلىۋالسۇن تاماشا.
دېرىزەڭدىن باقمىدىڭ،
ياڭراتساممۇ كۈي - ناخشا.

ئەي نىگارىم، باستىمۇ
سېنى غەپلەت ئۇيقۇسى.
شۇنداقمىدى ئامرىقىم،
ئىككىمىزنىڭ ۋەدىسى.

ئويلاپ يانسام ئەنسىرەپ،
كەتتىمۇ دەپ يۈز ئۆرۈپ؛
دېرىزەمنىڭ تۈۋىدە
سەن تۇرىسەن تەلمۈرۈپ.

سۆيەي سېنى، سەن سۆيە

سۆيمىسەڭمۇ، مەن سۆيەي،
ئامرىقىم، بول سالامەت.
تىكەن ئۈنسۇن تېنىمدىن،
كۆرسە گۈلۈڭ مالامەت.

مەن تەبەسسۇم ئەيلىسەم،
قاپىقىمدا مۇز قاتسۇن.
باقسام ساڭا ئەيمىنىپ،
كۆزۈڭ چەنلەپ ئوق ئاتسۇن.

ھەر ئىككىلا ئالەمدە،
ئىچكىن بەخت شارابى.
تارتىپ كېتەي پەقەتلا،
ئۆزۈم دوزاخ ئازابى.

سۆيەي سېنى، سەن سۆيمە،
سۆيدۈرگىدەك ئەمەسمەن.
دەپ قالىسەن سەۋدايى،
كۆيدۈرگىدەك ئەمەسمەن.

قايتارما:
ۋاپايىڭغا پىدامەن،
جاپايىڭغا پەيدا مەن.
كۆيمىسەڭمۇ سەۋدا مەن،
سۆيمىسەڭمۇ شەيدا مەن.

مەست بولايلى ئاپئىقىم

يىراق ئىدى ئارىمىز،
ئەجەب چاغدا ئۇچراشتۇق.
دەردى پىراق دەستىدىن
قاچانمۇ بىر مۇڭداشتۇق.

قانلار ئېقىپ، ياش ئېقىپ،
كەلدى ۋىسال پۇرسىتى.
قولغا ئالغىن قەدەھنى،
مەي - ساداقەت شەربىتى.

ساڭا شاراب سۇنغىنىم،
ئەمەس مېنىڭ چاقچىقىم.
يىغلارمىز يا كۈلەرمىز،
مەست بولايلى ئاپئىقىم.

كاۋابچى ناخشىسى

كاۋاب يەملا، كەلسىلە مېھمان،
زىپ تەڭشەلگەن دورايىمۇ دەرمان،
كاۋابىمنىڭ گۆشىدۇر پاقلان،
ئولتۇرسىلا مانا ئورۇن-جاي،
دەملەپ بېرەي سىلىگە كۆكچاي.

مېنىڭ كۆڭلۈم پىيالە بولسۇن،
رۇخسارلىرى گۈل - لالە بولسۇن،
شاگىرتلىرىم پەرۋانە بولسۇن،
مىراس قالغان ئاتا - ئانامدىن،
ئۆرگىلەي، كاۋابخانامدىن.

ئۇيغۇر باركى - كاۋابمۇ ھەم بار،
سېخىيلىق بار - ساۋابمۇ ھەم بار،
ماڭا ئۇلۇغ مېھمان - خېرىدار،
كاۋابچى دەپ ئاتالدىم ئىسمىم،
خەلقىم ئۈچۈن كۆيسۇن جان - جىسمىم.

ناخشا تېكىستلىرى

مېھمانجان روزى

گۈلۈستاندا ئۆمۈر ئۆتسە

گۈلباغدىن سالام يازدىم،
بولۇپ تەشنا جامالىڭغا.
ئىشەنچەم ساڭا كامىل،
يېتەرمەن دەپ ۋىسالىڭغا.

خوشلىشىپ ئاشۇ ئاخشام،
بىلىم يۇرتىغا يول ئالدىڭ.
تەلپۈنگەن يۈرەكىمگە
مۇھەببەت ئوتىنى سالدىڭ.

تىكتىم كۆز يولۇڭغا مەن،
ياشاپ ئىشقىڭ بىلەن جانان.
تەر تۆكتۈم كۆچەتلەرگە،
ياساپ چۆللەردە باغ - بوستان.

گۈلباغدا قۇچاق ئېچىپ،
كۈتەرمەن ئوقۇشۇڭ پۈتسە.
نە ئارمان سېنىڭ بىرلە
گۈلۈستاندا ئۆمۈر ئۆتسە.

گۈلباغ كويى

دىلنى ئەيلەر مەھلىيا،
جەننەت كۆچكەن بۇ گۈلباغ.
مېھنەت بىلەن گۈلئارا
ئۆتەر كۈنلەر شاد - خۇشچاغ.

بۇلبۇل ئاشىق بېغىمىز،
گۈل - چېچەكلەر دۇنياسى.
گۈلخۇمار قىز - يىگىتلەر
باغنىڭ تاھىر - زوھراسى.

قىز - ئوغلانلار ئەجرىدىن
بىنا بولغاچ لالىزار؛
بۇ چىمەنزار گۈلباغدىن
مەڭگۈ كەتمەس نەۋباھار.

قاچۇرمىغىن كۆزۈڭنى

يۈرىكىمگە ئوت سېلىپ،
كۆزۈڭ چاقنار چولپاندەك.
پەرۋانىگە نە ئىلاج،
يېنىپ تۇرساڭ گۈلخاندەك.

كۆيگىنىمنى ئوتۇڭدا،
بىلدىڭمىكىن ئەي گۈزەل.
سۆزلەپ سۆيگۈ سىرىمنى،
ئېيتسام كوچاڭدا غەزەل.

ئۇچراشقاندا ئامرىقىم،
قاچۇرمىغىن كۆزۈڭنى.
ئاڭلىغايمەن قاچانمۇ
جاۋابىڭنى - سۆزۈڭنى.

(ھەجۋىي ھېكايە)

مىرمۇھسىن (سوۋېت ئىتتىپاقى)

نۇرغۇن ئادەمنى رەنجىتىپ يۈرگەن توخلىيېۋ خېلىمىدىن بېرى ئاغرىق ئىدى. ئۇ ياتقان يېرىدىمۇ ئۆلۈمنى ئالداش ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلمىدى دەيسىز. لېكىن پايدىسى بولمىدى. شەنبە كۈنى تاسادىپىي جان ئۈزدى. توخلىيېۋ بۇ كۈتۈلمىگەن ئۆلۈمدىن بەكمۇ بىئارام ۋە ھەيران ئىدى... ئۇنىڭ جېنى روچىۋىنىگە ئايلىنىپ مۇردىنىڭ ئاغزىدىن غوڭۇلداپ ئۇچۇپ چىقتى-دە، ئۆي ئىچىدە ئۈچ ئايلىنىپ، ئاندىن مۇردىنىڭ بۇرنىغا قوندى. بىر دەمدىن كېيىن يەنە ئۇچۇپ، تاكچىغا قوندى. بۇ يەردە ساندۇق ئاستىغا كوزا كۆمۈلگەن ئىدى... ئەجەبا شۇنچىۋالا بايلىق قېپقالسا ھە!

مۇردا بىر كېچە ياتتى. ئەتىسى مۇردا چىقىرىلىشتىن ئاۋۋال يۇغۇچى كىشى يۇمىلاق سوپۇن بىلەن تازا ئۇۋۇلاپ يۇدى. يەرلىكىدە قويۇش ۋاقتىدا توخلىيېۋنىڭ جېنى روچىۋىنىمۇ غوڭۇلداپ ئۇچۇپ گۆرگە كىرىپ كەتتى.

گۆرگە مۇردىسىگە ئۈچ پاتمانلىق چويۈن گۈرزە ئېلىۋالغان، قولىدا بوجغۇن شېخى كۆتۈرۈۋالغان قاپقارا مۇنكىر-نەكىر پەيدا بولدى. توخلىيېۋ دىر-دىر تىترەپ ئورنىدىن تۇردى.

—قېنى سوراقنى باشلايلى! — دېدى مۇنكىر-نەكىر ئالغاي كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ.

—لەببەي، — دېدى مۆلايىملىق بىلەن توخلىيېۋ، ئۇ كونا ئادىتى بويىچە يانچۇقىنى كوچىلاپ، مۇنكىر-نەكىرنى بىر چەتكە تارتتى، — ئازراقلا بىر نېمە ... ئالسىلا، ئۆزلىرىگە زور ئۈمىد بىلەن ئاتىغانىدىم ...

—بىز پارا ئالمايمىز.

—بۇ پارا ئەمەس، — دېدى توخلىيېۋ قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ، — مېنىڭدىن كېلىن ئاغىچىغا سوۋغا، قولۇمنى ياندۇرمىسىلا.

ئۇ ھايات ۋاقتىدا يېنىدىن ئىككى كىشى سۆزلىشىپ ئۆتۈۋاتقانلىقىنى كۆرسە، ئۇلارنىڭ ئۆزى ھەققىدە: «ئەنە خۇدانىڭ ئەڭ ياخشى بەندىسى — توخلىيېۋ...» دەپ پىچىرلىشىۋاتقاندەك ھېس قىلىپ، يەرگە قاراپ ئۆتۈپ كېتەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ: «مەن غېرىب بىچارىنى ئۇنتۇپ قالماڭلار ...» دېگەندەك بېشىنى ئېگىپ، يولنىڭ چېتى بىلەن قۇيرۇقىنى قىسىپ

سىپ ئۆتەتتى. يەتتە بوغۇملۇق قۇيرۇقىدا زەھەرى يوقلۇقىنى بىلدۈرمەكچى بولاتتى.

زوراۋان زوراۋانىنى كۆرگەندە قۇيرۇقىنى قىسار، دېگەندەك ئۇ كونا ئادىتى بويىچە مۇنكىر-نەكىر يېنىدىمۇ غېرىبانە تۇراتتى.

—توخ...لى...يېۋ، قېنى سوراققا ئۆتەيلى! تولۇكلىمىك قىلما!

—خوپ، خوپ،— دېدى قول قوشتۇرۇپ توختىيېۋ،— سىزدەك ياخشى پەرىشتىلەرنىڭ سادىغىسى كەتسۇن. ئىسمىڭىزنى كۆپ ئاڭلىغانمەن. ئۆلۈشىمدىن ئاۋۋالمۇ سىزگە بولغان ئېتىقادىم بەك يۈكسەك ئىدى. باشقىلار مۇنكىر-نەكىر ئانداقچى، مۇنداقچى دەپ سىزنىڭ مۆھتەرەم نامىڭىزغا تىل تەگكۈزگەندىمۇ، مەن ھېچ يەرگە مەلۇم قىلمىغانمەن. دائىم سىزنى ماختاپ كەلگەنمەن.

—گۇناھىڭنى ئېيت دەۋاتىمەن؟ بولمىسا گۈرزە بىلەن بېشىڭغا سالىمەن، تېرەكتەك چېچىلىپ كېتىسەن!

—مېنىڭ ھېچ گۇناھىم يوق ئىدى. بىكاردىن بىكار ئۆلگىنىمگە ھەيرانمەن.

—ھە-ھە! مەھەللىدە سەن تۆھمەت قىلمىغان ئادەم قالمىدى. ھەتتا ئۆيۈڭنىڭ كەينىدە ئوتۇن يارغان تۇل خوتۇنغا «تېمىمغا دەز كەتكۈزدۈڭ» دەپ ۋارقىراپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن بىر غۇلاچ ئەرز يازغىنىڭچۇ ... گەزلىمىنى سوزۇپ مېترلاپ ساتقانلىرىڭچۇ؟ چوڭراقلىرىنى كېيىن ئېيتىمەن ...

—بۇ بىر قېتىم بولغان ئىش، ئەمدى ئۇنداق قىلمايمەن، تەۋبا قىلدىم.

—ياش ۋاقتىڭدا گۈرۈچكە تاش، ئەينەك ئۇۋاقلىرىنى قوشۇپ ساتتىڭ! كېيىن باغچا بالىلىرىغا تېگىشلىك تاتلىق-تۈرۈملەرنى يەۋالدىڭ. ھاياتىڭدا بىرەر ئادەمنى ياخشى دەپ باقمىدىڭ. ھەممە ياخشى نەرسىلەرگە ھەسەت بىلەن قارىدىڭ. ئۆزۈڭ قابىلىيەتسىز. قولۇڭدىن ئىش كەلمىگىنى ئۈچۈن باشقىلارنى كۆرەلمەي ئىغۋا تارقاتتىڭ.

— ئۇ باشقا توختىيېۋدۇر، مەن باشقا توختىيېۋ بولىمەن. خۇدانىڭ خەستىنىمۇ تۆۋەن بىر مۆمىن بەندىسىمەن. خۇداھەققى، شۇنداق!

—خۇدانىڭ نامىنى سېتىپ ناشايان ئىشلارنى قىلىپ يۈرگىنىڭنىمۇ بىلمەمسىز! سەن خۇداكۈيلار ئارىسىدا خۇداكۈي بولۇۋېلىپ تاپاۋەت قىلدىڭ، خۇداسىزلار ئارىسىدا خۇدانى تونۇماسلىقىڭنى دەستەك قىلىپ پۇل تاپتىڭ. شۇنداق يوللار بىلەن توپلىغان بىر كوزا ئالتۇنىڭنىمۇ بىلىمەن. سەن خوتۇن ئۈستىگە خوتۇن ئېلىپ، كونىسىنى ئازابلاپ، ساراڭلار دوختۇرخانىسىدا ئۆلۈپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولدۇڭ! ياخشى ئادەملەر ئۈستىدىن تۆھمەت توقۇپ، ئابرويىنى تۆكتۈڭ. سېنىڭ جېنىڭنى ۋاقتىدا ئالماي يول قويغان ئەشۇ ئەزرائىلدىنمۇ رەنجىيمەن. شۇنچىۋالا جىددىي ئىشلارنى قىلغان ئەزرائىلساڭا كەلگەندە بىلمىدىم، نېمىشقا غاپىل بولۇپ قالدىكىن! بۇ سۆزنى مەجلىستە ئەزرائىلنىڭ يۈزىگە تىك قاراپ تۇرۇپ ئېيتماقچىمەن. ئەزرائىل دېگەنمۇ شۇنداق بولامدۇھە!!!

مۇنكىر-نەكىر گۈرزىسىنى كۆتۈرۈپ توختىيېۋنىڭ كاللىسىغا سالغىلى ۋاتقانىدى، ئۇ قورققىنىدىن قولىنى بېشىغا سايىۋەن قىلىپ: «سەۋر، سەۋر قىلىڭ!» دەپ ۋارقىرىدى.

—خوش؟

—ئەمدى سۆزنىڭ ئېنىقىنى ئېيتمىسام بولمايدۇ: مەيلى، مېنى گۈرزە بىلەن ئۇرۇپ تېرەكتەك چېچىۋېتىڭ. لېكىن خوتۇنىڭىز... خوتۇنىڭىزنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشىنى بىلىمەن...

—نېمە، نېمە؟!

—ھە، بىلىمەن...

—نېمىنى بىلىسەن؟

—خوتۇنىڭىزنىڭ ئاشنىسىنى... ئىسپاتىم بار...

—ئاشىنىسىنى؟— مۇنكىر نەكىر ئويلىنىپ قالدى. ئۇ بوشاپ، ئېگىز كۆتۈرگەن گۈرزىسىنى ئاستا يەرگە قويدى، — جەبرائىلمۇ؟

توخلىيېۋ لېۋىنى چىشلەپ، يەرگە قارىدى. مۇنكىر-نەكىر ئالغاي كۆزلىرىنى يۇمۇپ، خىيال سۈرۈۋاتقاندا، ئۇ غىپ قىلىپ، نېرىقى گۆرگە چىقىۋالدى. ئۇ، كېپەنلىرىنى سۆرەپ قاراڭغۇ كېچىدە نەگىدۇر پاتىراقلاپ قاچتى. يولدا ئۇچرىغان ئۇششاق - چۈششەك پەرىشتىلەردىن قايسى يول ئارقىلىق جەننەتكە بېرىشنى سورىدى. ئۇ ئۆزىگە ئۆزى: «ئۆلگىنىم راست بولسا، جەننەتتە تۇرغىنىم ياخشى»دېدى. ئۇ شۇ قېچىشىدا ئەزرائىلغا ئۇچراپ قالدى؛ بىردىن نەپسى بوغۇلۇپ شامدەك قېتىپ قالدى. بىردەمدىن كېيىن ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلگەن ئادەم ئىكەنلىكىنى ئەسلەپ مەيدىسىگە تۈف-تۈف قىلدى-دە، تەمكىنلىك بىلەن ئۇنىڭغا يېقىنراق باردى:

—سىزگە بىر ئاز سۆزۈم بار،— دېدى توخلىيېۋ قولىدا ئۆتكۈر قىلىچ تۇتقان ئەزرائىلغا.

—ئىشىم ئالدىراش، تېز سۆزلە!—دېدى ئۇ ئاچچىقلىنىپ.

—خاپىدەك قىلىسىزغۇ، ئەزىزىم؟

—ھە، سېنىڭ جېنىڭنى ئاۋۋالراق ئېلىشىم كېرەك ئىدى، كېچىكتۈرۈپ قويۇپتىمەن. تىل ئاڭلىدىم!سەن خۇمپەرنى ئاۋۋالراق باقىي ئالەمگە يولغا سالغىنىمدا بۇنچىۋالا خىجالەتچىلىك تارتمايتتىم.

توخلىيېۋ: «ئاتىغىنىم بار ئىدى...»دەپ ئاغزىنى مىدىرلاتقانىدى، ئەزرائىل پەيلىدىن يېنىپ چۈشەندىم، دېدى. ئۇ قۇلىقىنى ئاتىنىڭ قۇلىقىدەك دىڭگايتىپ توخلىيېۋنىڭ ئاغزىغا توغرىلىدى. توخلىيېۋ پىچىرلىدى. ئەزرائىلمۇ تۆۋەن ئاۋاز بىلەن: «كېلىشتۇق، بۇ تەرەپتىكى ئىشلىرىڭنى توغرىلاۋە. كېيىن جېنىڭنى ئارخىپتىن تېپىپ بېرىمەن...» دېدى-دە، غايىب بولدى. توخلىيېۋ ئۇ ياققا سوقۇلۇپ، بۇ ياققا سوقۇلۇپ يۈرۈپ كەڭ بىر جايغا چىقتى. مايمۇنغا ئوخشاپ كېتىدىغان يۇڭلۇق بىر پەرىشتە توخلىيېۋقا يول كۆرسەتتى: «توپتوغرا ماڭسەڭ، سولغا بۇرالساڭ — دوزاخ، ئۇدۇلغا بۇرالساڭ — ئەرسات، ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلساڭ — جەننەت، كېپىنىڭنى يىغىشتۇرۇپ تۈزۈۋال»دېدى.

—چايخانا ياكى ئاشخانا... يوقمۇ بۇ ئەتراپتا،-دەپ سورىدى توخلىيېۋ.

—بىز پەرىشتىمىز، تاماق يېمەيمىز.

توخلىيېۋ بارمىقىنى ئاغزىغا سېلىپ ئويلىدى: «بىر ھېسابتا تاماق يېمىگەنمۇ ياخشى، پۇل تېجىلىپ قالىدۇ، چىقىم بولمايدۇ.»

توخلىيېۋ ھەر كۈنى بىر جەز بىلەن يېرىم ناننى يەيتتى: ئۇنىڭ يېنىدا دۇتاردىن ئۈزۈۋالغان ئىككى غېرىچ تار بار ئىدى. بۇ تار بىلەن جەزنى باغلاپ، نانغا قوشۇپ يالماپ يۇتاتتى. جەزنى تارتىۋېلىپ، يەنە نانغا قوشۇپ يالمايتتى، يەنە يۇتاتتى... شۇنداق قىلىپ، بىر جەز بىلەن يېرىم ناننى يەيتتى.

پەرىشتە كەتكەندىن كېيىن، توخلىيېۋ ئوڭغا قاراپ ماڭدى. ئۇ ئارقا يوللارنى ئايلىنىپ، جەننەتنىڭ پەنجىرىسىگە يېقىنلاشتى. ۋاھ، بۇ يەردە ھۆر غىلمانلار، پەرىلەر ناز قىلىپ يۈرۈشۈپتۇ. بۇلبۇللار سايراپ، تاۋۇسلار قانات يېيىشىۋېتىپتۇ. يېرىم يالىڭاچ بىر نازىنىن قورسىقىنى تۈگمەندەك قىلىپ ئەرەبچە«قورساق ئويۇنى»قىلىۋېتىپتۇ. خۇدانىڭ ئەركە بەندىسى— تار شىم كىيىپ، چېچىنى پاخپايتىۋالغان بىر يىگىت شاراب ئېقىۋاتقان ئېرىق لېۋىدە تاماكا چېكىپ ئولتۇرۇپتۇ. «تازىمۇ ئامەتنىڭ كەلگەن بالا ئىكەنسەن...»دېدى توخلىيېۋ ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ. كېيىن: «بىر ئامالىنى قىلغان-دە، ئامالىنى قىلمىسا، شۇنچىۋالا ئابرويلۇق بولاتتىمۇ...» دېدى. شۇ چاغدا يۇڭلۇق پەرىشتىلەردىن بىرى توخلىيېۋنىڭ بېقىنىغا نوقۇدى: «بۇ ئەتراپتا تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، ئەرساتقا بار!»دېدى.

توخلىيېۋ دەرھال ياش بىر پەرىشتىگە قول سۇنۇپ، ھال-ئەھۋال سوراشتى. «ئۇكام، بىر ئامال قىلىپ، جەبرائىل بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ قويساڭ ئىكەن. قەدىمھەققىڭنى بېرىمەن» دېدى. يۈگلۈق پەرىشتە كۈلدى: «ئۇ دۇنيادا قالغان ئىشىڭنى بۇ دۇنيادىمۇ قىلىۋاتامسەن-ھە، توخلىيېۋ...!» دېدى. توخلىيېۋمۇ پىخىلداپ كۈلدى: «شىنگا يەتيېزىشقا، پارا بېرىشكە ئۆگىنىپ قالغانىكەنمىز، ھەم ئالىمىز، ھەم بېرىمىز.»

يۈگلۈق پەرىشتە ھەيران بولۇپ قالدى: «مۇنچىلىك نەچچە تەشۋىش سېلىپ قويدۇڭ؛ جەبرائىل بىلەن ئىتتىپاقى بۇزۇلۇپ ئىشقا چىقماي يېتىۋالدى...»

توخلىيېۋ خامۇش بولۇپ قالدى، ئۇ ئەرسات تەرەپكە ماڭدى. ئەرسات دەشتىدە بىر نەچچە كۈن يۈردى، بۇ يەردە تېنەپ يۈرگەن بىر قېرى دىۋىنى يۈگەنلەپ مىنىۋالدى-دە، 10 مىڭ يىللىق يولنى بىر سائەتتە بېسىپ ئۆتتى. بىر - بىرىگە ئۇدۇل جەننەت بىلەن دوزاخ دەرۋازىسى يېنىدا جەبرائىل بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. بىردەم زارلىغانىدىن كېيىن، ئۇ جەبرائىلنىڭ پېشىگە پېشانىسىنى سۈركەپ ئۆكسۈپ يىغلىدى. قانداقلا قىلىپ بولسۇن يورۇق دۇنياغا قايتىپ-ۇرۇشنى ئىلتىماس قىلدى. چۈنكى ساندۇق ئاستىدا كوزا قالغان. ئەزرائىل ئۇنىڭ جېنىنى نا توغرا ئالغانلىقىنى (جەبرائىل بىلەن ئەزرائىلنىڭ ئىتتىپاقى ياخشى ئەمەسلىكىنى بىلەتتۇق) ئېيتىپ يىغلاپ سۆزلىدى: «ئەزرائىل ھەزرەتلىرى كىمنىڭ جېنىنى ئېلىشنى بىلمەيدۇ، ئۇ كىشى سىلىنىمۇ ئانچە ھۆرمەت قىلمايدىغانلىقىنى بايقىدىم» دېدى دۇدۇقلاپ. جەبرائىل بۇ سۆزگە ئىشەنمىسىمۇ نېمىشقىدۇر ئىچ-ئىچىدىن دەز كەتتى. ئۇ توخلىيېۋنى ئەرساتقا قويۇپ ئۆزى شاپاشلىغىنىچە ئەرشىئەلاغا ئۇچتى. توپتوغرا خۇدايىتائالانىڭ قېشىغا كىرىپ، ئەزرائىلنىڭ پاردىخورلۇقىدىن شىكايەت قىلدى، سۆز ئارىسىغا «توخلىيېۋ مەسىلىسى»نىمۇ قىستۇردى:

— ئەشۇ توخلىيېۋنى تىرىلدۈرۈپ قويايلى. شۇنچىۋالا ياخشىلار ئارىسىدا بىر يامانغا ئورۇن تېپىلىپ قالار. بۇ بېزەڭ ئىغۋاگەر بېشىمىزنى ئاغرىتىۋاتىدۇ. مۇنچىلىك-نەچچىلىنىمۇ ماڭا قارشى قىلىپ قويدى...

— خەۋىرىم بار، — دېدى خۇدا جەبرائىلغا قاراپ، — بۇ ھارامزادىنى مەن ياراتقانمۇ، باشقا بىرسى ياراتقانمۇ، بىلمەيمەن. ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ قويدۇقۇ، لېكىن ئۆزىمىز ھەيران بولۇپ قالدۇق. دوزاختىقا تاشلاشقا بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ يەردە توخلىيېۋتىنىمۇ رەزىل دىۋىلەر بار؛ ئۇلار بىلەن بىرلىشىۋېلىپ، پۈتۈن دوزاخنى بىزگە قارشى قىلىپ قويىدۇ. جەننەتكىمۇ يولىتىشقا بولمايدۇ. چۈنكى ھۆرى غىلمانلىرىمىزنى يولدىن چىقىرىدۇ. تىرىلدۈرۈپ قويۇشتىنمۇ قورقىۋاتىمەن — يورۇق دۇنياغا بېرىپ ئىغۋاگەرچىلىك قىلىپ، ئادەملەرنى قىينايدۇ.

خۇدا بېشىنى ئىككى ئالقىنى ئارىسىغا ئېلىپ، چوڭقۇر خىيالغا چۆمدى.

— ئەرساتتا تۇرۇۋەرسۇن، ئۆمرىنى ئەرساتتا ئۆتكۈزۈۋېتەيلى، — دېدى جەبرائىل.

— ياق، — دېدى باش چايقاپ «ئۇھ» دەپ خۇدا، — ئەرساتتا جىم تۇرارمۇ، ھەر ئىككى كۈندە بوسۇغىمىزغا كېلىۋېلىپ بېشىمىزنى ئاغرىتارمىكىن.

شۇ چاغدا دەرۋازىدا بىر شەپە سېزىلگەندەك بولدى. خۇدا بىلەن جەبرائىل تەڭ قارىدى. كېيەنگە ئورۇنىۋالغان توخلىيېۋ قانداقتۇ يوللار بىلەن ئەرشىئالاغا چىقىپتۇ. ئۇ ھىجىيىپ، ئىككى پۈكلىنىپ خۇداغا سالام بەردى.

— ئەنە، دېمىدىمۇ!...— دېدى خۇدا ھاڭ-تاڭ بولۇپ.

ئاپتورنىڭ ئۆزبېكچە «ئەسەرلەر» 4 - تومىدىن

ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئابدۇۋەلى خەلپەت

نەسىھەتلەر

* سېنى ئەگەر بىر كىشى تازا ماختاپ قويسا ئۇنى «مېنىڭ دوستۇممىكىن» دەپ ئويلاپ قالما. سېنىڭ دۈشمىنىڭمۇ سېنى ماختاپ تۇرۇپ ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ.

* گەپچى بولماي ئەقىلنى ئىشلىتىشكە ماھىر بول! تۇتىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ — ئۇ، سۆزگە ئۇستا بولغىنى ئۈچۈن قەپەزدىن قۇتۇلالمايدۇ ئەمەسمۇ؟ — پىساغورس

* بىر ئادەمنىڭ سۆزىنىڭ تېگىنى بىلمەسەڭ ئۇنىڭغا سۆز قايتۇرما!

* سەن يوق ۋاقىتتا ئۆيۈڭگە كىرىپ ئولتۇرىدىغان، يا تىللىدىغان دوستلىرىڭدىن ھەزەر قىل! — ئۇنداق كىشىلەردىن ۋاپا كەلمەس.

* ئۆزگىرىشچان ئادەملەرگە ئاشنا بولما!

* خاتۇن كىشىلەر بىلەن سۆھبەتنى ئازقىل!

* خاتۇن كىشىلەر بىلەن تولا بىللە بولساڭ سۆزۈڭ ئېتىبارسىز بولۇر.

* ۋاقتى ئۆتكەن ئىشقا تەدبىر ئىزدىمە!

* كىشىنىڭ ئەيىبىنى كۆرۈپ مەسخىرە قىلما، ئۆزۈڭنىڭ ئەيىبىڭگە باق!

* تولا چاقچاق قىلىدىغان ئادەمدىن ھەزەر قىل! — سوقرات

* ئەگەر بىراۋ سېنى ماختىسا مېنىڭ دوستۇم ئىكەن دېمە؛ ئەگەر بىر كىشى ساڭا ئاغرىتىپ نەسىھەت قىلسا ئۇنى دۈشمەن بىلمە. — جالىنۇس

* پادىشاھ دېگەن ئىلكى بىسلىق قىلىچقا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئەمىنىغا خۇش بولۇپ كەتمە! غەزىپىدىن ئەمىن بولما!

* دوست ئۈچ خىل بولىدۇ: 1 . ھەقىقىي دوست. ئۇ — بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە مەلۇم بولىدۇ، ساڭا جانپىدالىق قىلىدۇ. 2 . پۇل-مېلىڭنىڭ دوستى. ئۇ، سەن ئەگەر ئىقتىسادىڭدىن ئايرىلساڭ سەندىن يىراقلىشىدۇ. 3 . خوتۇنىڭنىڭ دوستى. ئۇ، سېنى ئۆلتۈرىدۇ ياكى سېنى قاتىل قىلىدۇ.

* پادىشاھقا خىزمەت قىلىش يىرتقۇچ شىرغا مىنىۋالغانغا ئوخشاشتۇر. شىر خالىسا ئامان قويىدۇ، خالىسا يەيدۇ. پادىشاھ ئوردىسىدا خىزمەت قىلغان ئادەم بۆرىنىڭ قېشىغا باغلاپ قويغان قويغا ئوخشايدۇ. ئۇنى قانچە باقسىمۇ سەمرىمەيدۇ.

* كىشى ئەگەر ئۆزىنى قەستەن ئۆلتۈرۈشنى خالىسا ھاراقنى كۆپ ئىچسۇن. ھاراقنى كۆپ ئىچكەن كىشىنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولمايدۇ. — بۇقرات

* پادىشاھ بولغان ئادەم ئالتە تۈرلۈك ئىشنى قىلماسلىقى كېرەك:

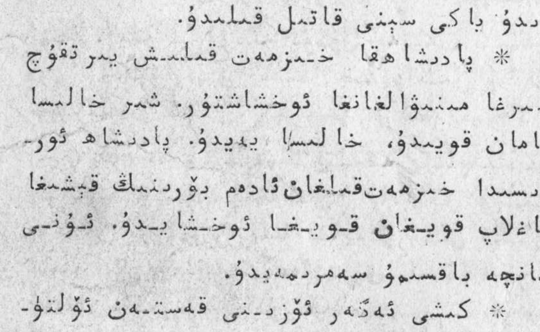

1. پادىشاھ تاقەتسىزلىك قىلماسلىقى كېرەك. پادىشاھ سەبىر - تاقەتلىك بولمىسا خەلق ئۇنىڭدىن بىزار بولىدۇ.

2. پادىشاھ ئەيش - ئىشرەت بىلەن بولۇپ كەتمەسلىكى كېرەك. پادىشاھ ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلىپ كەتسە يۇرت ۋەيران بولىدۇ.

3. پادىشاھ زالىم بولماسلىقى كېرەك. پادىشاھ زالىم بولسا دۆلەت مۇنقەرز بولىدۇ.

4. پادىشاھ ياۋاش بولماسلىقى كېرەك. پادىشاھ ياۋاش بولسا سىياسىتى ئىزچىللاشمايدۇ، جارى بولمايدۇ.

5. پادىشاھ خوتۇنپەرەس بولماسلىقى كېرەك. پادىشاھ ئەگەر خوتۇنپەرەس بولىدىكەن، ئۆمرى قىسقا بولىدۇ.

6. پادىشاھ دۈشمەنگە سەل قارىماسلىقى كېرەك. پادىشاھ ئەگەر دۈشمەنگە سەل قارىسا دۈشمەن قولىدا ھالاك بولىدۇ.

— باتلىمۇس

لوقمان ھەكىمنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلىرىدىن

* لوقمان ھەكىمدىن بىر كىشى «سىزنىڭ دورىڭىز پايدا قىلمايدىغان كېسەلمۇ بارمۇ؟» دەپ سوراپتۇ. بۇ كىشىگە لوقمان ھەكىم: «ئىككى خىل كېسەلگە مېنىڭ دورام پايدا قىلمايدۇ. 1. بەدخۇي ئادەمنىڭ بەدخۇيلۇقىنى ساقايتالمىدىم. 2. نادان ئادەمنى ساقايتالمىدىم. ئۇ ھەمىشە ئۆزىنى زىيانلىق يولغا سالىدۇ» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

* لوقمان ھەكىمدىن بىر كىشى: «مەن قانداق قىلسام دۇنيادىن خاتىرجەم ئۆتەلەيمەن؟» دەپ سوراپتۇ. لوقمان ھەكىم بۇ سوئالغا مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ: «دۇنيادىن خاتىرجەم ئۆتەي دېسەڭ: 1. يالغان سۆزلىمە، بولمىسا ئىناۋىتىڭ تۆكۈلىدۇ. 2. كىم پادىشاھ بولسا ئۇنىڭ سىياسىتىگە ئىتائەت قىل، قارشىلىق كۆرسەتمە، بولمىسا بېشىڭنى داردا كۆرىسەن. 3. تاماگەر بولما، قانائەتلىك بول، بولمىسا ھۆرمىتىڭ يوقىلىدۇ. 4. ئادەملەر ئۇرۇشۇۋاتقان يەرگە يېقىن كەلمە، بولمىسا تۆھمەتكە يولۇقىسەن. 5. پەرزەنتلىرىڭگە ئىلىم ئۆگەت، ئەدەب - ئەخلاق ئۆگەت، ئەگەر ئۇلار ئەدەب - ئەخلاقلىق بولمىسا سېنى خىجالەتكە قويىدۇ. 6. ئۇرۇغ - تۇغقانلىرىڭغا قولۇڭدىن كېلىشىچە ياخشىلىق قىل! كېيىن ئۇلار ساڭا ھامىي بولىدۇ. دوست، يار، ئاغىنىلىرىڭگە كېپىل بولۇپ غەيرىي ئادەملەردىن پۇل - مال ئېلىپ بەرمە. پۇل - مال ئالغۇچىلار بولماي قالسا تۇتۇلۇپ قالىسەن».

* لوقمان ھەكىم يەنە مۇنداق دېگەنىكەن:

ئۈچ ئىش ئىنساننى خۇش، ئۆمرىنى ئۇزۇن، ئەقلىنى زىيادە قىلۇر: 1. كىشىگە خاتۇنى ئىتائەتلىك، شەپقەتلىك، كۆيۈملۈك بولسا. 2. كىشىنىڭ قولى ئۇزۇن، تۇرمۇشى باياشاد، نەرقى ناۋادا ئەرزانچىلىق بولسا. 3. كىشىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى شەپقەتلىك بولسا.

دۇنيادا دۈشمەنلىكنىڭ يامىنى كىشىگە ئۆز تۇغقانلىرىنىڭ نامېھرىبانلىقى، يامانلىقى، زىيان سېلىپ تۇرۇشىدۇر. ئەگەر كىشى مۇنداق ھالغا ئۇچرىسا ئاڭا ئۆيىدىن زىندان ياخشىدۇر.

ئىنساننى تۆت ئىش ھۆرمىتىدىن ئايرىپ خار قىلىدۇ:

1. ياش خاتۇنلار بىلەن تولا مۇلاقات بولۇش، ئويۇن - چاقچاق قىلىش. 2. بەزىن ناشايان ئىشلارنى قىلىپ، ئەل - جامائەت ئىچىدە ئۆزىنى ئەرزان قىلىش. 3. ھەقەمسايىلىرىنىڭ بالا - چاقىلىرىغا چېقىلىش. 4. ھاراق - شارابنى كۆپ ئىچىپ كوچىلاردا رەسۋا بولۇش.

پارسچە «كاشكول سەلىمى» ناملىق تارىخىي ئەسەر (تاشكەنت غۇلام ھەسەن ئارىفجانوۋ مەتبەئەسى)دىن:

دامولla ئابدۇلئەزىز، سۆزلۈك تەرجىمىسى

ھۆسنخەتلەرنى ئابلىكىم ئەمەت يازغان

(ئىز رومانىدىن ئېلىندى)

دەرەخلەر قۇرۇماق
چۈشمۇ ياپراق
دۇنيانىڭ تەكرارى
يوقمۇ ئاشىنىڭ كۆي ياپراق

ـــ (ئىز) ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر

ھەر قاچان بولبۇل باغۇ گۈل كېرەك،
بولمىسا ھىجراندا دۇر يۈرەك كۆلەرى.
گۈلگە مۇشتاق ھەر بۇلبۇل كېرەك،
بولمىسا گۈلگە يىمۇ گۈل يۈرەك كۆلەرى.

ئېلىنى سۆيگەن خار بولماس،
يېرىنى سۆيگەن زار بولماس.

قىلىقتا قېرى، يۈزى ياشتۇر ئەقىل
ئەقىل قايدا بولسا ئۇلۇغلۇق ئىسىل

ـــ يۈسۈپ خاس ھاجىپ

بولسا كىم ھۈنەرگە دوست ئۇ جاھانغا دوست
دوست ھەركىم دۆلەتكە دوست ئۇ يانغا دوست

(«كەلىلە ۋە دىمنە»دىن)

ۋاقىت غەنىمەت

ياشلىقىڭدا ئۆت ئۆزۈڭنى كۆڭۈلدەك كۈندە ئېچىلماس،
پۇشايماننىڭ قاچىسى قېرىغاندا تېپىلماس.

ـــ ئا. ئۆتكۈر

ناۋائى

ھازىرقى ۋاقىتنى غەنىمەت بىل كى ئەگەر
سى ۋاقىتتىن زىيرەق ئۆتۈپ كەتكەن
ھەر قانداق ۋاقىتنىڭ ھېچ كىم نىشانى يوق.
پالچا يىدۇ.

ھۆسنخەتلەرنى ئىسمائىل ئىبراھىم يازغان

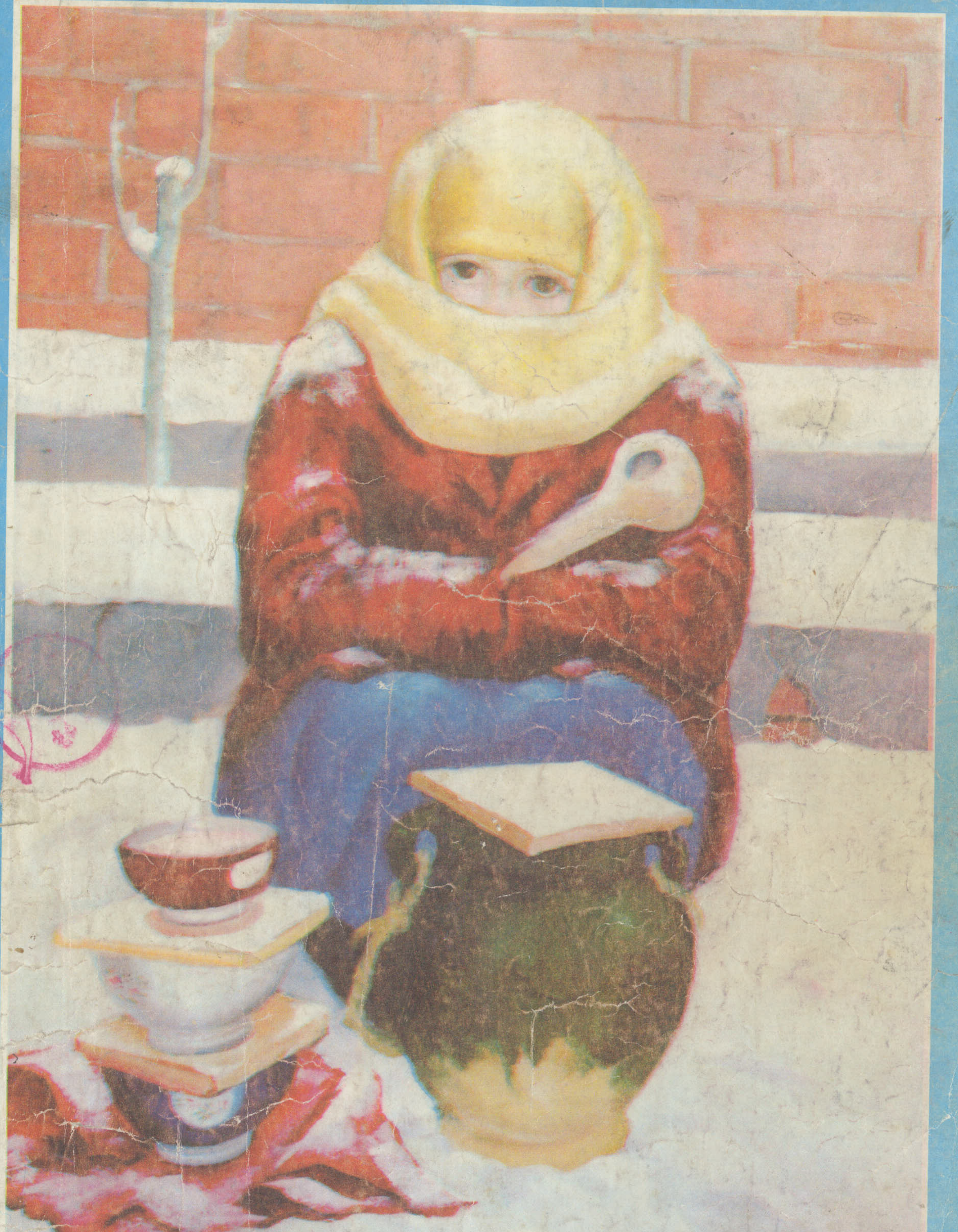

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» (قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال) 1989 - يىل 6 - سان. 38 - يىل نەشرى 新疆文化（维吾尔文）

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزدى. تېلېفون نومۇرى: 28055. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى نەشر قىلدى. «شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى. ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى تارقاتتى. مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ. تاق ئايلارنىڭ 20 - كۈنى نەشردىن چىقىدۇ.

ژۇرنال ۋەكالەت نومۇرى: 22 — 58. باھاسى 50 پۇڭ. CN 65 — 1073/1